

**TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE MİZAN GAZETESİ

**NUR GERVAN
06701001**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. FATMAGÜL DEMİREL**

**İSTANBUL
2009**

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE MİZAN GAZETESİ

NUR GERVAN
06701001

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:01.10.2009
Tezin Savunulduğu Tarih:

Tez Oy birliğiyle/Oy çokluğuyla başarılı bulunmuştur.

Unvan Ad Soyadı İmza
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fatmagül Demirel
Jüri Üyeleri :
:

İSTANBUL
EKİM 2009

ÖZ

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE MİZAN GAZETESİ

Nur Gervan

Ekim, 2009

Bu tezde Mizancı Murad'ın çıkardığı Mizan Gazetesi'nin Meşrutiyet'in ilk yılına rastlayan üçüncü evresinde dönemin siyasal ve toplumsal hayatına bakışı konu edilmiştir. II. Meşrutiyet öncesinde yaşanan istibdad dönemi ağır bir sansürle birlikte hemen tüm muhalif grupların sesini kesmiştir. Eğitim, basın, kişisel haklar gibi alanlarda kısıtlamalar son raddesine kadar vardırılmıştır. 1908 Temmuz'unda ilan edilen hürriyetle birlikte uzun bir zamandır susan gruplar sokaklarda ve gazete sütunlarında düşüncelerini dile getirmeye başlamıştır. İlk zamanlarında Meşrutiyet ilanında büyük katkısı olan İttihat ve Terakki taraftarı gibi görünen Mizancı Murad zaman ilerledikçe muhalefetin dozunu artırmış; Cemiyet'in bir dönem başkanlığını bile yapmasına rağmen üyeliğe bile kabul edilmeyince karşı saflarda kendine yer bulmaya çalışmıştır. Mizan'ın bu üçüncü evresi Mizancı Murad'ın kendine yeni bir saf bulduğu döneme rastlar. Meşrutiyet'in ilk yıllarını bu şekilde muhalif bir çizgiye kaymış olan birinin ağzından dinlemek aydınlatıcı olacaktır. Bunlara ek olarak, bu dönemde, uzun zamandır ertelenmiş olan eğitim, ekonomi, basın, ordu gibi meseleler tartışılmaya başlanmıştır. Bu meseleler tartışılırken bir yandan da Osmanlı İmparatorluğu; azınlıklar, isyanlar ve ekonomik bunalımlarla uğraşmaktadır.

Tezde Mizan Gazetesi'nde geçen her olaya yer vermek yerine döneme damgasını vuran meselelere Mizan Gazetesi'nin yaklaşımı nasıl olmuştur sorusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Araştırmada temel kaynak olarak Mizan Gazetesi'nin 30 Temmuz 1908-2 Nisan 1909 tarihleri arasında çıkan 135 sayısı esas alınmıştır. Gazete 2 Nisan 1909 tarihinden sonra ise kapatılmış ve bir daha yayınlanmamıştır.

Anahtar Sözcükler: İkinci Meşrutiyet, Mizancı Murat, 31 Mart, II. Abdülhamid, ulema, eğitim, ordu

ABSTRACT

MIZAN NEWSPAPER IN THE SECOND CONSTITUTIONAL REVOLUTION PERIOD

Nur Gervan

October, 2009

In this research, third period of Mizan Newspaper edited by Mizancı Murad is examined. It's based on the social and political issues of the first time of the Second Ottoman Constitutional Revolution. Before the Revolution, Ottomans had a despotic period of Abdülhamit II. In this period, people against Abdülhamit II, could not explain their ideas because of the censor. Media, education, and human rights are restricted. By the announcement of freedom in July 1908, Ottomans who can not express about political views, started to write about original ideas in newspapers. At first, Mizancı Murad seemed as on the Committee of Union and Progress (CUP) side. But by the time, he changed his side because of the fact that CUP rejected his membership although he was an ex-chairman of the association. It can be useful to listen this period from an opposite point of view. In addition, in that period many issues which was delayed for a long time was started to discuss. Mainly; education, military, press and constitution system were examined. At that time, the Ottoman Empire was dealing with many problems like economical crisis, minorities, uprising...

During this research, instead of giving all events of the time; the important discussions of the Second Revolution Period, which was examined, has reflected. The basic material used in this research is Mizan Newspaper's third period issues pressed between July 30, 1908 and April 2, 1909. It is consisting of 135 issues.

Keywords: Constitutional Revolution Period II, Mizancı Murad, despotism in Abdülhamit II period, 31 March, ulema, military, economy

ÖNSÖZ

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Mizan Gazetesini tez konusu olarak çalışmamı öneren ve tezin hazırlanması sürecinde büyük bir sabırla benden yardımlarını esirgemeyen danışman hocam sayın Doç. Dr. Fatmagül Demirel'e teşekkür ederim. Ayrıca çalışmam sırasında beni manevi yönden destekleyen aileme, arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

İstanbul;Mayıs,2009

Nur Gervan

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
1. GİRİŞ.....	1
2. MİZAN GAZETESİ'NDE MEŞRUTİYET ALGISI VE MEŞRUTİYET'İN İLK GÜNLERİ	17
2.1. Meşrutiyet'in İlanı ve İlk Yılındaki Siyasi Olaylar.....	17
2.1.1. Hürriyetin İlk Günlerinde İstanbul İlk Kutlamalar ve Nümayişler.....	17
2.1.2. Hürriyetle Birlikte Gelen Umumi Af.....	21
2.1.3. Hürriyet Çılgınlığında İktidar Sorunu.....	24
2.1.4. Meşrutiyet'e Bağlanan Umutlar ve İlk Hayal Kırıklıkları.....	27
2.2. Meşrutiyet'in İlk Hükümetleri ve Meclisi.....	31
2.2.1. İlk İktidar Bunalımı: Cemiyet- Hükümet ve Saray Üçgeni	31
2.2.2. Meclis-i Mebusan Seçimleri	34
2.2.3. Mizan Gazetesi'nin İkinci Meşrutiyet'teki İkinci Evresi.....	43
2.2.4. İlk Gazeteci Cinayeti:Hasan Fehmi'nin Öldürülmesi.....	49
2.2.5. 31 Mart Vakası ve Mizan Gazetesi	52
2.3. Mizan Gazetesi'nde Meşrutiyet Düzeninin Tanımlanması	57
2.3.1. Dönemin Fikir Tartışmalarına Genel Bakış	57
2.3.2. Mizan Gazetesi'nde Meşrutiyet Kavramının Tanımlanması	64
2.3.3. Mizan Gazetesi'nde Devlet Birey İlişkisi	70
3. II. MEŞRUTİYET'İN İLK YILINDA MİZAN GAZETESİ'NDE İKTİSADİ, SİYASİ VE SOSYAL MESELELER.....	73
3.1. Meşrutiyet'in İlk Yılında Mizan Gazetesi'nin Gözünden İktisadi ve Siyasi Meseleler	73
3.1.1. Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyılda Mali ve Ekonomik Durumu	73
3.1.2. Bütçe Tartışmalarının Mizan'a Yansıması.....	77
3.1.3. Gümrükler ve Gümrük Gelirleri.....	79
3.1.4. Meşrutiyet'in İlk Yılında Köylülerin Durumu ve Mizan Gazetesi'nin Taşraya Bakışı	82
3.1.5. Avusturya'nın Bosna Hersek'i İlhakı ve Avusturya Boykotu.....	84
3.1.6. Bulgaristan'ın Bağımsızlığı.....	86
3.1.7. Memur Tensikatları	89
3.2. Meşrutiyet'in İlk Yılında Mizan Gazetesi'ne Yansıyan Sosyal Meseleler	92
3.2.1. Meşrutiyet'in İlk Yılında Mizan'a Göre Eğitim.....	92
3.2.1.1. Meşrutiyet Öncesinde Osmanlı'da Eğitim	93
3.2.1.2. Mizan Gazetesi'nde Modern Okulların Eleştirisi.....	96

3.2.1.3. Mizancı Murad’a Göre Öğretmenler ve Eğitimle İlgili Teknik ve Maddi Yetersizlikler	98
3.2.1.4. Mizan Gazetesi’nde Eğitimde Islahat Tartışmaları	101
3.2.1.5. Mizan Gazetesi’nde Medreseler ve Medreseliler	103
3.2.1.6. Meşrutiyet’te Medreselinin Hayal Kırıklığı	105
3.2.2. Meşrutiyet’in İlk Zamanlarında Ordu ve Ulema	112
3.2.2.1. Klasik Sistemde Ordu ve Ulemanın Osmanlı Toplumunda Yeri-İlk Modernleşme Çabaları	112
3.2.2.2. 1908’e Gelindiğinde Maddi Yoksunluklar İçinde Osmanlı Ordusu	115
3.2.2.3. Orduda Tensikat, Liyakat, Terfiler- Gruplaşmaların Köruklenmesi	117
3.2.2.4. Mizan Gazetesi’nde Ulema	122
3. SONUÇ	127
KAYNAKÇA	131
ÖZGEÇMİŞ	150

1. GİRİŞ

Mizan Gazetesi, II. Meşrutiyet'in 23 Temmuz 1908 tarihinde ilanından sonra 30 Temmuz 1908'de yeniden yayın hayatına başlamıştır. Yeniden yayın hayatına başlayan denmesinin sebebi *Mizan Gazetesi*'nin daha önceden de uzun bir yayın döneminin bulunmasıdır. *Mizan Gazetesi* ilk olarak haftalık bir gazete şeklinde 21 Ağustos 1886 tarihinde İstanbul'da okurlarıyla buluşmuştur.

Gazete'yi kuran ve işleten Mizancı Murad Bey, Dağıstan'ın Huraki kasabasında doğmuştur. Bu bölgede Osmanlı nüfuzunu temsil eden bir ailenin üyesidir. İlk eğitimini doğduğu yerde aldıktan sonra orta ve yüksek öğrenimine Rusya'da devam etmiştir. Muhafazakar-Müslüman kimliğinin büyük bir bölümü burada şekillenmiştir. İlk gençlik yıllarından beri sahip olduğu İstanbul'a gelip Osmanlı Devleti'nin hizmetine girme tutkusunu bir süre sonra gerçekleştirmiştir. İstanbul'a geldikten sonra Mülkiye Mektebi'nde, Hukuk Mektebi'nde, Darülmualimin-i Aliye'de hocalık yapmış; Maarif Nezareti Teftiş Komisyonu'nda ve Muhacir Komisyonu'nda görevlerde bulunmuştur. *Mizan Gazetesi*'ni çıkarmaya başladıktan sonra ise devlete bağlı görevlerde çalışmayı etik olarak doğru bulmayıp bu görevlerden ayrılmıştır¹.

Daha ilk sayısında gazete ve gazeteciliğinin sınırlarını belirleyen *Mizan Gazetesi*, Mizancı Murad'ın fikirlerini açıklamak için kullandığı bir araç konumundadır². Araştırmacı Şerif Mardin tarafından verilen bilgilere göre *Mizan Gazetesi* bu dönemde dahi baskıcı bir rejime karşılık anayasal düzeni savunmayı ihmal etmeyen bir çizgiye sahiptir³. II. Abdülhamit'in baskıcı düzeninin sertleşmesiyle birlikte Mısır'a kaçan Mizancı Murad Bey, *Mizan*

¹ Abdullah Uçman, "Mizancı Murad", *İslam Ansiklopedisi*, c.30, (İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı,2005):214.

² Birol Emil, **Mizancı Murad Bey Hayatı ve Eserleri**,(İstanbul:Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1979), 232;M. Nuri İnuğur,**Basın ve Yayın Tarihi**,(İstanbul:Çağlayan,1982),294; Gülbeyaz Karakuş, "Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Yeni Üslup Arayışları, *Mizan Gazetesi* Örneği" (Yüksek Lisans Tezi,Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2007); Abdullah Uçman, "Mizan", *İslam Ansiklopedisi*, c.30,(İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı,2005):212.

³ Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**,(İstanbul:İletişim,1983),63

Gazetesi'ni burada sanki İstanbul'da yayınladığı gazetenin bir devamı gibi 159. sayıdan başlayıp 184. sayıya kadar çıkarır. İstanbul'dayken yayınladığı sayılarda Mizancı Murad'ın parlamento karşıtlığından bahsetmek mümkündür. Birol Emil'in yorumuna göre bu tavır, yaşanan dönemde Avrupa ülkelerinin bazılarındaki rejim sarsıntılarının parlamento usulüne dayandırılmasından kaynaklanmaktadır. Rejim konusunda denilebilir ki *Mizan* ilk evresinde sarayın parlamento karşıtı tavrıyla tam bir uyuşma halindedir⁴. Yönetim konusundaki bu tavrıyla birlikte Mizancı Murad'ın İstanbul'daki ilk yıllarında ülke içi diğer sorunlar hakkında da fikirleri vardır. Bu fikirler gündelik sorunlar merkezli değil de genel bir sistem dahilinde ve belli bir siyasi görüşün hakim olduğu bir alanda ele alınmıştır. Bu çalışmanın da ana bölümlerinden biri olup Mizancı Murad'ın düşünsel sürecindeki değişimin gözlemlenmek istendiği iç meseleler konusunda maliye, iktisat, eğitim, asker gibi ana başlıkları bulmak mümkündür. *Mizan Gazetesi*'nin ilk dönemi bu düşünceler çerçevesinde genel olarak yabancı müdahalesine karşı bir tavidir ve milli bir iç siyaset güdülmesi taraftarıdır. Üçüncü devresi olarak adlandırabileceğimiz Meşrutiyet sonrası döneminde serbest iktisadı savunan Mizancı Murad ilk döneminde serbest iktisat için Osmanlı devlet ve milletin henüz hazır olmadığı fikrindedir⁵. Maliye de 1880'li yıllarda halihazırdaki önemli problemlerdendir. Meşrutiyet sonrasındaki sayılarda da sık sık vurgusu yapılan, maliyenin düzeltilmesi için gelirlerin artırılması düşüncesi bu dönemde de etkilidir⁶. Eğitimde ise ilköğretimden başlanılarak eğitim sisteminin her kademesinin ıslah edilmesi düşüncesinin temelinde yeni usul mektepler açılmasından ziyade eskilerin düzenlenmesi düşüncesi vardır. Bu düzenlemeler esnasında da öğretmen yetiştirilmesi meselesi de önemli yer tutar⁷.

Mizancı Murad'ın Abdülhamit'in artan baskı düzenine karşılık ülkeyi terk etmesi sonrasında Avrupa'ya gidişiyle birlikte gazete Avrupa'da yayınlanmaya başlar. Bu dönem birincinin aksine Padişah Abdülhamit karşıtı ve İttihat ve Terakki Cemiyeti çizgisini güden bir siyaseti benimsemiştir. Birinci evrede

⁴ Emil, *age*, 226

⁵ Emil, *age*, 234

⁶ Emil, *age*, 235

⁷ Emil, *age*, 239

dönemin şartları gereği sıkça yer verilen dış siyaset, ikinci dönemde yerini iç siyasete bırakır⁸. *Mizan Gazetesi*'nin yurt dışında İttihat ve Terakki'nin bir yayın organı olarak görev yapması gazetenin yayınının Paris ve Cenevre dönemlerine denk gelmektedir⁹. Bu dönemde *Mizan Gazetesi* yayına 1. sayıdan başlamış ve Paris'te 18, Cenevre'de ise 6 sayı sürmüştür. Gazetenin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir yayın organı olarak işlevini sürdürdüğü dönemini daha iyi anlayabilmek için Mizancı Murad'ın ve İttihat ve Terakki'nin o dönemki vizyonuna da kısaca bakmak gerekir. Avrupa'daki Cemiyet üyelerinin büyük bir kısmı onun Mekteb-i Mülkiye zamanındaki öğrencilerinden oluşmaktadır. Ahmet Bedevi Kuran; bir zamanların Ziya Paşa, Namık Kemal gibi aydınlarının gençler üzerinde yaptığı etkinin benzerini bir sonraki nesil üzerinde Mizancı Murad'ın yaptığını dahi düşünür¹⁰. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin o dönemki başkanı olan Ahmet Rıza'nın pozitivist eğilimlerinin aksine İslamcı/gelenekçi eğilimleri yüksek olan Mizancı Murad'ın Cemiyet'e katılmasıyla iki farklı grup görünür hale gelmiştir. Sina Akşin'in yaptığı sınıflamaya göre bir tarafta pozitivist eğilimleri yüksek Ahmet Rıza¹¹ grubu vardır. Onun karşısında ise daha muhafazakar olarak tanımlayabileceğimiz ve Mizancı Murad'ın da dahil olduğu grup yer alır. Mizancı Murad'ın çalışmalarıyla ön plana çıktığı ve onu liderliğe kadar götüren yolda ikinci grup etkili olmuş, bir süreliğine Ahmet Rıza ve grubu gölgede kalmıştır¹². Ancak bu yeni durum çok fazla sürmez. Padişah'tan umduğunu bulamadığı için muhalefet yaptığı söylenen Mizancı Murad bir süre sonra bir af vaadine kanarak mücadeleyi bırakıp ülkeye geri döner. Bu dönüşle birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti içindeki çözülmede etkili olan bir diğer olay da 1897'de gerçekleşen

⁸ Emil, *age*, 297; İnüğü, *age*, 294; Nuri İnüğü, *Türk Basınında İz Bırakanlar*, (İstanbul: Der, 1999), 50-51

⁹ Mardin, *age*, 82; Emil, *age*, 379; Ernest E. Ramsaur, *Jön Türkler 1908 İhtilalinin Doğuşu*, (İstanbul: Pınar, 2004), 57; Feroz Ahmad, *İttihad ve Terakki*, (İstanbul: Kaynak, 2007), 214; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, (Ankara: İmge, 2006), 52-54

¹⁰ Ahmed Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, (İstanbul: Tan Matbaası, 1945), 40

¹¹ Ahmet Rıza; Bursa'da maarif müdürüyken Paris'e kaçmış ve İttihatçıların lideri konumuna yükselmiştir. Paris'te Jön Türkleri örgütlemiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan Meşveret gazetesini de çıkarmıştır. 1908 ve 1912 seçimlerinde mebus seçilmiş, bir dönem Meclis-i Mebusan başkanlığı dahi yapmıştır. Tutucu siyaset izleyen yönetime ters düşen çizgisi nedeniyle Ayan Meclisi başkanlığına alınmış ve bir süre sonra İttihatçı siyasetin en önemli eleştirmenlerinden olmuştur. Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki*, (İstanbul: Kaynak, 2007), 218

¹² Birol Emil, *Mizancı Murad Bey*, (İstanbul: Kitabevi, 2009), 124-125; Sina Akşin, "Jön Türkler" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 833

Türk Yunan savaşının kazanılmasıyla¹³ esmeye başlayan iyimserlik rüzgarlarıdır. Padişah II. Abdülhamid, Serhafiye Ahmet Celalettin Paşa'yı Avrupa'daki hürriyetçilerle görüşmek üzere görevlendirir. Vaatler arasında hürriyetçilere yönelik bir genel af, yapılacak ıslahatlar da vardır. Çözümler konusunda Ahmet Rıza'nın Yunanlılar lehine yaptığı yayınların ülke içindeki hürriyetperver gruplar arasındaki olumsuz yankılarını da dikkate almak gerekir. Bu yayınlar sonrasında bir yandan ikna yoluyla diğer yandan da tutuklamalar yoluyla Jön Türklerin üzerindeki baskı artırılmaya başlanmıştır¹⁴. Başta Mizancı Murad olmak üzere bir kısım İttihatçılar yurda döner; dönmeyenler ise ya yurt dışında öğrenimlerine devam ederler ya da elçiliklerde görevlendirilirler¹⁵. Veli Denizhan Kalkan, makalesinde yurda dönen grubun kandırıldığını iddia eder. Bu iddiasını temellendirmek için de Mizancı Murad ve diğerlerinin İstanbul'a ayak bastığı gün sürgüne gönderilen hürriyetçi birtakım gruplardan bahseder¹⁶. Buna rağmen Mizancı Murad mutlakiyetçi yönetim bittikten sonra döneme ait eleştirilerini "Hiçbir vekil sansürün kaldırılmasını, düşünce suçlularının affedilip mekteplerine döndürülmesini, meclisin yerini tutacak bir kontrol heyetinin oluşturulmasını talep etmeye cesaret edemedi"¹⁷ şeklinde ifade eder. Yurtiçinde bu dönüşlerle birlikte etkinliği negatif yönde etkilenen İttihat ve Terakki Cemiyeti ise özellikle İstanbul'da manevi olarak darbe almıştır¹⁸. Mizancı Murad'ın bu şekilde yurda dönmesi hürriyetçiler arasında popülerliğini de etkilemiştir. *Mizan Gazetesi*'nin yurtdışındaki yayın hayatı da bu şekilde noktalanır ve Mizancı Murad, Meşrutiyet'in ilanına kadar gazeteciliği bırakır. *Mizan Gazetesi*'nin bu dönemini her ne kadar İttihat ve Terakki yanlısı bir siyaset izlemiştir şeklinde açıklamak mümkünse de İttihat ve Terakki'nin heterojen yapısını da dikkate alarak Mizancı Murad Bey'in ferdi düşünceleri konusunda bilgi vermek gerekir. Yönetim konusunda bilhassa önceden mutlakiyet rejimini savunan Mizancı Murad bu dönemde "mahdud meşrutiyet" denilen bir yönetim şekli

¹³ François Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, çev. Ali Berktaş, (İstanbul: Homer, 2006), 387

¹⁴ Karakuş, **age**, 48; Ramseur, **age**, 66; Kuran, **age**, 57-58; Georgeon, **age**, 388-389

¹⁵ Akşin, **age**, 56-57

¹⁶ Kalkan, **age**, s.25

¹⁷ "Gayur Avukat", **Mizan Gazetesi**, 13 Receb 1326 (28 Temmuz 1324), 55

¹⁸ Kalkan, **age**, s.25; Mustafa Özden, **II. Meşrutiyet Öncesi ve Sonrası**, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000), 46; Akşin, **age**, 64; Ramseur, **age**, 76; Georgeon, **age**, 435

önermiştir¹⁹. Zaman ilerledikçe ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ideali olan parlamenter sistemi savunmaya başlamıştır. Mahdud meşrutiyeti savunduğu zamanlarda halktan gelecek vekillerin vasıfları konusunda şüpheyne düşen Mizancı Murad'ın düşüncesini “Biz henüz adab-ı lazimeyi haiz bir sadrazam olsun görmediğimiz meydanda dururken, Anadolu'dan gelecek derme çatma azadan nasıl adab-ı hikmet ü muaşeret bekleyebileceğiz?”²⁰ sözleri en iyi şekilde ifade eder. İttihat ve Terakki içinde faaliyet gösterdiği süreçte Mizancı Murad'ın Saray tarafından gıyaben idama mahkum edilmesi Saray'a karşı tepkisini artırmıştır. Ayrıca bu olaydan sonra Cemiyet içindeki muhalefeti önlemek nedeniyle de olması muhtemel olan bir dönüş yaşar ki “mahdud meşrutiyet” yerine “hakimiyet-i millet” esasını savunmaya başlar²¹. Ülke içi ıslahatlar meselesinde de eşitlik taraftarı bir siyaseti gütmeyi amaçlayan Mizancı Murad; eğitim alanında idadi kısmına kadar mecburi bir eğitim sürecini önerir. Asker ve memurlarda liyakat esasına göre görevlendirme de Mizancı Murad'ın teklif ettiği bir meseledir. Bunlarla ilgili fikirlerini *Mizan Gazetesi*'nin sayfalarında İttihat ve Terakki Cemiyeti namına yayınlamıştır²². *Mizan Gazetesi* bu dönemini kapattıktan sonra Mizancı Murad'ın yayın hayatına ara verdiği daha önce belirtilmişti. Meşrutiyet'in ilanına kadar devam eden bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti faaliyetlerini durdurmamış ve yeni bir yapılanmaya giderek hürriyetin ilanı konusunda daha yoğun bir sürece girmiştir. Mizancı Murad ise yönetim tarafından pasif bir görev sayılan Şura-yı Devlet azalığına atanmış ve siyasetten uzak yaşamıştır.

Mizancı Murad'ın Cemiyet'e veda etmesinden sonra Ahmet Rıza Bey, önderliğini devam ettirmesine rağmen Ahmet Rıza grubu için ciddi bir tehdit olarak Mahmut Paşa'nın oğlu Prens Sabahattin 1899 yılında Paris Jön Türk hareketine katılır. Hanedandan birilerinin hürriyetçilerin saflarında yer alması harekete yeni bir ivme kazandırır. Farklı olarak; Osmanlı vatandaşlığı kimliği

¹⁹ Mizancı Murad Avrupa'da bulunduğu zamanlarda meşrutiyet rejimini savunmakla beraber kanunların uygulanması konusunda bir üst kuruldan bahseder. Kurulun niteliği konusunda net açıklamaları olmamakla beraber Asya, ve Afrika Müslümanlarını temsil etme özelliğine sahip olacaktır. İstanbul'da şeyhülislamlığın bünyesinde toplanacak olan bu kurulun görevi kanunların uygulanmasına ve halifenin dünya Müslümanlarını şeriata göre temsil etmesine nezaret etmek şeklindedir. Bkz: Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, ed. Ahmet Kuyaş, (İstanbul: YKY, 2003), 396

²⁰ Emil, *age*, 248

²¹ Emil, *age*, 300

²² Emil, *age*, 292-294

oluşturma politikasını reddetmeyen Prens Sabahattin ve çevresi, merkeziyetçi bir yönetim yerine adem-i merkeziyetçiliği ve özel teşebbüsü önerir²³. Cemiyet içindeki bu heterojen yapıya rağmen 1. Jön Türk Kongresi 1902 yılında toplanmış, bu kongrede iki önemli görüş ön plana çıkmıştır. Devrimin gerekliliği üzerinde hemfikir olan üyelerden bir kısmı askeri müdahale ile, diğer bir kısmı ise yabancı desteğiyle hürriyetin ilan edilmesinin gereği üzerinde durmuştur. Tartışılan diğer konular arasında gayrimüslim halkların yaşadığı bölgelerde ıslahat yapılması da vardır. Bu kongrenin özetle İttihat ve Terakki'nin bölünüşünü resmi anlamda ortaya çıkardığı söylenebilir. Kongre sırasında Ahmet Rıza ve grubu geri planda kalır ve Prens Sabahattin grubu öne çıkar²⁴. 1905 yılına kadar daha çok düşünsel mücadelede etkinlik gösteren Cemiyet, bu yıldan sonra fiili olarak da görünür hale gelmeye başlar. Jön Türklüğün üretildiği merkezler olan sivil ve askeri okullardan mezun olanlar devletin ve ordunun çeşitli kademelerinde görev almaya başlamışlardır. Özellikle Rumeli, dikkate değer bir merkez haline gelmiştir²⁵. 1905'ten sonra ise olaylar daha da hızlanmaya başlar. Gerçi dünyanın çeşitli yerlerinde hürriyet taraftarı hareketlenmeler de bu tarihten sonra yavaş yavaş patlak verir. 1905'te Rus-Japon savaşından galip gelen Japonlarla birlikte bir doğu milletinin batı milletine galip gelmesi söz konusudur ve bu durum doğudaki halkları için bir umut olmuştur. 1905 Rus ve 1906 İran devrimleri Jön Türk hareketini de cesaretlendirir²⁶. Tam da bu dönemde Osmanlı ülkesinde bir yandan şiddetli sansürle birlikte çevre ülkelerde olup bitenden halkın haberdar olması engelleniyor; yani bir anlamda “eşeğin kulağına su kaçırılmamaya” çalışılıyordu²⁷. Diğer yandan devrimci kitlenin yer altı bildirilerini halka dağıtarak halkı bilgilendirmek için yaptığı çalışmalardan da bahsetmek

²³Veli Denizhan Kalkan, *agm*,s25;Mustafa Özden, **II. Meşrutiyet Öncesi ve Sonrası**,(İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı,2000),46;Sina Akşin,*age*,64;Ramseur,*age*,76;François Georgeon, *age*,435

²⁴ H. Aliyar Demirci, “Osmanlı Meşrutiyet Dönemi”, **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, ed. Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu, (Ankara:Anı Yay.,2007),19;Sina Akşin,*age*,70;Ramseur,*age*,83

²⁵ Celalettin Vatandaş, “Türkiye’de Batılılaşma Süreci ve II. Meşrutiyet’i Hazırlayan Şartlar” **Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet**,(İstanbul:Pınar,2008),53

²⁶ Veli Denizhan Kalkan, “Hürriyete Giden Kısa Yolun Tarihi”**Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet**, (İstanbul:Yeni İnsan,2008),28;Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, (İstanbul:İletişim,2006),3;François Georgeon,*age*,450;Aykut Kansu,*age*,75

²⁷ Veli Denizhan Kalkan,*agm*,29

mümkündür²⁸. Bütün bunların yanı sıra hürriyet taraftarlığından çok halihazırdaki yönetim karşıtlığı şeklindeki huzursuzluk da ülkenin dört bir tarafında kendini göstermektedir. Yönetimden hoşnut olmayan, ağır vergiler altında ezilen Anadolu halkı hareketlidir. Köylü, esnaf mültezimlerin baskısından baş kaldıramamaktadır. Karşılığında üst düzey devlet görevlilerinin lüks yaşamları dururken bu durum isyan sebebi olarak karşımıza çıkar. 1906 ve 1907’de en şiddetlisi Erzurum’da olmak üzere çeşitli ayaklanmalar görülür²⁹. *Mizan Gazetesi*’nde yer alan bir örnekte Diyarbakır’da milli aşiret reisi İbrahim Paşa’nın zulmünden bahsedilir. Paşa emrindeki askerlerle birlikte devlete karşı çıkararak soygun ve yağma yapmaktadır³⁰.

Bütün bu karışıklıklar yurt içinde sürerken yurt dışında da 1907’de İkinci Jön Türk Kongresi toplanır. Asıl bu kongreden sonra Osmanlı içindeki ve dışındaki Abdülhamit muhalefeti birlikte hareket etme kararı almış ve örgütlerde tam birleşme sağlanmıştır³¹. Bu kongrenin kararları arasında Osmanlı içinde örgütü olmayan toplulukların kongreye alınmaması, yabancı müdahaleye tamamen karşıtlık, meşrutiyetin ilanı hakkında tam fikir birliği gibi başlıklar bulunmaktadır. Erzurum gibi yerlerdekinin benzeri kontrolsüz hürriyet isteklerinin de kontrol altına alınması gerekmektedir³². Jön Türklerin bu kararlarına rağmen Mizancı Murad’ın meşrutiyet sonrası yayınlarından takip edilebileceği üzere Erzurum, Kastamonu, Trabzon gibi yerlerdeki ayaklanmaları desteklediği ve bu isyanların meşrutiyetin ilanı için olumlu yönde katkıda bulunduğunu savunduğu görülür³³.

1907 sonrasında yurt dışındaki gruplarda daha az, yurt içinde ise fiili olarak epey hareketlenen Jön Türkler için asıl bardağı taşıran damla Reval Görüşmeleri’dir. 10 Haziran 1908 tarihinde Reval’de İngiliz ve Rus hükümdarlarının bir araya gelerek Osmanlı devletinin geleceğini tartışması Jön Türkleri dış müdahaleye karşı harekete geçirir. Bu görüşmeler Osmanlıyı

²⁸ Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, (İstanbul: İletişim, 2006), 3; Veli Denizhan Kalkan, **agm**, 32; Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi, Makaleler IV**, (İstanbul: İletişim, 1991), 100-101

²⁹ Veli Denizhan Kalkan, **agm**, s. 30; Aykut Kansu, **age**, 39; Kudret Emiroğlu, **Anadolu’da Devrim Günleri**, (Ankara: İmge, 1999), 214

³⁰ “Milli Eşkiya Reisi İbrahim Paşa ve İsyanı”, **Mizan Gazetesi**, 5 Ramazan 1326 (17 Eylül 1324), 269; Veli Denizhan Kalkan, **agm**, s. 35

³¹ Kudret Emiroğlu, **age**, 54; François Georgeon, **age**, 542

³² Sina Akşin, “Jön Türkler” **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, 838

³³ Salih Zihni, “Vatan Nasıl Muhafaza Edildi”, **Mizan Gazetesi**, 1 Şaban 1326 (15 Ağustos 1324), 133

parçalama görüşmesi olarak yorumlanmıştır³⁴. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rumeli ayağı bu görüşmelerin ardından Makedonya'daki pek çok konsolosluk vasıtasıyla büyük devletlere Makedonya'daki duruma çok fazla karışmamaları hakkında bir beyanname sunmuştur³⁵. Diğer yandan subaylar ve halk arasında bir süredir devam eden isyan hareketleri Kolağası Niyazi (Resneli Niyazi) Bey'in 160 kişilik³⁶ birliğiyle 3 Temmuz 1908 tarihinde dağa çıkmasıyla görünür hale gelmiştir. Bu durum 5 Temmuz'da Üçüncü Ordu Müşiri İbrahim Paşa tarafından saraya bildirilmiştir³⁷. Saray tarafından görevlendirilen Şemsi Paşa³⁸ durumu tetkik etmek ve sonlandırmak amacıyla 7 Temmuz 1908 günü harekete geçer. Manastıra gelen Paşa birkaç günlük inceleme sonucunda herhangi bir somut veriye rastlamamış ve durumu detaylıca incelemek için süre istemiştir. İlerleyen günlerde Paşa, İttihat ve Terakki üyesi genç bir mülahız olan Atıf Bey tarafından vurularak öldürülmüştür. Şemsi Paşa'nın vurulması halk ve saray tarafından büyük şaşkınlıkla karşılanmıştır³⁹. Şemsi Paşa'nın ölümünden sonra Niyazi Bey olayını bastırmak üzere Tatar Osman görevlendirilmiş ve yanı sıra Selanik ve Anadolu'dan asker sevkıyatına başlanmıştır. Buna karşılık Anadolu'dan gelen askerler arasında yapılan propaganda neticesinde silah arkadaşlarına karşı savaşmamaları sağlanmış, yani sarayın diğer müdahalesi de olumsuz sonuçlanmıştır⁴⁰. Diğer yandan sivil halkta da önemli ölçüde hareketlenmeler vardır. Bunların başında on temmuzdan birkaç gün önce Firzovik denilen yerde toplanan otuz bin kadar Arnavut'un yemin (besa) etmesi gelir. Besa bir telgrafla saraya bildirilmiştir⁴¹.

³⁴ Celaledin Vatandaş, "Batılılaşma Süreci ve II. Meşrutiyet'i Hazırlayan Şartlar" **Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet**, (İstanbul:Pınar,2008),53;Mustafa Özden, **II. Meşrutiyet Öncesi ve Sonrası**, (İstanbul:Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000),55;Cezmi Eraslan,Kenan Olgun, **Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento**,(İstanbul:3F,2006),63; Zekeriya Türkmen, **Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu Siyaset Çatışması**,(İstanbul:İrfan,1993),15;Jean Paul Garnier,**Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu**,(İstanbul:Remzi,2007),93

³⁵ **Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı**,(İstanbul:Örgün,2003),186

³⁶ Mustafa Özden,**age**,55;François Georgeon,**age**,456

³⁷ **Hürriyet Kahramanı Niyazi Bey Hatıratı**,(İstanbul:Örgün,2003),228; İ. Hakkı Uzunçarşılı, "1908 Yılında II. Meşrutiyet'in Ne Surette İlan Edildiğine Dair Vesikalar" **Bellekten**, s.108;Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, (İstanbul:İletişim,2006),122

³⁸ Müdahale için Şemsi Paşa'nın seçilmesinin nedenleri arasında onun Arnavutluk'ta uyguladığı baskı politikası da yer almaktadır ki başlangıçta hürriyetçi grup arasında dahi korku uyandırmıştır.

³⁹İ.Hakkı Uzunçarşılı,**agm**,110; **II. Meşrutiyet'in İlk Yılı**,(İstanbul:YKY,2008),4;François Georgeon, **age**,457

⁴⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı,**agm**,112

⁴¹ Mustafa Özden, **age**,60;Aykut Kansu,**age**,126;**II. Meşrutiyet'in İlk Yılı**,(İstanbul: YKY, 2008), 12

İsteklerin başında Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması vardır. Firzovik'ten sonra Selanik, Kosova Serez, İştıp, Priştine'den çekilen telgraflar da aynı içeriktedir⁴². Cemiyet ilk olarak 21 Temmuz'da kendi adını kullanarak saraya anayasanın yürürlüğe konmasını talep eden bir telgraf da çeker. Padişah Abdülhamid 22 Temmuz'da sadrazam Ferid Paşa'yı azlederek yerine Said Paşa'yı getirirse de İttihat ve Terakki için bir kazanım olarak kabul edilen bu durum isteklerin sonunu getirmez⁴³. Kaldı ki *Mizan Gazetesi*'nin Meşrutiyet sonrası çıkan sayılarında yer aldığı kadarıyla eskiden beri mülayim tedbirlerle öne çıkan Ferid ve Rıza Paşaların yerine şiddet yanlısı Said Paşa'nın getirilmesine bir anlam verilemez⁴⁴. Ayaklanan askerler 23 Temmuz günü Rumeli'nin çeşitli yerlerinde- ilk olarak Manastır'da- yirmi bir pare top atışı eşliğinde meşrutiyeti ilan etmişlerdir⁴⁵. Hemen ertesi günü saraya çekilen telgrafların sayısının altmış yediye ulaşması dikkat çekicidir. Kan akmamasını ve memleket işlerine yabancıların karışmasını engellemek amacıyla anayasanın yeniden yürürlüğe konması ve meclisin yeniden açılması çekilen telgraflardaki taleplerdir. 24 Temmuz günü padişahın Meşrutiyeti ilan ettiği gazetelerde duyurulur. Otuz yıllık bir mutlakiyet yönetiminden sonra padişah hafiyeliği kaldırıyor, önce siyasi sonra adi suçlular için genel af çıkartıyor, meclisin açılmasını kabul ediyordur⁴⁶. Mizancı Murad'ın bu hareketli süreçte siyaset ve matbuattan uzak kaldığı gözlenir. Meşrutiyet'i takip eden hafta içinde ise yeniden yayın hayatına döner.

Araştırmanın asıl konusunu oluşturacak olan *Mizan Gazetesi*'nin üçüncü ve son evresi olarak da adlandırılabilir, Meşrutiyet'in ilanı sonrasındaki yayın hayatı 30 Temmuz 1908 tarihinde başlar. Fakat muhalif çizgisi ve olaylara eleştirel yaklaşımı neticesinde Kamil Paşa'nın emriyle 9 Ekim 1908 tarihinde Mizancı

⁴² Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyetin İlanı**, (İstanbul:Arba),7;**II. Meşrutiein İlk Yılı**, (İstanbul: YKY,2008),3

⁴³ Aykut Kansu, **age**,131;Celaleddin Vatandaş, “Batılılaşma Süreci ve II. Meşrutiyet'i Hazırlayan Şartlar”**Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet**,(İstanbul:Pınar,2008),54; Veli Denizhan Kalkan, “Hürriyete Giden Kısa Yolun Tarihi”**Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet**,(İstanbul:Yeni İnsan,2008),s.43;

⁴⁴ “Vazife ve Mesuliyet”,**Mizan Gazetesi**,6 Receb 1326 (21 Temmuz 1324),21

⁴⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı,**agm**,117;**İkinci Meşrutiyet'in İlk Yılı**,(İstanbul:YKY,2008),2

⁴⁶ Tarık Zafer Tunaya,**Hürriyetin İlanı**,11;Celaleddin Vatandaş,**agm**,54;Veli Denizhan Kalkan, “Hürriyete Giden Yolun Kısa Tarihi” **Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet**,(İstanbul:Yeni İnsan Yay,2008),44;Aykut Kansu,**1908 Devrimi**,(İstanbul:İletişim,2006),137;Mustafa Özden, **II. Meşrutiyetin İlanı Öncesi ve Sonrası**, (İstanbul:Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı,2000),62;Kazım Karabekir,**İttihat ve Terakki Cemiyeti**,(İstanbul:TÜRDAY,1945),3326-327;François Goergeon,**age**,462

Murad bir hafta süreyle Harbiye Nezareti'nde göz altında tutulur ve *Mizan Gazetesi* de “Ezhan-ı umumiye'yi tahdiş ve tehyic edecek yolda neşriyat-ı muzırraneye devam etmesinden dolayı” bir süreliğine tatil edilir. Mizancı Murad sürgüne gönderilir⁴⁷. Gazete yayına yeniden 22 Şubat 1909'da başlar. *Mizan Gazetesi'nin* bu döneminde hem Mizancı Murad'ın kişisel hürriyetine hem de basın özgürlüğüne ket vurulduğu üzerinde yoğunlaşan eleştirileri sertleşmiştir. Gazetenin son sayısı ise 31 Mart Olayı'ndan sonra 24 Nisan 1909 tarihinde çıkar.

Mizan Gazetesi'nin bu dönemki şekilsel özelliklerine bakıldığında ilk sayısı istisna olmak üzere dörder sayfadan oluştuğu görülür. İlk sayı ise sekiz sayfa olarak yayınlanmıştır. Bu şekilde yayına devam etmesi kararlaştırılmışsa da Mizancı Murad tarafında yapılan açıklamaya göre uzun süreden beri sansür nedeniyle matbaaların atıl kalması ve mürettiblerin başka işlere yönelmesi gazetenin hacmini olumsuz etkilemiştir. Kalifiye eleman kalmaması durumunun ortaya çıkmasıyla birlikte, Meşrutiyet sonrasında matbaalara hücumun artmasının durumu iyice güçleştirmesi bahane olarak sunulup ilk etapta dört sayfa çıkacağı bildirilmiştir⁴⁸. Gazetenin yayın geçmişi olarak da “birinci sene numara bir” etiketleri tercih edilmiştir. Yine ilk sayıda *Mizan Gazetesi'nin* günlük bir gazete olduğu, abonelerinin Ağustos'tan itibaren kaydolacağı, abonelik ücretinin memleket fark etmeksizin mecdi yirmi kuruştan yüz seksen lira olacağı ilan edilir. Gazeteyle ilgili yapılan açıklamalar arasında yayın yerinin Ebussuud Caddesi 76 numaralı Mahmud Bey Matbaası olduğu da yer almaktadır. İlk gününden itibaren okuyucu mektuplarına da kendini açan *Mizan Gazetesi'nin* bu konuda, gönderilen evrakın iade olunmamasından idarenin mesul olmadığı da söylenir. Gazete'ye gelecek olan evrakların Mahmud Bey Matbaası'nda *Mizan Gazetesi* sahibi Mehmed Murad Bey namına yazılması da vardır⁴⁹. Gazete'nin tamamı resimsiz olarak yayınlanmıştır. Bazı durumlarda maliye tensikatları, asker tensikatları yahut maliyece belirlenmiş maaş çizelgelerine ve maarifin düzenlediği ders programlarına yer verilmiştir. Ayrıca Hasan Fehmi'nin öldürüldüğü günün ertesi, öldürüldüğü yeri betimleyen bir kroki de Gazete'nin sayfalarında yer bulmuştur.

⁴⁷ Emil,age,174-175.

⁴⁸ “İtizar”,**Mizan Gazetesi**,2Receb 1326 (17 Temmuz 1324),8

⁴⁹ **Mizan Gazetesi**, 2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324),1

Mizan Gazetesi içerik olarak da genel itibarıyla Mizancı Murad'ın görüşlerini açıkladığı, bilgilerini sunduğu bir araç gibi görünse de okurlardan yahut diğer gazetecilerden gelen yazılar da sayfalarında yer bulmuştur. Münferit yahut seri halindeki makalelerin yanı sıra “açık mektup” ve “açık muhabere” isimli bölümler de bulunmaktadır. Bu bölümlerde diğer gazetecilere, yöneticilere yahut halka seslenilerek bir tartışma zemini yaratma amacı vardır. Bölümlerden biri de “Evrak-ı Havadis”tir ki bu bölümde ülke içindeki gazetelerde çıkan yazılar değerlendirilip yorumlar yapılır. Bunun benzeri diğer bir bölüm ise “Havadis-i Dahiliye”dir. Ülke içindeki olaylar çok fazla yoruma yer verilmeden bu başlık altında gazetede yayınlanmıştır. “Evrak ve Mekatib” bölümünde ise genellikle gazeteye geldiği gibi yayınlanan ve bunu vurgulamak için de “Aynen” başlığı kullanılan yazılar bulunmaktadır. *Mizan Gazetesi*'nin son sayfasında, yayınlandığı dönemle ilgili ilanlara da yer verilmiştir. Bu ilanlar genellikle sosyal-kültürel yahut siyasi içeriklidir. “Mekteb-i Mülkiye Kulübü”nün kuruluşu⁵⁰, “Darüşşafaka Kulübü” ile ilgili bir toplantı ilanı⁵¹, “Sanayi-yi Nefise Kulübü”⁵², “Osmanlı Uhuvvet Cemiyeti”nin kuruluşu⁵³, “Fasl-ı Cedid Kulübü” ile ilgili bir toplantı ilanı⁵⁴, “Çerkes İttihad ve Teavün Kulübü”⁵⁵ gibi toplantı veya kuruluş ilanlarının yanı sıra yeni çıkan kitaplarla yahut gösterime giren tiyatrolarla ilgili de ilanlara rastlamak mümkündür. Bir adet yardım amaçlı yapılan konser ve tiyatro duyurusu⁵⁶, Namık Kemal'in “Gülrihal” adlı eserinin oynanacağına dair ilan⁵⁷; Ticaret Mahkemesi Bahriye Reisi Yorgaki Efendi tarafından yazılan “Ameli ve Nazari Usul-i Cezaiye” isimli yeni çıkan bir kitaba ait ilan⁵⁸ bunlara örnek gösterilebilir. Bütün bunlardan başka diğer gazetelerde de olduğu gibi gelen resmi ilanlar da *Mizan Gazetesi*'nin sayfalarına taşınmıştır.

Mizan Gazetesi'nde genel olarak Mizancı Murad'ın yazılarına yer verilse de zaman zaman farklı yazarlardan da yazılar yayınlanmıştır; buna rağmen gazetenin II. Meşrutiyet sonrasında ilk sayısından son sayısına kadar Mizancı

⁵⁰ *Mizan Gazetesi*, 21 Receb 1326 (5 Ağustos 1324), 90

⁵¹ *Mizan Gazetesi*, 23 Receb 1326 (7 Ağustos 1324), 98

⁵² *Mizan Gazetesi*, 30 Receb 1326 (14 Ağustos 1324), 130

⁵³ *Mizan Gazetesi*, 3 Receb 1326 (18 Temmuz 1324), 12

⁵⁴ *Mizan Gazetesi*, 18 Safer 1327 (26 Şubat 1324), 382

⁵⁵ *Mizan Gazetesi*, 17 Rebiülevvel 1327, 26 Mart 1325, 496

⁵⁶ *Mizan Gazetesi*, 30 Receb 1326 (14 Ağustos 1324), 130

⁵⁷ *Mizan Gazetesi*, 19 Şaban 1326 (2 Eylül 1324), 210

⁵⁸ *Mizan Gazetesi*, 13 Şaban 1326 (27 Ağustos 1324), 186

Murad haricinde düzenli bir yazar kadrosunun olduğu söylenemez. *Mizan Gazetesi*'nde yazısı yayınlanan yazarları da birkaç grup altında toplamak mümkündür. Gazete'nin birkaç sayısında yazıları, makale dizisi yahut farklı makaleler halinde yayınlananlar birinci grubu teşkil ederse bunların arasında Mehmed Rauf, İhsan Adli, Tortumlu Osman Nuri, Eskişehir Lületaş Madeni Müdürü Mehmet Cemil, Selim Sabit, Ali Haydar Midhat, Erenköyü'nden Muammer Ferdi gibi yazarlar vardır. İkinci grupta ise münferit halde gazeteye gelen yazıların yazarları bulunmaktadır ki bunların yazıları süreklilik göstermemiştir. Mizancı Murad'ın eski arkadaşı olarak kendini tanıtan Hamdi, Topkapı Merkez Rüşdiyesi Müdürü Mehmed Sadrettin, Hakkı Behiç, Zeyrek'den Şevki, Edirne Müstahdiminden Ali, Sinop'ta Kalebentken hürriyete nail olan Hukuk Mektebi öğrencisi Mustafa Kemal, Asmaaltı'ndan Giritli İlhami Reşid, Said Sedat, Meclis-i Mebusan Reisi Ahmed Rıza, Doktor Temo (İbrahim Temo), Doktor Abdulah Cevdet, Filibe'den Mehmed Ali, Bagos Yıldızcıyan, Mustafa Agrus, Süleyman Sabit, Süleyman Nazif, Said-i Kürdi gibi isimleri ise bu grupta değerlendirebiliriz. Ayrıca Bayezid ve Fatih medreselerindeki müderrisler ve öğrencilerden gelen yazılarla birlikte Mizancı Murad'ın Mülkiye Mektebi'nden öğrencileri de zaman zaman *Mizan Gazetesi*'ne yazılar göndermişlerdir.

Mizan Gazetesi'nin ilk olarak yayına başladığı zaman ilk sayfasında sunduğu ve çizgisini belirlemede yardımcı olan gazete ve gazetecilikle ilgili makalesinin benzeri Meşrutiyet sonrası sayılarında bulunmasa da Mizancı Murad daha ilk sayısında *Mizan Gazetesi*'nin yer aldığı tarafa yönelik birkaç işarete yer vermiştir. Kazım Karabekir'in anılarında yaptığı yorumlar dikkate alındığında Mizancı Murad'ın ilk sayısının ilk sayfasında Sultan Hamid'in nice seneler devletin üzerinden eksik olmaması duasıyla başlaması, Sultan Hamid'in Birinci Meşrutiyet'i kaldırmasını haklı görmesi ve yine İkinci Meşrutiyet'i de onun bahsettiğini söylemesi İttihat ve Terakki yahut halkın Meşrutiyet'in ilanı konusunda harcadığı çabayı küçültmüştür⁵⁹. Kazım Karabekir'in yorumlarını subjektif olarak almak da mümkündür. O günlerde İstanbul'da yaşayan Mizancı Murad'ın da diğer İstanbul aydınları gibi II. Abdülhamit'in uyguladığı ağır sansür nedeniyle Rumeli'deki hareketlenmeden haberinin olmaması ihtimali de

⁵⁹ Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909**, ed. Faruk Özerengin, Emel Özerengin, (İstanbul:TÜRDAY,1982),341

düşünülmelidir⁶⁰. Ayrıca Kazım Karabekir'in *Mizan Gazetesi*'nin karşı safına aldığı İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olduğu da dikkate alındığında öne sürdüğü fikirlerin taraflı olması şüphesi de ortaya çıkar. İlk günlerde, ilan edilen Meşrutiyet'in padişahın bahşı olarak algılanması bu durumda gayet doğal olup Mizancı Murad'ın bu cümlelerinin Gazete'nin çizgisini belirleyecek keskin hatlar şeklinde kullanılmaması gerekir.

Mizan Gazetesi'ne muhalif diğer bir kişi de Gazeteci Ahmet İhsan'dır. Meşrutiyet ilan edildiğinde de gazeteciliğe devam eden Ahmet İhsan, *Servet-i Fünun* gazetesi yazarlarından olup Mizancı Murad'ın da eski öğrencisidir. *Mizan Gazetesi*'nin Meşrutiyet sonrasındaki ilk çıkışını tasvir ederken “siyasi menbalarından kuvvetini alamayan gazeteler sonbahar yaprakları gibi dökülüp giderken bir de ortalığı velveleye vermek ve güya hak tarafından görünüp her şeye itiraz etmek isteyenlerin ve şuna buna çatanların gazeteleri sürüm buluyordu. Bunların başında zavallı hocam Murad Bey'in *Mizan*'ı vardı. Murad Bey, merhum, Mekteb-i Mülkiye'de benim neslime hocalık ederek en büyük inkılap ruhlarını telkin eylediği için Abdülhamit tarafından o vaktiler yeni ihdas olunan Düyun-ı Umumiye komiserliğine tayin olunmuş ve gazetesi bırakılmıştı.(...) 1908 İnkılabı'nda Murad Bey Anadoluhisarı'ndan İstanbul'a indi. *Mizan*'ı üçüncü defa olarak ortaya attı. Bütün manasıyla her şeye ve her şekle itirazcıydı; fakat kendisinin rengi belli değildi. Prensibi ne idi? Yeni kafa mıydı eski mi anlaşılamıyordu.⁶¹” cümlelerini kullanmıştır. Mizancı Murad'ın gazetesinin çizgisi hakkında da yorum yapan Ahmet İhsan'ın toplumu o günlerin genel anlayışına hizmet edecek şekilde eski ve yeni kafa olarak ikiye ayırması ve Mizancı Murad'ı bu gruplardan herhangi birine oturtamaması gayet normaldir. Mizancı Murad, yazılarından da çıkarılacağı üzere ne tam eski düzenin geri getirilmesini savunuyor ne de Meşrutiyet'in ilanı sonrasındaki sayılarında, yeni düzenin kaynağı Batı'nın her şartta kabulünü öneriyordur. Ahmet İhsan'ın bu yorumlarına rağmen 1908 Basın Patlaması adlı eserinde Orhan Koloğlu; Ahmet İhsan ve Mizancı Murad'ı Abdülhamit'e dayalı çıkar ilişkisini kaybeden bir grubun içinde değerlendirmiştir. Bu grup, Meşrutiyet sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yamanmak isteyenler şeklinde tanımlanır⁶². Mizancı Murad için *Mizan Gazetesi*'nin ilk sayısı baz alındığında bu yorum doğrudur denilebilir. Mizancı Murad bu sayısında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başkanlığı statüsünü yeniden devam ettirmek isteğiyle ilgili

⁶⁰ **Mizan Gazetesi**, 2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324), 1; Karabekir, **age** 342; Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1976), 10

⁶¹ Ahmet İhsan Tokgöz, **Matbuat Hatıralarım**, (İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1931), 38-39

⁶² Orhan Koloğlu, **1908 Basın Patlaması**, (İstanbul: BAS-HAŞ, 2005), 23

beyanatlarda⁶³ bulunmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Mizancı Murad'ın bu isteğini *Tanin Gazetesi* aracılığıyla yayınladığı bir yazıda⁶⁴ reddetmesi sonrasında Mizancı Murad da kendine muhalif saflarda yer aramaya başlamıştır. Nitekim Araştırmacı Tevfik Çavdar da *Mizan Gazetesi*'nin Meşrutiyet'in ilanı sonrasındaki evresini, diğer gazeteler arasında kategorize ederken, İttihat ve Terakki Cemiyeti muhalifi olarak alır⁶⁵. Gerçi Mizancı Murad İttihat ve Terakki içinde yönetici olduğu zamanlarda da, daha önce de belirtildiği üzere, aykırı ve muhafazakar düşünceleri nedeniyle dikkat çekmiştir. *Mizan Gazetesi*'nin Meşrutiyet sonrası evresinde ise onun bu özelliği kendisi gibi muhalif olan ulema ve alaylı askerlere yaklaşmasına neden olmuştur.

Bu araştırmada *Mizan Gazetesi*'nin II. Meşrutiyet sonrasındaki evresi incelenerek Mizancı Murad'ın İttihat ve Terakki üyeliğinden yahut başkanlığından İttihat ve Terakki aleyhtarlığına doğru taraf değiştirmesinin süreci ele alınacaktır. Meşrutiyet'in ilk yılında *Mizan Gazetesi*'nin sayfalarında meşrutiyet kavramının algılanması, ilk yılın değerlendirilmesi ve yapılacak ıslahatların belirlenmesi gibi meseleler konusunda fikir yürütülmüştür. Mizancı Murad'ın, yayın hayatına başladığından bir yıl sonra 31 Mart Vakası gibi İttihat ve Terakki düzenine karşı çıkan bir isyanın da destekçisi yahut organizatörü olarak cezalandırılması öne sürülen düşüncelerin önemini artırmaktadır. Bütün bunlara karşılık Mizancı Murad'ın değişimi ile birlikte bu değişimi tetikleyen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Meşrutiyet sonrasında değişen politikaları bu araştırmada Mizancı Murad'ın gözüyle aktarılmıştır. Olaylar ve kavramlar incelenirken Mizancı Murad'ın yaptığı ayıklama ve seçme işlemi ve onun bakış açısı esas tutulmuştur. Meşrutiyet'in ilk yılı olarak tabir edilen zaman diliminde *Mizan Gazetesi*'ne yansıyanların veya bu gazetede yorumlananların dışında da pek çok olay meydana gelmiştir. Fakat çalışmada *Mizan* gazetesinin II. Meşrutiyet döneminde yayınlanan sayıları esas alınmıştır. Yani 30 Temmuz 1908 tarihinde yayına başlayan gazete Mizancı Murad'ın 9 Ekim 1908 yılında tutuklanmasından sonra 22 Şubat 1909 tarihine kadar yayınlanmamıştır. 22 Şubat 1909 tarahinden sonra *Mizan Gazetesi*'nin II. Meşrutiyet dönemindeki ikinci

⁶³ “İttihat ve Terakki Cemiyet-i Osmaniyesi Riyaset-i Alisine”, **Mizan Gazetesi**, 2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324), 3

⁶⁴ Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, (İstanbul: İletişim, 206), 280

⁶⁵ Tevfik Çavdar, **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler**, (Ankara: İmge, 2007), 57

evresi de 24 Nisan 1909 tarihinde yayınlanan son sayısına kadar devam etmiştir. Araştırmada bu tarihler arasında yayınlanan *Mizan Gazetesi*'nin sayıları esas alınarak dönemin değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Mizancı Murad hakkında yapılmış en kapsamlı çalışma Birol Emil'in *Mizancı Murad Bey* adlı kitabıdır. Kitapta II. Meşrutiyet döneminde *Mizan Gazetesi*'ne çok az yer verilmesi bu çalışmanın hazırlanmasında etkili olmuştur. *Mizan Gazetesi* İkinci Meşrutiyet'in ilk yılında yayınlanmış bir gazete olması nedeniyle bu dönemin karışıklıklarını yansıtmaları açısından önemlidir. Kaldı ki 1909 yılı sonrasında bir daha matbuat hayatına dönmemiştir. 1908-1909 yılları Osmanlı devlet ve halkı için önemli yıllardır. Yeni bir rejimin oturtulması çalışmaları ile birlikte pek çok alanda –eğitim, iktisadi hayat, ordu, sosyal değişim- yaşanan olumsuzluklarla mücadele edilmiştir. Üstelik ekonomik problemler düşünülen ıslahatların yapılmasını da engellemektedir. Böyle bir döneme muhalif bir taraftan olayları ele alan Mizancı Murad'ın açısından bakmak dönemi farklı gözlerden açıklamak yönünden aydınlatıcı olacaktır.

Araştırmanın birinci bölümünde Meşrutiyet'in ilk yılının genel görünümü ve bu yıl içerisinde gerçekleşen siyasi olaylar yer almaktadır. İlk kutlamalar ve bu kutlamaların ardından uzun yıllardır ertelenen bazı ıslahat programları Mizancı Murad'ın gözünden ve onun yorumları çerçevesinde anlatılmıştır. Bu süreç içerisinde gerçekleşen Meclis-i Mebusan seçimleri, kabine değişiklikleri ve Meşrutiyet'in ilk yılında etkisi oldukça hissedilen iktidar bunalımı irdelenmiştir. Bölümlendirme esnasında yöntem olarak olayların kronolojik işleyişi esas kabul edilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde ise *Mizan Gazetesi*'ne yansıyan sosyal meseleler ele alınmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere sosyal meselelerin incelenmesi sırasında Mizancı Murad'ın bakış açısı ve gazetenin yayınlanan sayıları esas alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde eğitim, ordu, maliye ve ekonomi gibi gündemi meşgul eden ve haklarında ıslahat kararları alınan konuların geçmişleriyle ilgili kısa bilgiler verilmiştir. Daha sonra ise bu konuların Meşrutiyet'in ilk yılında nasıl bir gelişim gösterdiği Mizancı Murad'ın yorumları ışığında incelenmiştir. Alt bölümler sırasında birinci bölümden farklı olarak kronolojik sıra yerine konu merkezli bir sistem uygulanmıştır. *Mizan Gazetesi*'nde bu konularla ilgili yer alan makaleler ana malzeme olarak kullanılmıştır.

Çalışma sürecinde birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. *Mizan Gazetesi*'nin Meşrutiyet sonrası yüz otuz beş sayısı temel kaynak kabul edilmiştir. Ayrıca döneme şahitlik etmiş İbrahim Temo, Ahmet İhsan, Kazım Karabekir, Hüseyin Cahit Yalçın, Sultan II. Abdülhamid, Sadrazam Kamil Paşa gibi kişilerin anılarına da başvurulmuştur. İkincil kaynaklarda ise II. Meşrutiyet dönemini ve Mizancı Murad'ı araştırma konusu yapmış kişilerin yazılı eserleri kullanılmıştır. Farklı görüşlere sahip araştırmacıların verileri karşılaştırmalı olarak ele alınmış ve çıkarımlarda bulunulmuştur.

Mizancı Murad Bey'in Meşrutiyet sonrasında her ne kadar muhafazakar çizgisi dahilinde değerlendirmeler yapılsa da önceki dönemlerinde de zaman zaman prototiplerini açıklanan sosyal ve siyasi ıslahat programları Meşrutiyet sonrası oluşan duruma göre detaylandırılarak öne sürülmüştür. Bu ıslahat programlarının algılanması, yeniden şekillenen sosyal ve siyasi yapıya bağlı olarak değişim göstermiştir. Gelenekten kopmadan modernleşme taraftarı olan Mizancı Murad Bey'in gelenekçi yönü Meşrutiyet sonrasında ağır basmıştır.

2. MİZAN GAZETESİ'NDE MEŞRUTİYET'İN İLK GÜNLERİ VE MEŞRUTİYET ALGISI

23 Temmuz 1908 tarihinde meşrutiyetin yeniden ilan edilmesiyle birlikte II. Abdülhamit'in mutlakıyetçi yönetimine karşı birleşmiş olan muhalif güçleri bir arada tutan en önemli neden ortadan kalkmıştır; buna karşılık kısa bir süre de olsa herkesin düşündüğünü söyleyebileceği bir özgürlük ortamı doğmuştur. *Mizan Gazetesi*'nin üçüncü evresi böyle bir ortamda yayınlanmaya başlar. *Mizan Gazetesi* yayınlanmaya başladığı 17 Temmuz 1324 (30 Temmuz 1908) tarihinden itibaren kendi bakış açısı ile meşruti düzeni ve Osmanlının o günkü durumunun değerlendirilmesini sayfalarına yansıtmıştır.

2.1. Meşrutiyet'in İlanı ve İlk Yılındaki Siyasi Olaylar

Uzun bir mücadele sonunda ilan edilen meşruti düzen Osmanlı İmparatorluğu için yeni bir umut kaynağı olarak algılanmıştır. Buna rağmen ilk yılında meşruti düzene alışık olmayan sistemin karmaşasının yanı sıra devletin yaşadığı mali ve siyasi bunalımlar da meşrutiyetten beklenen sonucun gerçekleşmesi konusunda şüphelere neden olmuştur.

2.1.1. Hürriyetin İlk Günlerinde İstanbul: İlk Kutlamalar ve Nümayişler

Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe konmasından sonra yeni yönetimin ilk günlerinde ülkede halkın büyük çoğunluğunun katılımıyla kutlamalar yapılmıştır. Değişik etnik kökenden ya da farklı dinlerden insanlar arasında barış ve kucaklaşmalar yaşanmış ve kardeşlik vurgusu üzerinde durulmuştur. Makedonya'daki çeteler faaliyetlerini durdurma kararı alarak şehre inmiş, toplumdaki birçok statü ve gruptan insan, memnuniyetini meşrutiyetin ilan edildiği ilk haftalarda çeşitli gösterilerle açıklamıştır⁶⁶. İstanbul'da her taraf bayraklarla süslenmiş, mızıka ve

⁶⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, cilt:1, kısım:2, (Ankara:TTK,1964),65; Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, (İstanbul:İletişim,2006),137; Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, (İstanbul:Türkiye İş Bankası Yayınları,1976),14-15; Jean Paul Garnier, **Osmanlı**

nümayişçiler alayı, davul ve zurna eşliğinde dolaşmıştır. Sokaklarda atılan nutuklar da bugünü yazıya aktaranların kaynaklarında dikkat çeker. İlk gün yapılan yürüyüşlerin panoramik tablosunu çıkarmak gerekirse; insan kalabalığının büyük bir kısmı Sirkeci’den Babıali’ye doğru bir güzergah izleyerek sadrazam Said Paşa’ya, padişaha verilmek üzere bir teşekkür yazısı verdikten sonra marşlar söyleyip Nafia, Adliye ve Maarif nezaretlerinin önünden gösteriler yaparak geçer. Devlet dairelerindeki görevlilere, meşrutiyete ve anayasaya bağlı kalacaklarına dair yeminler ettirilir⁶⁷. İlk güne ait ilk izlenimler: “Tam otuz üç senelik bir baskının sonrasında görülmemiş bir durumdu. Keza Abdülhamit’e karşı nutuk söylemek şöyle dursun üç adam yan yana gezmezdi bile eski devirde. Jurnalciler ve polisler şaşkınlık içindedir. Nümayişçiler en ücra yerlere bile giriyor, İstanbul’da yer yerinden oynuyordur”⁶⁸ şeklinde o günleri yaşayan bir gazeteci olan Ahmet İhsan’ın gözünden aktarılabilir. Basın da bu ilk gün boş durmamış, Kanun-ı Esasi’nin ilanını meşrutiyetin ilanı olarak kabul edip büyük puntolarla “Padişahım çok yaşa” yazıları eşliğinde Kanun-ı Esasi’nin maddelerini yayınlamıştır⁶⁹. Meşrutiyet’in ilanından bir hafta sonra çıkmaya başlayan *Mizan Gazetesi* kutlamaların Hamidiye Cami’inde yapılan selamlık merasimine nasıl yansıdığından da bahseder. 18 Temmuz 1324 tarihli selamlık merasimi sırasında yüz binlerce kişi hazır bulunmuş, riyasız bir şekilde “Padişahım çok yaşa!” sloganları duyulmuştur. İlk defa devlet ve milletin bütünleşmesi gerçekleşmiş padişah da halk da, Mizancı Murad’a göre, asıl değerini bulmuştur.⁷⁰ Meşrutiyet’in ilanından itibaren Kadıköy’de, Beyoğlu, Boğaziçi ve Makriköy’de ve özellikle Yıldız Sarayı çevresinde oluşan nümayişler haddini aşmayarak herhangi bir olaya mahal vermemiştir. Zaman zaman gerçekleşen bazı taşkınlıklar ise Mizancı Murad gözünden hafiyelerin kışkırtması şeklinde

İmparatorluğunun Sonu,(İstanbul:Remzi,2007),96-97;François Georgeon,**Sultan Abdülhamid**, çev.Ali Berktaş,(İstanbul:Homer,2006),462-463;Fevzi Demir,**Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri**,(Ankara:İmge,2007),44

⁶⁷ **II. Meşrutiyet’in İlk Yılı**,(İstanbul:YKY,2008),18;Enver Ziya Karal,**Osmanlı Tarihi**, cilt:9, (Ankara:TTK,1996),41-42; Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, **İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamit Han**, (İstanbul:Yeni Matbaa,1960),7-8;Hasan Amca,**Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İcyüzü 1908-1918**,(İstanbul:Arba,1989),23

⁶⁸ Ahmet İhsan, **Matbuat Hatıralarım 1888-1923**, cilt:2, (İstanbul:Ahmet İhsan Matbaası,1931),6-7

⁶⁹ Karabekir, **age**,334

⁷⁰ “Selamlık Resm-i Aliyesi ve Netice-yi Hasenesi”, **Mizan Gazetesi**,4 Receb 1326 (19 Temmuz 1324),12;Georgeon,**age**,464

açıklanmış; fakat zabitanın meşrutiyete layık davranarak olayları kontrol altına aldığı⁷¹ söylenmiştir.

Caddelerde gösteriler yapan topluluğun içinde ayakkabı tamircileri, hamallar, öğrenciler, Hristiyanlar, Museviler, Rumlar, Ermeniler mevcuttur. Bütün bunların arasında II. Abdülhamit'in mutlakiyetçi yönetiminin savunucuları dahi vardır. *Mizan Gazetesi* daha ilk sayısında bu gruba göndermeler yaparak caddelerde hürriyetin ilanını kutlayan şahıs ya da toplulukların buna layık olması gerektiğini savunur ki, bu savunuda hem eski yönetim taraftarlarına hem de meşrutiyetin anlamını bilmeden sokaklarda meşrutiyet lehine gösteri yapan kişilere kınama vardır. Kutlamalarda haddi aşanlara yönelik yapılan bir eleştiride ise bunun haddi tecavüz değil aynı zamanda kendi hakkını da ayak altına almak demek olduğu düşüncesi vardır; zira Mizancı Murad caddelerdeki sloganların “falani isteriz, berikini istemeyiz” gibi naralara dönüştüğü andan itibaren hürriyetin ilanının yeniçeri döneminden bir farkı kalmayacağını⁷² ifade eder.

Meşrutiyet nümayişlerinin, ülke içindeki sıkıntılar devam ederken, arkasının kesilmemesi aydın kesimi bir süre sonra rahatsız etmeye başlar. Yapılacak işlerin yoğunluğu ve programsızlık yüzünden meşrutiyetten beklenen refah ortamı gittikçe gecikmekte ve halk sadece bir hürriyet sarhoşluğu olarak durumu algılamaktadır. Bu durum yaklaşık iki üç ay kadar devam eder⁷³. Halk yıllardır baskı rejimine maruz kaldıktan sonra hürriyet sözcüğünü de yanlış yorumlamıştır muhtemelen ki ücretsiz tramvaya binmek, öğrenciler arasında istediği hocaanın dersine girip istemediğine girmemek gibi hareketler baş göstermeye başlamıştır. Hocalarla birlikte okulları boşaltıp nümayişçilerin arasına katılarak Babıali'ye yürüyen öğrenci grupları azımsanmayacak bir sayıdadır⁷⁴. *Mizan Gazetesi*'ne gelen ve yayınlanan mektuplardan biri gazetenin

⁷¹ **Mizan Gazetesi**, 5 Receb 1326 (20 Temmuz 1324),20

⁷² **Mizan Gazetesi**,2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324),2

⁷³ “Vaktimizi Boşa Geçirmeyelim Tembellikten Vazgeçelim”,**Mizan Gazetesi**, 22 Şaban 1326 (5 Eylül 1324),220

⁷⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, cilt:9,(Ankara:TTK,1996),54; Ayrıca dönemin edebiyat ve siyasetçilerinden olan Mehmet Akif Ersoy da Süleymaniye Kürsüsünden adlı şiirinde alaycı bir biçimde bu durumu anlatırken “Bir de İstanbul'a geldim ki bütün çarşı Pazar/Naradan çalkalanıyor, öyle ya... Hürriyet var/ Galeyan geldi mi mantık savuşmuş doğru/vardı aklından o gün her kimi gördümse zoru/kimse farkında değil anlaşılan yaptığının/kafalar tütsülü hulya ile gözler kızgın/sanki zincirdekiler hep boşanır zincirden/Yıkıvermiş de tumarhaneyi çıkmış birden/Zurnalar şehir ahalisini takmış da peşine/yedisinden tutarak da dayanın yetmişine/Eli bayraklı alaylar yürüyor dört keçeli/En ağır başlısının bir zili eksik belli/Ötüyor her taşın üstünde

meşrutiyetin ilanından bir hafta sonraki sayısında dahi bu rahatsızlığı sezdirmekte ve nümayiş çılgınlığının artık bir “gamgame”⁷⁵ halini aldığını söylemektedir.

Hürriyetin ilk günlerinin sonsuz bir sevinç tablosu oluşturmuş gibi *Mizan Gazetesi*’nde yer bulmasına karşın göze çarpan olaylardan biri de eksik yansıtılmıştır. Herkes, selamlık merasimlerinin anlatıldığı satırlardaki gibi, padişaha minnettar değildir. II. Abdülhamit’in son mabeyn başkatibi Ali Cevat Bey’in aktardığı kadarıyla, Harbiye Mektebi öğrencileri Cuma selamlığına gelmelerine rağmen alkış ve “Padişahım çok yaşa!” selamına katılmamıştır. Padişahın dikkatini çeken bu durum, tahkikata tabi tutulmuş ve olayın gerçek olduğu sonucuna varılmıştır⁷⁶. Görüldüğü üzere ilk günlerde muhalefet, padişahın gözünün önünde dahi yer bulmaktadır. Basının, *Mizan Gazetesi* örneğinde olduğu gibi, böyle bir olay karşısında, aslında var olan muhalefeti yansıtmaktan kaçınarak “birlik” düşüncesine ket vurmaya engellemeye çalıştığı yorumu çıkarılabilir.

Kanun-ı Esasi’nin ilanına bağlanan umutlu hal, kısa bir dönem devam edecek ve yerini bir süre sonra derin hayal kırıklıklarına, güçlü bir muhalefete bırakacaktır. *Mizan Gazetesi*’nin gözünden bu durum ilerleyen sayılarla birlikte betimlenecektir. İlk günlerin heyecanlı atmosferi sırasında halkın büyük çoğunluğu –“hürriyet”in anlamını dahi bilmeden- hürriyet sevdalısı olmaya başlar. Önceden hürriyet düşmanı olanlar birden hürriyet fırkasına dahil olur. Zaman içerisinde eski İttihat ve Terakkicilerin bazıları ise saf dışı kalacaklardır. Bunların başında Mizancı Murad gelmektedir⁷⁷. Mizancı Murad Bey’in, iktidarı elinde tutan grup tarafından dışlanması ilerleyen zamanlarda onu muhalefet saflarına iten nedenlerden biri olacaktır.

Hürriyetin bu ilk günlerinde kutlamalara rağmen özellikle İstanbul’da halkta sevincin yanı sıra şaşkınlık da vardır. Aydınlarda ve halkta, eline oyuncak

birer dilli düdük/Dinliyor kaplamış etrafımı yüzlerce hödük(...)Ne devairde hükümet, ne ahalide bir iş/Ne sanayi, ne maarif, ne alış var ne veriş/Çamlıbel sanki şehir, zabıta yok, rabıta yok/aksa kan sel gibi dindirecek vasıta yok/ “Zevk-i hürriyeti onlar daha çok anlamalı”/Diye mekteplilerin mektebi tekmi kapalı/ilmi tazyik ile talim o da istibdad/haydi öyleyse çocuklar ebediyen azad” betimlemelerini yapıyor. Bkz. Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, (İstanbul:MEB,1996),205

⁷⁵ *Mizan Gazetesi*,5 Receb 1326 (20 Temmuz 1324),20

⁷⁶ **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi, Ali Cevat Bey’in Fezlekesi**, haz.Faik Reşit Unat,(Ankara:TTK,1991),22

⁷⁷ Enver Behnan Şapolyo,**Ziya Gökalp İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi**, (İstanbul:Güven,1943),82

verilmiş bir çocuğun yaramazlık yaptığında elinden oyuncuğı alınacakmış hissi mevcuttur. Çünkü İstanbul halkının büyük bir kısmının nazarında meşrutiyet, padişah tarafından bahşedilmiştir⁷⁸. Geçmişe dönüldüğünde ise bu hissin sebebini anlamak mümkündür. Otuz yıl önce I. Meşrutiyet diye adlandırılan dönemde benzer bir olayla karşılaşmış ve ardından gelen ağır baskıcı bir rejimin izlerini aşmak için henüz daha bir hafta bile geçmemiştir. Galeyanlar için halkı kışkırtan kişilerin hafiyeler olduğu; hatta anarşist bir ortam yaratıp da eski döneme dönüşün sağlanabileceği korkusu dahi, *Mizan Gazetesi*'ne yansıdığı kadarıyla insanların aklına gelmiştir⁷⁹. Bu çalkantılı durum için kontrolü sağlama amacıyla tedbirlerin alınması gecikmemiştir. Meşrutiyet'in onuncu gününde zabıta idaresinin başına getirilen Beyoğlu Mutasarrıfı Hamdi Bey'in geçmişi hürriyetçileri tedirgin etmeye yetmiştir⁸⁰. Mizancı Murat'ın çok değil daha dokuzuncu sayıda söyledikleri bize o günler hakkında fikir vermektedir:

Ey Osmanlılar, siz hakkınızın ayak altına alınmasına kapı açıyorsunuz. Haddinizi biliniz. Hakkınız ise kanun dairesinde vazifenizi ifa etmektir. Birinci vazifeniz millet meclisine layık vekil göndermek. İkincisi, ortalığın gidişine göz kulak olmak. Diğer bir vazifeniz ise sokak ortasında olmamak kaydıyla akranlarınız arasında fikir mütalaası yapıp bunları emin bir gazeteye göndermektir⁸¹.

Görüldüğü gibi hitab olarak alınacak olan cümleler içinde herhangi bir etnik ya da dinsel yapı özel olarak kastedilmemiştir. Taşkınlıklar konusunda ise Mizancı Murat toplumun otokontrolünü geliştirmesi gerektiğine; aksi takdirde kişilere verilen kanuni hakların geri alınmasının dahi söz konusu olabileceğine dikkat çeker.

2.1.2 Hürriyetle Birlikte Gelen Umumi Af

II. Meşrutiyet'in ilk günlerinde yaşanan karışıklığın nedenlerinden biri de ilan edilen umumi aftır. Kanun-i Esasi'nin ilanından hemen sonra vilayet-i selasede (Kosova, Manastır ve Selanik) siyasi suçlulara getirilen afla beraber daha sonra diğer kentlere de affın sirayet etmesi hatta bir süre sonra adi suçluların da

⁷⁸ **Mizan Gazetesi**, 2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324), 1; Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, (İstanbul: TÜRDAV, 1982), 342; Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1976), 10

⁷⁹ **Mizan Gazetesi**, 2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324), 1.

⁸⁰ Kansu, **age**, 160

⁸¹ "Vazife ve Mesuliyet-Osmanlı Milletine Hitab", **Mizan Gazetesi**, 10 Receb 1326 (25 Temmuz 1324), 42.

affedilmesi, asayiş problemi yaşayan ülkeyi iyice karıştırır. Buna rağmen hükümet bu affı çıkarmak zorundadır; çünkü artık Makedonya'ya hakim olmadığı açık olup eğer affı çıkarmazsa hapishanedekiler kendiliğinden dışarı çıkacak ve devletin şanına gölge düşecektir. Anadolu'daki suçlulara gelince, öncelikli olarak af kapsamında yer almayan bu bölgelerde hapishanelerdeki de ya zorla ya da izinli olarak dışarıya çıkmışlardır⁸². *Mizan Gazetesi* genel af ve aftan dönenler konusunu da sayfalarında tartışmış gazetelerden biridir. Genel affın taraftarı olmasına rağmen hiçbir tedbir alınmadan affın çıkarılması Mizancı Murad'ı rahatsız eder. Öncelikle genel affı meşru kılmak için “suç”, “af”, “ceza” gibi kavramları tartıştıktan sonra genel affın ancak toplumu teskin edici mahiyette olduğu zamanlarda çıkarılmasını⁸³ uygun görür. Mizancı Murad Bey'in bu açıklamaları Meşrutiyet'in ilanından sonra çıkarılan umumi affı meşrulaştırmak, tarihi ve düşünsel temellere yaslamak amacıyladır.

Afla birlikte ön plana çıkan iki farklı durum söz konusudur. Bunlardan biri siyasi suçluların dönmesidir. Daha önceden kaçak durumunda ya da sürgünde olan suçlular yavaş yavaş yurda dönerken milli kahramanlar gibi karşılanırlar. Recep Paşa'nın gelişiyle birlikte Harbiye Nazırlığı'na atanması ve ardından ani bir kalp krizi sonucu ölümü⁸⁴ üzerine düzenlenen büyük cenaze alayı yabancı temsilciler, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, şeyhülislam gibi önemli kişilerin de katılımıyla gerçekleşmiştir.⁸⁵ Bu haberler *Mizan Gazetesi*'nin sayfalarına aktarılır. Sürgündeki Çürüksulu'nun Yunan vapuruyla gelişi haberinin yanı sıra Köstence'den vapurla Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın gelişi ve geldiği gün Recep Paşa'nın cenazesine katılması, aynı vapurla İbrahim Temo'nun da dönüşü⁸⁶ *Mizan*'ın sayfalarına memnuniyet ifadeleriyle birlikte ele alınan haberlerdendir. Bu haberlerin yanı sıra *Mizan Gazetesi* eski rejimin adamlarının her ne olursa olsun yargılanarak cezalandırılması taraftarıdır. Örneğin istibdadın kötülükleriyle ün salmış önemli şahıslarından Fehim Paşa'nın hürriyetin ilanı sonrasında kaçmaya çalışırken öldürülmesi esefle karşılanır ve meşrutiyete

⁸² Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılap Tarihi**, (Ankara:TTK,1964),68

⁸³ “Mücrimin-i Adliye-Hakk-ı Afv”, **Mizan Gazetesi**, 6 Receb 1326 (21 Temmuz 1324), 23

⁸⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, (İstanbul:Türkiye İş Bankası Yayınları,1976),30

⁸⁵ **Mizan Gazetesi**, 21 Receb 1326 (5 Ağustos 1324),90

⁸⁶ **Mizan Gazetesi** 21 Receb 1326 (5 Ağustos 1324),89; **İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları**, (İstanbul:Arba,1987),182

uymayan bir davranış olarak gösterilir⁸⁷. Buna rağmen ilk bakışta anayasal rejime karşı olanların da bir şekilde hükümetten uzaklaştırılması gerektiğine vurgu yapılır. Muhafız olanların hükümette bulunduğu sürece Kanun-ı Esasi “ölü doğmuş bir çocuk” mahiyetindedir⁸⁸ şeklinde yorumlar yapılır. Fakat bu yaklaşım *Mizan Gazetesi*’nin ilerleyen sayılarında gazetenin farklı yazarlarınca çürütülecektir.

İlan edilen afla birlikte ortaya çıkan diğer bir mesele de bir önceki iktidarın dışladığı hürriyetperver grubunun şimdi ne olacağıdır. Hürriyet uğruna cezalandırılmış ya da kaçmak zorunda kalmış olan insanların inandıkları dava gerçekleşince yeni iktidarın onları sahiplenmesi gerektiği düşünülür. Fakat yeni dönemin karışıklığı ortadır. Zaten mali bir çöküntü yaşayan hükümet ve devletin menfi ve firariler için bir şeyler yapabilmesi adına durumun kamuoyu gündemine taşınması şarttır. *Mizan Gazetesi* de böyle bir misyonu üstlenerek menfiler ve firarilerle ilgili meseleleri sayfalarında tartışmıştır. Daha gazetenin ilk sayılarında henüz ortam durulmamışken İhsan Adli’nin mektubunda sürgünden dönenlerin veya kaçakların örgütlenmesi ve bu grup içinde aydın fikirli kişilerin lokomotif görevini üstlenmesi gerektiği belirtilir. İhsan Adli’nin düşüncelerine göre mutlakîyet döneminde sürgüne gönderilen herkesin bilinçli bir hürriyet fedaisi olduğunu söylemek zordur; çünkü o dönemde hürriyet fikrini ağzına alan herkes anarşist olarak görülmüştür. Menfalarda çalışamayacak duruma gelenler, evleri yıkılıp haneleri dağılanlar dahi vardır⁸⁹. Baskı yönetiminin insanların ruh sağlığını büyük ölçüde etkilediği gerçeği *Mizan Gazetesi*’nde sık sık vurgulanır. Hem sürgünlerdekiilerin hem de İstanbul’da yasaklı bir ortamda yaşamak zorunda olanların teselli edilmeleri gerekir. *Mizan Gazetesi* bu kişilerin bir şekilde memnun edilmesi taraftarıdır⁹⁰. Hatta ilerleyen sayılarda menfilerin birer memuriyete yerleştirilmesi, kadro açılana kadar az da olsa bir maaş bağlanması dahi önerilir⁹¹.

Umumi afla birlikte siyasi suçluların yanı sıra adi suçlular da affedilmiş; hiçbir tedbir alınmadan sokağa salıverilmiştir. Asıl asayiş bozan bu durumdur.

⁸⁷ “Fehim’in Maktuliyeti”, *Mizan Gazetesi*, 9 Receb 1326 (24 Temmuz 1324), 38

⁸⁸ “Vazife ve Mesuliyet”, *Mizan Gazetesi*, 6 Receb 1326 (21 Temmuz 1324), 22

⁸⁹ “Menfiler Firariler”, *Mizan Gazetesi*, 29 Receb 1326 (12 Ağustos 1324), 121

⁹⁰ “Meyus Olmayalım”, *Mizan Gazetesi*, 12 Şaban 1326 (26 Ağustos 1324), 180

⁹¹ *Mizan Gazetesi*, 3 Safer 1327 (11 Şubat 1324), 322

Kaldı ki sadece adi suçlular değil siyasi suçlular da bir çeşit tehlike oluşturmaktadır. Senelerce kalebentliklerde sınırları bozulmuş insanların hürriyet sonrasında asayişin iyice sağlanmadığı bir ortama bırakılması ciddi risk oluşturmaktadır⁹². Adi suçluların salınması ise bir sürü katil, hırsız yahut diğer suçlardan hüküm giymiş şahsın şehir sokaklarında dolaşması demektir. Sokak nümayişlerinin, suçluların sokaklarda dolaşmasının yarattığı güvenliği tehdit eden durum yalnızca ülke içinde değil ülke dışında da etki yaratmıştır. Avrupa piyasalarını da rahatsız etmiş, Avrupa’da Osmanlı fonlarının düşmesine neden olmuştur⁹³. Gazeteye gelen, Zeyrekli Şevki Bey’in şikayet mektubuna bakılırsa; eskiden hafiyeler yüzünden evlerinden çıkamayan halk şimdiye kundakçılar yüzünden eve kapanmıştır; zabıta görevini hakkıyla yerine getirmemektedir. Mizancı Murad Bey’in bu şikayetlere karşı cevabı, olayların sükun bulacağı, eski yönetim taraftarlarının kışkırtmaları olduğu şeklindedir⁹⁴. Sonuçta yatıştırıcı bir çizgi izleyen *Mizan Gazetesi* ortamdaki asayiş bozukluklarına ve güvensizliğe karşı sükunet ve itidal önermektedir.

2.1.3. Hürriyet Çılgınlığında İktidar Sorunu

Bir yandan hürriyete sevinen halkın yarattığı bayram havası, diğer yandan umumi aflu birlikte sokaklara dökülen gürüha karşı hükümetin tavrının ne olduğu da merak konusudur şüphesiz. İlk günlerde iktidarı ele geçirmenin sarhoşluğunu yaşayan İttihat ve Terakki’nin, döneminde ve günümüzdeki tarihçilerin fikirlerinde dahi yer aldığı kadarıyla, yönetim tecrübesi olmayan bir kesimden⁹⁵ geldiği belirtilir. Bu durum eski yöneticilerin bir süre daha yönetimde kalması mecburiyetini getirmiştir. Bu kişilerin yönetimden uzaklaştırılması demek, Mizancı Murad’ın düşüncesine göre, ortalıkta yönetime katılacak kimsenin kalmaması demek olacaktır⁹⁶. Bütün bunların yanı sıra hürriyetin ilanını takip eden birkaç gün içerisinde yönetim her ne kadar baskı

⁹² “Vazife ve Mesuliyet-Hedefi Tecavüz”, *Mizan Gazetesi*, 1 Şaban 1326 (15 Ağustos 1324),131;II. Abdülhamit’in Sadrazamları Kamil Paşa ve Said Paşa’nın Anıları-Polemikleri, ed.Gül Çağalı Güven,(İstanbul:Arba,1991),331

⁹³ “Vazife ve Mesuliyet”, *Mizan Gazetesi*, 6 Receb 1326 (21 Temmuz 1324), 22

⁹⁴ *Mizan Gazetesi*, 30 Receb 1326 (14 Ağustos 1324),129

⁹⁵ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*,(İstanbul:İmge,2006),130;Tarık Zafer Tunaya,*Hürriyetin İlanı*,(İstanbul:Arba); “Kamil Paşa Beyannamesinin Gazete Lisanına Tercümesi”,*Mizan Gazetesi*, 13 Rebiülevvel 1327 (22 Mart 1325), 478.;Tarık Zafer Tunaya,*Türkiye’de Siyasal Partiler*,c.1, (İstanbul:Hürriyet Vakfı Yayınları,1984),26;Demir,age,44

⁹⁶ “İstizah”,*Mizan Gazetesi*,6 Safer 1327 (14 Şubat 1324),331

unsurlarını kaldırdığını iddia etse de karışıklıklar karşısında bazı kontrol aygıtlarını kullanmaya çalışmıştır. *Mizan Gazetesi*'nde bu konuda ilk sinyaller olarak kabul edilenler arasında zabıta idaresinin başına eski işleri hakkında pek de olumlu şeyler söylenmeyen bir kişinin getirilmesi⁹⁷; hükümeti kurma görevi ılımlı tavrıyla tanınan Kamil Paşa yerine, daha sert karakterli Said Paşa'ya verilmesi⁹⁸ haberleri yer almaktadır.

Gazetenin daha ilk sayılarında karşımıza çıkan 25 Temmuz 1324 (7 Ağustos 1908) tarihli bir İttihat ve Terakki bildirisi, Meşrutiyet'in ilanı sonrası padişah ve Cemiyet'in rolleri ve kontrol yetkileri konusunda fikir vermesi açısından aşağıda alıntılanmıştır:

“Muhterem vatandaşlarımız;
Osmanlı terakki ve ittihad cemiyeti milletimizi muhtac olduğu hükümeti meşrutaya nail etmek için uğraştı. Zatı şevketsimat hazreti padişahi bu maksadın muazzezîyet ve mukaddesiyyetini takdir buyurarak milletin Kanun-ı Esasiye'sine, hürriyetine, mazhariyeti ilan edilmesini emr ve ferman buyurdu. Bu emr ve ferman-ı hümayun-ı mülükane bütün vatani bir gülzarı saadet haline getirdi. Bütün kulüb-i milleti pürneşe ve musarrat ve hak-payı mülükanelerine karşı lebriz-i ubudiyyet ve hürmet kıldı. On beş günden beri sevgili memleketimizin her noktasında icra olunan parlak nümâyişler mahzuziyyet-i umumiyyenin dereceyi kemalini ve bila tefriki cins ve mezhebi bilumum tebanın makam-ı mualla-yı hükümdariyeye doğru müteveccih bulunduğunu gösterdiğinden şayanı şükrandır. Fakat artık bu nümâyişlere nihayet verilerek bütün efrad-ı milletin kendi işleriyle, güçleriyle, vazifeleriyle iştigal edecekleri zaman hulul etmiştir. Cemiyet bu ciheti kemal-i samimette umuma ihtar eyler.

Padişahımız efendimiz hazretleri teba-yı sadıklarına gerek Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti'nin hüsn-i niyet ve sadakatine tamamiyle mütemmin bulunduklarını ve amali hümayun-ı şehriyarilerinin yalnız memleketin temini umran ve saadetine matuf bulunduğunu lisan-ı hümayun-ı mülükaneleriyle beyan buyurmuşlardır. Artık padişah ile millet arasında hiçbir kuvvet-i haine kalmadığını izhar eden bu iradat-ı hakimane milletin muhtac olduğu bir namuskar heyet-i vükelanın tayiniyle de kesb-i kuvvet ve teyid eylemiştir. Bugün teşekkül eden bu heyet bütün efradın mahzar-ı itimadı olmaya bahak layık olduğundan milletin heyet-i vükeleya tamamen rabt-ı kalb etmesini tavsiye ederiz. Bugünden itibaren heyet-i vükelanın malik oldukları salahiyet-i kamile dairesinde çalışabilmeleri, vatanın terakki ve tealisini temin edecek mesail-i ıslahiyenin müzakeresiyle meşgul olmaları yalnız bir şeye muhtacdır ki o da ahalinin idare-yi umur-ı hükümete ne surette olursa olsun müdahale etmemesidir. Aksi hareket ecanibe karşı, memleketinde hükümetin mefkudiyeti hissini vereceğinden elbette katiyen şayan-ı tecviz olamaz. Kan dökmeksizin istihsal edilen maksad ve on beş günden beri bütün ecanibin takdir-i tahsinini celb edecek bir daire-yi edeb ve terbiyede cereyan eyleyen muamelat halkımızın ne kadar devr-endiş, tecavüzden müctenib, her bir ferdin hukukuna ne kadar riayetkar olduğunu gösterdiğinden şimdi kazanılan bu muvaffakiyetin kaybedilmemesi için el birliğiyle çalışmamızı umum vatandaşlarımıza ihtar eyleriz.

Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti muamelat-ı resmiye-yi hükümete bilhassa memurları tayin ettirmek gibi teferruata katiyen müdahale eylemek hakkına haiz değildir, binaenaleyh güya cemiyet namına hareket ediyorlarmış gibi sahte bir vaz ve tavr takınarak bu kabil-i mütalabatta bulunacaklar hakkında hükümetçe muamele-yi lazıma icra olunduktan başka hareket ve vakanın cemiyetçe de şediden muaheze olunacağı nazarı dikkatten dur tutulmamalıdır. Cemiyet vazifesini su-yı istimal etmeyerek daima daireyi meşruiyette hareket eylemiş ve eyleyecektir.

⁹⁷ Akşin, age, 160; Yalçın, age, 58

⁹⁸ *Mizan Gazetesi*, 2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324), 7

İdare-yi sabıkaya mensub olan bazı kimseler hakkında da ne yolda muamele icrası icab edeceği makamat-ı iadesinde tezekkür edilmekte olunduğundan bu hususta dahi örfi ve tahakkümü muamelattan katiyen ihtiraz ve ictinab olunmalıdır. Zira şunun bunun millet namına hareket etmekle bir kimsenin ceza-dide olmasını talep eylemeye hakkı yoktur. Aksi takdirde eskiden şikayet etmekte mumelata biz düşmüş oluruz ki bunu da elbette vatandaşlarımız tecviz etmezler.

İşte bu esbaba mebni Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti umum efradı vatana zatı şevket-simat tacdariye hürmet ve ubudiyyetlerinin payidar olmasını, heyeti vükelaya emniyet ve itimad ve netayice intizar edilmesini, her bir ferdin idare-yi umur ve millete müdahale etmeyerek kendi umur-ı hususiyesiyle meşgul olmasını ve şahsiyattan ictinab ve ihtiraz etmesini halisane beyan ediyor⁹⁹”.

Görüldüğü üzere meşrutiyetin ilanı konusunda çaba harcayan Cemiyet, sonrasında yaptığı bu açıklamayla birlikte görevini yerine getirdikten sonra kenara çekildiğini söylese de kullandığı keskin ifadeler ve yaptığı vaatler iktidarı halen kontrol ettiğini göstermektedir. Heyet-i vükelanın işini yapabilmesi için halk tarafından etkilenmemesi gerektiği, memur atamaları konusunda Cemiyet’in herhangi bir yetkisinin olmadığı, eski yönetim taraftarlarının ne olacağı konusunda da kanun ve kurallar dairesinde hareket edileceği söylenir. Hürriyetin ilanının daha ilk haftalarında Cemiyet’in adını kullanan kötü niyetli insanların varlığına da dikkat çekilmiştir.

Hürriyetin ilk günlerinde halkı sevindiren diğer bir olay da meşrutiyetin ilanı sonrasında kaldırılan hafiyelik kurumudur¹⁰⁰. Abdülhamit’in mutlakiyetçi yönetimiyle özdeşleşen bu kurumun kaldırılması memnuniyetle karşılanır. Buna rağmen hafiyeliğin resmen kaldırılmasıyla birlikte Mizancı Murad hafiyeliğin gayr-i resmi olarak işlevini sürdürdüğüne dair yorumlar yapmıştır. Yalnız bu yorumlar ağırlıklı olarak, gazetenin tenkitçi yönünün arttığı ileren sayılarda daha da belirginleşecektir. İstibdattan sonra insanların kalbinde Allah korkusundan başka korku kalmadığı takdirde ancak her şey yoluna girecek şeklinde bir temenniyle birlikte İttihat ve Terakki’nin baskıcı tutumuna gönderme yapılmıştır. Mizancı Murad, “Eskiden istibdat yüzünden ağlayan gözler şimdiyse meşrutiyet namında kokmuş bir çorbaya benzeyen halimize ağlayacaktır.”¹⁰¹ der. *Mizan Gazetesi*’nin sivri dili nasıl ki daha önceki dönemlerde zaman zaman hükümet yahut II. Abdülhamit’i kıyasıya eleştiriyorsa meşrutiyet sonrasında da ilk sayılardan itibaren açıkça İttihat ve Terakki’yi eleştirir. Buna İttihat ve Terakki karşıtlığı olarak demek ilk

⁹⁹ “Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti’nin Beyannamesidir”, **Mizan Gazetesi**, 5 Receb 1326 (20 Temmuz 1324), 17

¹⁰⁰ Karabekir, **age**, 337

¹⁰¹ “Heyhat”, **Mizan Gazetesi** 21 Receb 1326 (5 Ağustos 1324), 87

zamanlarda doğru değildir. Çünkü her ne kadar eleştiriler can yakıcı da olsa hürriyetin ilanıyla birlikte herkes Cemiyet'in doğal üyesi olarak kabul edilir. Abdülhamit dahi Kanun-ı Esasi'yi ilan ettiği için Cemiyet yararına çalışmış - belki aşırı yorum olarak kabul edilebilir- Mizancı Murad'a göre, Cemiyetçi kisvesine bürünmüştür. Söylenenler her ne kadar ağır da olsa eleştiri boyutundadır. Cemiyet'in tamamen ortadan kaldırılması değil, düzenlenmesini önerir. Mesela daha 4 Ağustos 1324 (17 Ağustos 1908) tarihli *Mizan Gazetesi*'nde İttihat ve Terakki'nin hem yurt dışındaki fikir ayrılıklarına tenkitçi bir gönderme yapılırken hem de yurt içindeki baskıcı tutumuna halkın bir süre sonra karşı koyacağı ileri sürülür. Bu baskı bir dönemin yeniçeri zorbalığıyla benzeştirilirken halkın bu tip bir baskıya karşı sessiz kalmayacağı hissettirilir¹⁰². Tam adını koyamasak da Otuz bir Mart Vakası'na gidiş sürecinin daha 17 Ağustos 1908 tarihinden itibaren başladığı yorumunu yapabiliriz. Mizancı Murad bu öngörüsünden sonra yapılması gerekenleri sükunet, itidal ve yetkin insanların, açılacağı söylenen meclise sevk¹⁰³ olarak belirtir. Bu satırlar, mebus seçimleri yapılmadan önce; hürriyetin ilanından umduğunu bulamayan ve umutlarını Meclis-i Mebusan'a bağlayan aydın kadronun hayalperestliğinin *Mizan Gazetesi* sayfalarında somutlaşmış bir örneğidir.

2.1.4. Meşrutiyete Bağlanan Umutlar ve İlk Hayal Kırıklıkları

Meşrutiyet ilan edilmiş, herkesin büyük umutlar bağladığı olay gerçekleşmiştir. Buna rağmen beklenen sihirli değnek değmişçesine olacak değişimin oluşmaması bir süre sonra huzursuzluğun artmasına neden olur¹⁰⁴. İkinci bölümde detaylıca anlatılacak olan tensikat işlerine giren devletin çalışma sistemi bozulmuştur. Her gün kovulma ya da rütbe değişikliğiyle karşı karşıya kalan memurlar için bir süreklilik olmadığından plan ve programlama yapılamaz hale gelmiştir. Bu da devlet dairelerinde işlerin aksamasına neden olur. Gündelik hayattaki memnuniyetsizliğin bir göstergesi olarak da *Mizan Gazetesi*'ne yansıyan

¹⁰² “Lüzum-ı İttihad ve Cevab-ı İttihad”, *Mizan Gazetesi*, 20 Receb 1326 (4 Ağustos 1324),83

¹⁰³ “Vazife ve Mesuliyet”, *Mizan Gazetesi*,10 Receb 1326 (25 Temmuz 1324),42;*Mizan Gazetesi*, 2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324),1

¹⁰⁴ Cezmi Eraslan, Kenan Olgun, *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento*, (İstanbul:3F, 2006),67;Sait Halim Paşa, *Buhranlarımız ve Son Eserleri*, (İstanbul:İz,1993),12; E.E. Ramseur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*,(İstanbul:Sander,1982),156

haberlerde fırıncılar, tramvay çalışanları grevleri; Kayseri’de halkın yerel idarecilere karşı ayaklanması¹⁰⁵ tespit edilebilir.

Eski idarecilerin memuriyetlerini yahut statülerini korumaları rahatsızlık uyandırır da Mizancı Murad’ın düşüncesine göre bu durum meşrutiyetin ilk ayları için kaçınılmazdır. Eski idarenin kaymağını yiyen bu cühela takımı yıllardır baba-oğul gibi olan halk ve padişahın arasına nifak sokup eski idarenin en kârlı kesimini oluşturmuşsa¹⁰⁶ da o günler için halkın hürriyete layık bir şekilde davranıp dışarıya karşı kendini rencide edecek bir duruma sokmaması gerekir. Gazete makalelerinde eski idarenin bu şekilde kötülenmesine karşın diğer yandan da onları çok fazla suçlamanın yanlış olduğu öne sürülür. İstibdat dönemi buna müsaade ettiği için böyle davranılmıştır. Üstelik eski idarecilerin suçlanmasını provake edenlerin yüzlerindeki peçeler kaldırıldığında yine eski idare taraftarları olduğu görülecektir. O gün için Osmanlı milletinin, Cemiyet’in nasihatlerini dinleyerek sükunet ve itidalini muhafaza etmesi¹⁰⁷ önerilir. Bütün bunlar söylenirken bir yandan da, muhtemelen halkı teselli etmek için, yönetimin kontrol edilmesi konusunda halkın elindeki matbuatın gücü abartılmıştır. Şiddet yanlısı Said Paşa’nın bile matbuatın karşısında duramadığı söylenerek fikirlerin gazeteler aracılığıyla açıklanmasının etkili olacağı bildirilir¹⁰⁸. Amaç, hem halkın yönetimi kontrol yetkisini kullandırtmak hem de halka meşrutiyete sahip çıkması için özgüven aşılamaaktır.

Mizan’da dikkatleri çeken bir mesele de sayılar ilerledikçe halkçı bir çizgiye bürünmesi ve merkeze değil de taşraya daha fazla dikkat çekmesidir. Meşrutiyet’in ilanının Osmanlı milletini modern milletler arasına sokacağı düşüncesiyle birlikte Mizancı Murad, Osmanlı milletini sadece İstanbul’dakiler yahut büyük kentlerdeki olarak düşünmemiştir. Ülkenin her yanının modernleştirilmesi gereğini vurgulamıştır. Toplumsal gelişmenin tepeden inmeceli değil tabandan olması gerektiğini savunur. Taşradan gelen mektupların bu çizgiye kayışta önemli bir rolü vardır. Örneğin; eğitim konusunda da gelişmişlik isteniyorsa yüksek okul açmakla sonuca ulaşmanın mümkün

¹⁰⁵ **Mizan Gazetesi** 18 Receb 1326 (2 Ağustos 1324),78

¹⁰⁶ “Vazife ve Mesuliyet-Temkin ve Basiret”,**Mizan Gazetesi**,18 Receb 1326 (2 Ağustos 1324),75

¹⁰⁷ “Vazife ve Mesuliyet-Osmanlı Milletine Hitab”,**Mizan Gazetesi**,10 Receb 1326 (25 Temmuz 1324),42

¹⁰⁸ “Vazife ve Mesuliyet-Osmanlı Milletine Hitab”,**Mizan Gazetesi**, 10 Receb 1326 (25 Temmuz 1324),42

olmadığı, yurdun en ücra köşelerine kadar gidip oradaki vatan evlatlarına din ve vatan sevgisi aşılamanın gereği üzerinde durulur¹⁰⁹. Taşra eğitimine dikkat çekilmesinin yanı sıra taşradaki halkın devletle olan bağı da eğitimle ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Devletin modern-meşruti düzen konusunda halkı eğitmesi gerektiği söylenir. Taşra halkı başkenttekiler kadar Osmanlı yönetiminin durumundan ya da Abdülhamid'in mutlakıyetçi dönemindeki kötüye gidişten haberdar değildir. Toplumda devlet kanalıyla eğitimin gerçekleşmemesi durumunda cahil kalan halkın başka mihrakların sözüne kanarak isyan hatta devletten kopuşlara kadar varabileceğine dikkat çekilir¹¹⁰. Gerçi Abdülhamit'in mutlakıyetçi rejimi sırasında taşrada okullar açılmış; en azından ilk öğrenim seviyesinde bir çalışma yapılmış, eski muallimlerin yerine yeni usul muallimler atanmıştır. Fakat pek bir şey fark etmemiş, atanan muallimler maaşlarını alamamış, halka bir yararı olmamıştır¹¹¹.

Mali durumu kötü olan Osmanlıların eğitim yanında diğer bir sorunu da meşrutiyet sonrasında ortaya çıkan ve yasaya göre isteğe bağlı olmasına karşılık mecburi tutulan iane meselesidir. Özellikle meşrutiyet sonrasında çığırından çıkan iane toplama işi yurdun her yerinde tepkiyle karşılanmaktadır. Eskiden baş sadakası olarak toplanan paralar iane namı altında alt sınıf insanlara kadar indirilmiş; üstelik toplanan bu paraların kullanıldığı yerler hakkında bir bilgi verilmemiştir¹¹². Bu akıbeti bilinmeyen paraların toplanması yalnız köylüleri değil şehirlileri de zor durumda bırakmıştır. İanelerin cebren toplanması sıkıntı yaratırken Mizancı Murad ianelerin, en azından halkın gelirine göre bir düzene bağlanması ve bu paraların nerelere harcandığının açıklanması¹¹³ konusunda ısrarcı bir tutum sergiler.

Yeniden taşraya dönüldüğünde; Ahlat, Erzurum, Muş, Adana, Basra, Erciş gibi bölgelerden alınan haberlerin *Mizan Gazetesi*'ne yansımalarına bağlı olarak hürriyetin ve anayasanın ilanının taşrada yanlış yorumlandığı özellikle devlet dairelerinde "İsteyen istediğini yapsın" şeklinde bir görüntü ortaya çıkardığı izlenimine ulaşılabilir. Halk derdini anlatacak birimler bulamamaktadır¹¹⁴.

¹⁰⁹ "Milletlerin Felsefe-yi Tekamülü", *Mizan Gazetesi*, 14 Şaban 1326 (28 Ağustos 1324), 187

¹¹⁰ Feneryolu Müntesibin-i İlm-i Hukuktan Hasan Asıf, "Tamik-i Nazar", *Mizan Gazetesi*, 5 Ramazan 1326 (17 Eylül 1324), 268

¹¹¹ "Köylüler ve İstedikleri Mahkemeler", *Mizan Gazetesi*, 7 Ramazan 1326 (20 Eylül 1324), 281.

¹¹² "Bir Tedbir-i Musib", *Mizan Gazetesi*, Safer 1327 (9 Şubat 1324), 313

¹¹³ "Artık Kafi", *Mizan Gazetesi*, 14 Şaban 1326 (28 Ağustos 1324), 188

¹¹⁴ "Taşrada Neler Oluyor?", *Mizan Gazetesi*, 22 Şaban 1326 (5 Eylül 1324), 219

Devlet daireleri neredeyse birer tahsilat merkezi konumuna gelerek sadece halkın elindeki parayı soyma işini üstlenmiştir¹¹⁵. Yine gazeteye gelen mektuplar durumun karşı tarafı olarak da tanımlanabilecek, devletin taşradaki temsilcisi olan memurların da memnuniyetsizliğini bildirmektedir. Gerek askeriyede gerek memuriyette taşradaki kadro için geçmişten gelen bir ikinci planda kalış söz konusudur. İstanbul'daki görevliler sık sık terfiler ödüller alırken taşradaki memurlar yıllarca aynı rütbede kalmaktadır. Bir memurun *Mizan Gazetesi*'ne yazdığı gizli imzalı mektubunda yer alan öneriye göre İstanbul'daki memurlar da aralıklarla taşraya gitmelidir. Bu tip bir değişiklik hem İstanbullu memurların taşrayı görmesini hem de taşra memurlarının yahut askerlerinin İstanbul'da seslerini duyurmasını sağlayacaktır¹¹⁶.

Görüldüğü üzere Meşrutiyet'in ilk zamanları için panoramada dikkat çeken en önemli eksik, istikrardır. İlk günlerde otuz yıllık bir baskı rejiminden kurtulan halk, kendini sokaklara atmış ve her nevi kontrolü reddetmeye eğilim göstermiştir. Devlet her ne kadar zaman zaman kendini merkezde hissettirse de kendi içinde tutarsız bir yapıda olan iktidar, iç meselesini halletmeden sokağa müdahale edememiştir. Bir yanda yönetim tecrübesi olmayan İttihatçılar diğer yanda yıllarını devlet mekanizması içinde geçirmiş ve Meşrutiyet'in ilanından sonra da çeşitli kademelerde göreve devam eden ve meşruti rejime yabancı yöneticiler bir iktidar ikilemi ortaya çıkarmıştır. Mizancı Murad'ın bu konudaki tavrı ise İttihat ve Terakki'nin iktidarını reddetmeyip sadece tavsiyelerle ve zaman zaman sert eleştirilerle Cemiyet'in yöntemlerine sözlü müdahaleden oluşur. Eski dönem yöneticileri içinse, kanuna malik olan bir ülkede eğer bir suç unsuru varsa kanun dairesinde değerlendirilmesi gerektiğini, aksi halde sokaklarda veya gazete sütunlarında sataşmaların sadece halkın huzurunu ve sükunetini bozarak isyanlar veya nümayişler yaratacağını bildirir¹¹⁷. Kaldı ki meşrutiyetin ilanının üzerinden belli bir zaman geçmesine rağmen devlet halen tensikatla uğraşmakta ve asıl problem oluşturan konulara eğilmemektedir. *Mizan Gazetesi* tarafından bu durum tembellik olarak açıklanır. Devlet görevlilerinin halkı çalışmaya sevk etmesi gerekirken kendileri

¹¹⁵ “Köylüler ve İstedikleri Mahkemeler”, *Mizan Gazetesi*, 28 Şaban 1326 (11 Eylül 1324), 245

¹¹⁶ “Müsavat”, *Mizan Gazetesi*, 30 Şaban 1326 (13 Eylül 1324), 254

¹¹⁷ “Vazife ve Mesuliyet-Osmanlı Milletine Hitab”, *Mizan Gazetesi*, 10 Receb 1326 (25 Temmuz 1324), 42

tembellik yapmaktadır ki eleştirilen durumların başını bu mesele çekmektedir. Halk, bu durumda, en azından gazeteciler tarafından bilinçlendirilmelidir. Buna rağmen Mizancı Murad dönemin gazetelerini halkın anlamayacağı şeyler yazmaya devam etmekle suçlar. Ağır bir dil ve ağır felsefi konular yerine daha yararlı bilgiler verilmelidir. Halk ticarete, sanayiye sevk edilmeli; zengin tüccarlar ya da iş adamları gençleri teşvik etmelidir¹¹⁸. Mizancı Murad'ın Meşrutiyet'in ilanı sonrası için hayal ettiği ortamda devlet dairelerinin çeşitli ıslahat layihaları hazırlayarak hükümete sunması gerekirken mart ayı yaklaşmasına rağmen (bu düşüncelerin belirtildiği tarih 1909 Şubat'ıdır) herkes gelecek tatili düşünmektedir¹¹⁹. Ortamın *Mizan Gazetesi* süzgecinden algılanışına bakılırsa Meşrutiyet sadece bir amaçtır ve ilan edilmiş hedefe ulaşılmıştır. Fakat bundan sonrası için, Mizancı Murad'ın endişelerinden olsa gerek özellikle vurgulanan mesele, yasanın üstünlüğünün korunması ve serbestinin devam ettirilmesi şeklindedir¹²⁰.

2.2. Meşrutiyet'in İlk Hükümetleri ve Meclisi

2.2.1. İlk İktidar Bunalımı: Cemiyet, Hükümet ve Saray Üçgeni

Meşrutiyet ilan edildikten sonra halihazırdaki kabine üyeleri hürriyetçilerin baskılarına dayanamayarak tek tek istifa eder. Fakat yeni vükela heyetini kurma yetkisi padişah tarafından yeniden Said Paşa'ya verilince halkın ve aydınların zihninde soru işaretleri oluşmaya başlar. Said Paşa eski rejimde aralıklı da olsa uzun bir dönem sadrazamlık yapmış ve olayları bastırmada genellikle şiddet yanlısı bir politika izlemiştir. 1 Ağustos'ta çıkarılan hatt-ı hümayunla birlikte Said Paşa yeniden sadrazam olarak görev başına gelir. Aynı hatt-ı hümayunda parlamentonun toplanacağı; dil, din, ırk ayrımı olmaksızın tüm halkın yasalar önünde eşit sayılacağı; herkesin eğitim, seyahat özgürlüğünün olacağı ve basın sansürünün kaldırıldığı söylenir. Söylenenler umut verici de olsa maddeler arasında harbiye ve bahriye nazırlarını sultanın atama yetkisini koruması, askeri gücü yani bir anlamda otoriteyi el altında bulundurma konusunda hassas olduğunun göstergesidir. Bu durum hürriyetçileri rahatsız

¹¹⁸“Vaktimizi Boşa Geçirmeyelim, Tembellikten Vazgeçelim”, *Mizan Gazetesi*, 22 Şaban 1326 (5 Eylül 1324),220

¹¹⁹ “Meclis-i Mebusan”, *Mizan Gazetesi*, 5 Safer 1327 (13 Şubat 1324),326

¹²⁰ “Müsterih ve Müdür Olalım”, *Mizan Gazetesi*, 23 Receb 1326 (7 Ağustos 1324),96

etmiştir¹²¹. Ayrıca heyet-i vükelanın üyelerinin hepsi eski monarşist düzenin üst kademelerinde görev yapmış kişilerdir¹²². Yani her ne kadar hürriyet ilan edilmiş, İttihat ve Terakki etkisini ispat etmiş olsa bile yönetimde halen eski bürokratların isimleri geçmektedir. *Mizan Gazetesi* bu günlerde henüz meşrutiyet dönemi yayın hayatına yeni başlamıştır ki bu konu hakkındaki eleştirisini üstü kapalı dahi olsa yapmıştır. Satırlarında; Sokulluları, Köprülülere yetiştiren bir Osmanlı tarlasının henüz gücünü yitirmediklerinden bahsederken Osmanlı'nın eski altın çağına duyulan özlemi hissedilebilir. Kaldı ki Mizancı Murad'ın düşüncesine göre bu eski dönemde yetişen değerlerin kaynağı aranacağı yerde, paçavralarla tamire çalışılırsa sonuca ulaşamaz. Yıllarca “ferman efendimizindir” diyen dillerin anayasal düzene uyum sağlayabilmesinin kolay olmayacağı düşüncesindedir¹²³. *Mizan Gazetesi*'nin 4 Ağustos 1908 tarihli beşinci sayısında eski yönetimin kalıntılarının hükümette olmasından şikayet eden cümlelerle birlikte, hükümetin nasıl kurulacağı, kimlerin onayının alınıp kimlere karşı sorumlu olacağına dair detaylı bir açıklama sunulmuştur¹²⁴. Bu meselelerin tartışıldığı 4 Ağustos 1908 tarihinde halkın ve İttihat ve Terakki'nin baskısıyla kabinede önemli değişiklikler olsa da harbiye ve bahriye nazırlarının ve şeyhülislamın yerini koruması halk arasında tepkinin bir kat daha artmasına sebep olur¹²⁵. *Mizan Gazetesi* hemen ertesi günü olayı sütunlarına taşırken bu durumun padişahın değil halen çevresinde etkin olan kişilerin isteklerine bağlı olarak gerçekleştiğini savunur. Bu cümlelerden, Mizancı Murad'ın aslında padişahın değil padişahın çevresindeki onu etkileyen insanların muhalefetini yaptığı anlaşılmaktadır¹²⁶. Yine aynı sayıda *Mizan Gazetesi*'nin vükela heyeti konusunda da yorumlarda bulunduğunu görüyoruz. Mizancı Murad vükela heyeti ile ilgili tartışmaların yoğun olduğu 1908 Ağustos'u başlarında vükela heyetinin aslında tadile muhtaç olmadığı; fakat ilaveler yapılması gerektiği¹²⁷ fikrindedir. Asıl gürültülü değişiklik 5-6 Ağustos

¹²¹ Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, (İstanbul:İletişim, 2006), 162; Georgeon, **age**, 466; Demir, **age**, 45

¹²² Kansu, **age**, 165

¹²³ “Vazife ve Mesuliyet-Mebusan Dairesinden Babialî'ye Nazar”, **Mizan Gazetesi**, 7 Receb 1326 (22 Temmuz 1324), 24

¹²⁴ “Vazife ve Mesuliyet”, **Mizan Gazetesi**, 6 Receb 1326 (21 Temmuz 1324), 22

¹²⁵ Akşin, **age**, 164; “Yeni Kabine ve Babialinin Mesuliyeti”, **Mizan Gazetesi**, 7 Receb 1326 (22 Temmuz 1324), 24

¹²⁶ “Yeni Kabine ve Babialinin Mesuliyeti”, **Mizan Gazetesi**, 7 Receb 1326 (22 Temmuz 1324), 25

¹²⁷ “Vazife ve Mesuliyet-Mebusan Dairesinden Babialî'ye Nazar”, **Mizan Gazetesi**, 7 Receb 1326 (22 Temmuz 1324), 24

1908 tarihlerinde gerçekleşir. Kabineden çok sayıda bakanın istifasıyla birlikte Said Paşa hükümeti çöker ve yerine Kamil Paşa görevlendirilir¹²⁸. Kamil Paşa'nın açıkladığı yeni kabine listesi *Mizan Gazetesi* sayfalarında da yayımlanmıştır¹²⁹. Yeni kabineden Mizancı Murad Bey'in beklentisi ise halkın önüne istibdat yönetimiyle birlikte çekilen ve onun asıl yeteneklerini görmemizi engelleyen, özgürlükleri kısıtlayan engellerin kaldırılmasıdır. Yeni vekiller heyetinden geçmişin kötü izlerini de silerek mutlak başarı beklenmektedir¹³⁰ ki yeni kabine zorlu bir görev üstlenmiştir. Ülke hem içerde hem dışarıda çözümlenmeyi bekleyen pek çok problemle karşı karşıyadır.

Kamil Paşa hükümeti kurulduktan sonra Said Paşa'ya yönelik eleştiriler *Mizan Gazetesi*'nin sayfalarında yer alır. Said Paşa'nın değerli bir kişi olduğu, devlete karşı sadakati gibi olumlu vasıfları anlatılırken olumsuz yönlerine de yer verilir. Mizancı Murad'a göre Said Paşa aşırı vehimli bir insandır. Örneğin Meşrutiyet ilan edildikten sonra sadrazamlıktan ayrılan Said Paşa'nın hürriyetçiler tarafından cezalandırılacağı konusundaki kaygısını yersiz bulmuştur¹³¹.

Kamil Paşa hükümetinin işleyişi konusunda da eleştiriler gecikmemiştir. Hükümetin tesisinin birkaç gün sonrasında, yapılan işlerin “hikmet-i hükümet”¹³² olarak açıklanması *Mizan Gazetesi*'nde eleştirilere neden olur. Birkaç sayı sonra da vükela heyetinin yetkin kişiler olmasına rağmen hala keyfi hareket etmelerinin rahatsızlık yarattığı ve Mebusan Meclisi'nin oluşturulması konusunda da aceleci davranılması gerektiğine vurgu yapılır¹³³. Yeni kabinenin yönetime gelmesine ve halkta güven duygusu oluşturmaya rağmen henüz ülke içindeki sorunlar konusunda harekete geçmemesi zaman ilerledikçe şüphe ve umutsuzluk doğurur. Her ne kadar bazı devlet dairelerinde hareketlenmeler görülse de bunlar maaşı belli bir seviyenin üzerinde olanların tensik edilmesi şeklindedir. Mizancı Murad bu tip bir çalışmanın profesyonel bir ekip tarafından yapılması taraftarıdır¹³⁴. O günlerin karmaşık ortamı da dikkate alındığında mutlakıyet yönetiminden çıkmış bir ülke için hem devlet mekanizmasının hem de halkın yeni rejime uyum sağlayıp ıslahat çalışmalarına

¹²⁸ Akşin, *age*, 171; Prof. Dr. İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi**, cilt:1, (Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları), 241

¹²⁹ **Mizan Gazetesi** sayı:9; Akşin, *age*, 172

¹³⁰ “Meslek-i Hükümet”, **Mizan Gazetesi**, 14 Receb 1326 (29 Temmuz 1324), 59

¹³¹ “Sadr-ı Sabık Said Paşa”, **Mizan Gazetesi**, 16 Receb 1326 (31 Temmuz 1324), 67

¹³² “Hikmet-i Hükümet”, **Mizan Gazetesi**, 18 Receb 1326 (2 Ağustos 1324), 77

¹³³ “Heyhat”, **Mizan Gazetesi**, 21 Receb 1326 (5 Ağustos 1324), 87

¹³⁴ “İcraat-ı Devlet Hakkında Mütalaa”, **Mizan Gazetesi**, 26 Receb 1326 (10 Ağustos 1324), 112

başlayabilmesi bu kadar kısa bir süre içinde çok da kolay değildir. Üstelik beklenen ıslahatlar belli bir ekonomik gücü de gerektirmektedir. Osmanlı ekonomisinin durumu çok da iç açıcı görünmemektedir. Devletin hazinesi boş hatta borçludur. Mizancı Murad'ın devletin zenginliğini halkın zenginliğine bağlayan görüşü dikkate alınır da halka bakıldığında, halk aç ve sefil durumdadır¹³⁵.

Mizan Gazetesi Kamil Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesini ilk zamanlarda umutla karşılarken bir süre sonra bir gün itidal bir gün isyan önererek tutarsız tavırlar sergilemiştir. Zamanla eleştirinin dozu gittikçe artacak hedef Sadrazam Kamil Paşa olmasa bile iş yapılmaması ve beklenen ıslahatların ve refah ortamının gerçekleşmemesi şeklinde bir içeriğe bürünecektir. Aynı eleştirel tavır saraya karşı da bazen kendini gösterir. Bir yazıda eski idarenin adamları kötülenirken başka bir yazıda göklere çıkarılmasa bile başında halife olması nedeniyle bu büyük makama karşı laf etmenin terbiyesizliğinden söz edilir¹³⁶. Sonuç olarak Mizancı Murad, ilk hükümetler olarak niteleyebileceğimiz Said ve Kamil Paşa hükümetleri arasında bir tercihte bulunarak Kamil Paşa yanlısı bir çizgi izlese de her iki hükümet döneminde de yanlış gördüğü işleri *Mizan Gazetesi*'nin sayfalarına yansıtmakta çekinmemiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi düşüncelerinde zaman zaman tutarsızlıklara da rastlamak mümkündür ki gazetenin geneli dikkate alındığında Mizancı Murad'ın yönetim karşısındaki duygusallığı saraya ve hilafete karşı zaafı bu tutarsızlığının kaynağı olarak görülebilir.

2.2.2. Meclis-i Mebusan Seçimleri

Yönetimin merkeziyle ilgili, meşrutiyetin ilk zamanlarını meşgul eden bir diğer konu da meclis-i mebusan seçimleridir. Seçimlerin ne şekilde olacağı, seçmenlerin ve mebus adaylarının belirlenmesi gazetelerin sütunlarında epey bir süre tartışılmıştır. Mebus seçimlerinin öncesinde Kamil Paşa hükümetini yoran problemlerle karşılaşmış ve seçimler için gerekli sükunet ortamının sağlanması için epey bir çaba harcanmıştır. Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Avusturya Macaristan'ın Bosna- Hersek'i topraklarına katması gibi ülkenin dış siyasetini ilgilendiren sorunlara ek olarak Kör Ali, Karagöz ve

¹³⁵“Meslek-i Hükümet”, *Mizan Gazetesi*, 14 Receb 1326 (29 Temmuz 1324),60; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler*, (İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2001),127

¹³⁶ “Kendimizi Toplayalım”, *Mizan Gazetesi*, 14 Receb 1326 (29 Temmuz 1324),60

Beşiktaş Karakolu gibi olaylarda ülke içinde şeriatın elden gittiği söylenerek propaganda yapılması ortamı daha da gerginleştirmiştir.¹³⁷

Meclisin açılacağına duyurulması üzerine daha ilk günden seçimlerin nasıl ya da hangi talimatlara göre yapılacağı sorun teşkil etmiştir. 1877 yılında çıkarılmış olan geçici seçim talimatnamesinin yeniden yürürlüğe konması teklif edilse de yapılan incelemeler sonunda bu talimatnamenin anayasayla çeliştiği saptanmıştır. Anayasanın 65. maddesine göre her elli bin nüfuslu yer için bir mebus önerilirken talimatnamede mebus sayısı yüz yirmi olarak belirlenmiştir. Aynı şekilde mebusların çalışma süreleri ve alacakları maaşlar da çelişki içermektedir. Yeni bir seçim kanunu hazırlamak için zaman kısıtlı olmasına rağmen vilayetlerden bilgi istenir¹³⁸. Yoğun tartışmalar sonucunda halk meclisinin ikinci toplantısı sırasında bir seçim layihası hazırlanır ve padişaha sunulur. Bu layihaya göre her elli bin erkek nüfus için bir mebus seçilmesi kararlaştırılmıştır. Nüfusun belirlenmesi aşamasında da belediye meclisi başkanı, nahiye meclis başkanı, imam, papaz, haham ve muhtarların görevlendirilmesi söz konusudur¹³⁹. Seçim süreci sırasında Mizancı Murad da hem tarihçi hem de siyasetçi vasıflarını öne çıkaran yorumlara gazetesinde yer vermiştir. Seçim usulü konusunda yaşanan kargaşa nedeniyle öncelikle tarihte seçim usullerinin nasıl şekillendiği ve neler içerdiği konusunda detaylıca açıklamalar yaparken Osmanlıdaki seçim kanununun acemi eller tarafından hazırlandığı yorumunu getirir. Mizancı Murad'ın seçim usulleri konusundaki açıklamalarına örnek teşkil etmesi bakımından aşağıdaki bölüm alıntılanmıştır:

“Birincisi liste usulüdür. Merkezi usuldür. Diğer de nahiye usulüdür. Birincisinde seçmenler nahiyelerden toplanıp büyük merkezlerde toptan rey verirler. Mesela bir vilayette fırkalar mebus adaylarını belirler, ittifaka gerek görmeyenler müstakilen seçime katılır. Yani her bir fırka birer liste yapar. Üstüne mebusluğa layık gördüğü yirmişer isim yazılır. Seçim propagandası yapılır. Söz sahibi kişiler kendi namzetlerini tanıtan ve öven konuşmalar yapar. Reyler verilir. Toplanır sayılır. Fakat bugünkü seçim kanunu icraya konursa bir vilayet hariç hemen bütün vilayetler yalnızca Müslüman mebus gönderebileceklerdir. Bugün için farklı milletlerden oluşmuş devletler tercihen nahiye usulünü kullanmalıdır. Çünkü mahalli isteklerin meclise ulaşması daha kolay olur. Diğer usulün uygulanması şimdilik bizim için kötü sonuçlar doğurur ki bunlardan

¹³⁷ Abdullah İslamoğlu, **II. Meşrutiyet Dönemi'nde Siyasal Muhalefet**, (İstanbul: Gökkuş, 2004), 70-71; Georgeon, **age**, 473; Demir, **age**, 45-46

¹³⁸ Güneş, **age**, 243; Yusuf Tekin, Sabri Çiftçi, **1877'den Günümüze Parlamento Tarihi**, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007), 36; Fevzi Demir, **Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri**, (Ankara: İmge, 2007), 49

¹³⁹ Güneş, **age**, 244-245; Demir, **age**, 51

birincisi Avrupa nazarında kötü tesir bırakır. İkincisi ise siyaset, iktisat ve hukuk ilimlerinden bizden daha gelişmiş olan Rum ve Ermeni haklarını meclis dışında bırakmış oluruz”¹⁴⁰.

Seçimlerle ilgili *Mizan Gazetesi*’nde yapılan eleştirilerin merkezinde yine meşrutiyetin ilan edilmesine rağmen halkın sıkıntıları yahut yönetim bozukluklarının giderilmemesi bulunur. Meşrutiyete bağlanan umutlar artık Meclis-i Mebusan’a bağlanmıştı denilebilir.

Seçimlerle ilgili bir nizamname oluşturulur; fakat belediyelere gönderilen kopyası gazetelere geç ulaşır. *Mizan Gazetesi*’nde bu durum da eleştirilere neden olur. Nizamnamede yer alan seçmen ve mebus olma şartları gazetede yayımlanmıştır. Nizamnamede belirtilenlere göre her mebus seçmen olabilecektir; fakat her seçmen mebus olma hakkına sahip değildir. Bir nevi seçme seçilme hakkı düzenlemesi niteliğinde olan bu kararlara göre bir seçmen yalnızca bir oyla devlet yönetimine dolaylı yoldan katılmasına rağmen mebus elli bin oyu temsil ettiğinden ve direkt olarak devlet yönetimine iştirak ettiğinden, Mizancı Murad’ın düşüncesine göre seçmenden daha vasıflı olması gerekir. *Mizan Gazetesi*’nde de yer alan mebus ve seçmen olabilme şartları anayasanın 68. maddesine göre yabancı himayesinde ya da vatandaşlığında bulunmamak, iflas durumunda olmamak, ecirhaslık, mahcuziyet, hukuk-ı medeniyeden mahrumiyet halinde olmamak şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca yirmi beş yaşını doldurma, Türkçeye vakıf olma, kimsenin hizmetinde bulunmama (ki bu durum esirliğin varlığının da bir göstergesidir), ahlaka aykırı davranışının olmaması gibi özellikler de aranmaktadır. Bütün bunlara ek olarak seçmen olabilmek için kanunun 11. maddesine göre devlete vergi verme şartı da konmuştur¹⁴¹. Mizancı Murad’ın eleştirel bir tutumla ele aldığı bu meseleyi açıklarken birçok aydın fikirli gencin bu maddeye istinaden devlet yönetiminden uzak kaldığını belirtir. Yine aynı maddeye göre halkın temsil oranı da düşmektedir. *Mizan Gazetesi*’nde yer aldığı kadarıyla kayıt defterlerinde iki yüz kişilik bir mahalle olarak görünen bir yerden ancak otuz seçmen çıkabilmektedir¹⁴².

¹⁴⁰ “İntihab Kanunu ve İntihabat”, **Mizan Gazetesi** 9 Şaban 1326 (23 Ağustos 1324),167;ayrıca bkz.: Cezmi Eraslan, Kenan Olgun, **Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet ve Parlamento**, (İstanbul: 3F,2006),71

¹⁴¹ Demir,age,51-52

¹⁴²Tortumlu Osman Nuri, “Kabine ve İntihabat-ı Mebusan Nizamnamesi”, **Mizan Gazetesi**,25 Receb 1326 (9 Ağustos 1324),107

Mizan Gazetesi seçmenler konusunda en yoğun eleştirilerini sermayenin korunmasına yönelik bir seçmen profili oluşturma çabalarına karşı yapar. Bu durum henüz sermaye sahibi olmamış genç aydınları siyaset dışında bırakmasa da aktif olarak mebus seçimlerine seçmen olarak katılmalarını engellemektedir.

Yasalarda tanımı yapılan mebus adayları için aydınların da fikirleri mevcuttur. Mehmet Cemil adlı kişinin *Mizan Gazetesi*'ne gönderdiği “*Mebus*” başlıklı yazısında bir mebusun yalnızca Türkçe bilmesinin yahut belli bir yaş sınırını aşmasının, yüksekokul bitirmesinin yeterli olmayacağı söylenir. Mebus adaylarının veya mebusların vatanın her türlü sorununu teşhis edecek ve tedavi yolları önerecek kadar bilgili olmaları da önerilir. Mehmet Cemil'e göre eğitimle ilgili, ziraatle ilgili kanun önerecek bir mebusun eğitim ya da ziraat hakkında bilgi sahibi olması gerekir¹⁴³.

Mebus adaylarının ve onları seçecek kişilerin genel anlamda özelliklerinin belirlenmesinin yanında, genel seçim uygulamaları sırasında Osmanlı gibi çok kültürlü yapıya sahip bir devlette ortaya çıkabilecek sorunlardan biri de hangi etnik, dinsel yahut kültürel grubun mecliste ne kadar temsil edileceğidir. Özellikle gayrimüslim toplulukların devletle aralarında farklı hukukları vardır. Mesela askerlik vergisinin seçmenlik şartlarında geçen verginin yerine sayılıp sayılmayacağı, Türkçe bilme meselesi 1908 seçimlerinin kurallarının belirlenmesi sırasında önemli sorun teşkil etmiştir¹⁴⁴. *Mizan Gazetesi* ise bu tür konulara yer vermeyerek özellikle kardeşlik duygusunu öne çıkaran telkinlerde bulunmuştur. Daha ilk sayılardan itibaren meşrutiyetin ilk günlerinde de hakim olan “Osmanlı vatandaşı” tarzı yakalanmaya çalışılmıştır. Fakat zaman ilerledikçe her ne kadar gayrimüslim tebaanın da katılımı olsa da Müslüman kontrollü bir yönetim önerilmiştir. Hürriyeti bahş eden padişahın yönetimi altındaki halk; dil, din, ırk ayrımı gözetmeden vatanın iyiliği için çalışmalıdır¹⁴⁵ telkinleri yapılmıştır. Vatandaşlar olarak tanımlanan Hristiyan ve Museviler için “akıllı davranmış ve sanayi ve ticarete yönelmişler ve bir

¹⁴³ Mehmet Cemil, “Mebus”, **Mizan Gazetesi**, 4 Ramazan 1326 (16 Eylül 1324),263

¹⁴⁴ Eraslan, Olgun, **age**,s.73

¹⁴⁵ “İtidalimizi Muhafaza Edelim”, **Mizan Gazetesi** ,5 Receb 1326 (20 Temmuz 1324),19;“Bir Millet Hayatı Ne ile Kaimdir”, **Mizan Gazetesi** 2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324),2

süre sonra yönetimi bunlarla paylaşmak zorunda kalmışız”¹⁴⁶ gibi sözler de sarf edilmiştir. Dolayısıyla eğer meşrutî bir yönetim uygulanacaksa gayrimüslim halkların katılımı da Mizancı Murad tarafından bir mecburiyet olarak gösterilmiştir. Meşrutîyetin ilk günlerinde kurulup duyurusu *Mizan Gazetesi* sayfalarında yer bulan ve Osmanlı gayrimüslimlerini ve onların destekçilerini bünyesinde barındıran Osmanlı Uhuvvet Cemiyeti için destekçi gibi görünse de¹⁴⁷ Mizancı Murad Türk-Müslüman olmayan vatandaşları tanımlamada “kardeş” sıfatını layık görmektedir. Buna karşılık bir süre sonra gayrimüslim toplulukların talepleri de bu ayrımcılığın su yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Hukuk Mektebi öğrencilerinden birinin *Mizan Gazetesi*’ne gönderdiği bir mektupta Ermeni vatandaşların kendileri için istedikleri ıslahatları bütün yurt için talep etmeleri gerektiği vurgulanır¹⁴⁸.

Diğer yandan da seçim propagandalarının körüklemesiyle birlikte Rumların ayrılıkçı politikaları *Mizan Gazetesi*’nin sayfalarına yansımaktadır. Yunanistan’daki gazetelerden alıntı yaparak bu ayrılıkçı politikaları eleştiren Mizancı Murad’ın yorumuna göre de halihazırda eşitlik şartları çiğnenmektedir; fakat Müslümanlar aleyhine. Çünkü eğer diğer milletlerin anayasaları gibi bir anayasaya tabi olup seçimler ona göre yapılsaydı Adalar haricinde hemen hiçbir yerde çoğunlukta olmayan gayrimüslim halkın meclise göndereceği mebus sayısı 1908 seçimleri esnasında elde edilenin yarısının bile altına düşecekti. Bir Rum gazetesine karşılık olarak düşüncelerini açıklayan Mizancı Murad, Rumların gündeme getirdiği ayrılıkçı düşünceleri meşrutîyetin verdiği bir cinnet hali yahut geçici bir hastalık olarak tanımlar¹⁴⁹. Aynı yazının ilerleyen bölümlerinde ise seçimler konusunda Rumlara karşı yarı tehdit içeren cümleler de bulunmaktadır. Kendilerini millet-i mahkûme olarak gören Rumların anayasaya uymaları; aksi halde Cezayir’den gelen mebus gönderme teklifini onların hakkı yerine değerlendirilebileceğini söyler¹⁵⁰. Rum kilisesinin anayasayı reddedici bir tutumla ayrıcalık istemesi; seçim propagandaları sırasında yıllardır Rum milletine verilmiş olan imtiyazların kabul edilmesi talebi Osmanlı muhafazakar aydınını rahatsız edecek boyuta

¹⁴⁶ “Sakim ve Mantıksız Bir Hesab”, *Mizan Gazetesi*, 9 Receb 1326 (24 Temmuz 1324),35

¹⁴⁷ “Osmanlı Uhuvvet Cemiyeti”, *Mizan Gazetesi*, 3 Receb 1326 (18 Temmuz 1324),12

¹⁴⁸ *Mizan Gazetesi*, sayı: 23

¹⁴⁹ “Vazife ve Mesuliyet-Asar-ı Cinnet”, *Mizan Gazetesi*, 4 Şaban 1326 (18 Ağustos 1324),147

¹⁵⁰ *Mizan Gazetesi*, agm, 4 Şaban 1326 (18 Ağustos 1324),147.

ulaşmıştır¹⁵¹. Bütün bu davranışlara bakılarak her ne kadar meşrutiyetin ilk günlerinde bir kardeşlik duygusundan bahsedilse de insanların düşüncelerindeki ayrımın henüz ortadan kalkıp tek millet olma idealinin gerçekleşmediği hissedilir.

Ülke içindeki ayrımcılık faaliyetlerinin nedenlerini yalnızca farklı etnik grupların bağımsızlık yahut imtiyaz isteyen tavırlarına veya yabancıların Osmanlı üzerindeki politikalarına bağlamak da olaya yalnızca tek taraflı bakmak olacaktır. *Mizan Gazetesi* durumu bu yönüyle de değerlendirir. Seçim süreci içinde 10 Ağustos 1324 tarihli *Mizan* sayfalarında Hicaz ve Yemen bölgeleri örnek verilerek yapılan yorumda buralarda çıkan isyan içerikli hareketlerin yalnızca ayrılıkçı politikalarla bağlanması yanlış görülmüştür. Yöneticilerin zulümleri milliyetçilik hareketlerinden yahut dış güçlerin desteğinden daha fazla etkili olmuştur. Bu bölgelere, Mizancı Murad, yeni yöneticiler atanarak halkta en azından bir ıslahat umudu oluşturulmasını önerir. Dolayısıyla halkın merkeze olan bağının bu şekilde güçlendirilmesi amaçlanmıştır¹⁵².

Mizancı Murad'ın seçim sürecinin ilk başlarında seçim konusunda halkı özgür iradesine bırakmalı düşüncesi de yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Halkın siyasi terbiye konusunda yeterince gelişmemiş olduğuna karar kılıp en azından siyasete alışana kadar tavsiyeler yahut propagandalarla yönlendirilmesi gerektiğini söyler. *Mizan Gazetesi*'nin 6 Ramazan 1326 (2 Ekim 1908) tarihli sayısında seçmenlerin seçimlerle ilgili şu nitelikleri göz önünde bulundurması beklenir: “Din, devlet, millet tefrik kabul etmeyen bir üçlüdür. Yönetimin usulü meşrutiyet ve meşveret olacaktır. Osmanlı vatani tefrik kabul etmez bir vahid-i siyasiyedir. Vilayetlerde sorun çıksa bile merkez in idaresine halel gelmeyecektir. Namzetlerde din, devlet sevgisi; merhamet gibi insani duygular da aranmalıdır. Seçilenler görevlerine gitmezlik yapmamalıdır. Herhangi bir ricaya göre değil özgür iradeye göre karar verilmelidir”¹⁵³.

Seçimler konusunda *Mizan Gazetesi*'nde dikkat çekilen meselelerden biri de fırkaların seçim sürecinde ve sonrasındaki etkileridir. Avrupa'daki seçim ortamı hakkında bilgi verilirken meclis içi fırkalara da değinilir. Said-i Kürdi'nin bir yazısında bizde fırkacılığın gelişmediği, fırkaların ve halkın siyaset konusunda

¹⁵¹ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, (Ankara: İmge, 2006), 153; Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, (İstanbul: İletişim, 2006); Demir, *age*, 87

¹⁵² “Mühim Bir Tedbir”, *Mizan Gazetesi*, 26 Receb 1326 (10 Ağustos 1324), 113

¹⁵³ “Din ve Devlet”, *Mizan Gazetesi*, 6 Ramazan 1326 (19 Eylül 1324), 275

yetiştirilmesi gerektiği¹⁵⁴ düşüncesi hakimdir. Seçim geleneğinden yoksun olan Osmanlı milleti için Mizancı Murad, Fransa’da yapılan seçimlerle ilgili panoramik bir betimleme dahi yapar: “Fransa’da on bir fırka mevcuttur ki bunlar arasında fikir ittifakları ve itilafları mevcut olmasına rağmen gerekli durumlarda koalisyonlar kurulabilir. Adaylar belirlenince ilanlar, bendler, ikramlar, nutuklar şeklinde seçim propagandaları başlar. Fakat şimdilik bizde o kadar gürültüye hacet yoktur; tek amaç meclise doğru, ahlaklı ve çalışkan adamların gönderilmesidir”¹⁵⁵.

1908 seçimlerinin sürecinde muhalefet de halihazırdaki iktidarı elinde tutan İttihat ve Terakki karşısında varlığını hissettirmiştir. Seçimlerde sanki hiçbir muhalif hareketin olmadığı gösterilse de seçim sürecinde İttihat ve Terakki muhalefeti sindirmek için çalışmalarda bulunmuştur. Seçimlerden bir süre önce 9 Ekim 1908 tarihinde Mizancı Murad tutuklanarak sürgüne gönderilmiş, *Mizan Gazetesi*’nin de çok fazla geçerli olmayan bir sebepten ötürü 27 Eylül 1324 (10 Ekim 1908) tarihinden itibaren kapatılması uygun görülmüştür. Daha öncesinde Kör Ali gibi şahısların hareketlerinin engellenip idama mahkum edilmeleri, Prens Sabahattin’in seçim propagandalarında olumsuz sonuçlar alması şüphe götürür olaylardandır. Seçimlerin gerçekleşmesi uzun bir süreyi alır. Meclisin açılması planlanan tarihte yalnızca Rumeli ve Batı Anadolu’daki mebusların seçimi tamamlanmış ve beklenen İttihat ve Terakki üstünlüğü sağlanmıştır. İç bölgelerde ise önde olan adaylar genellikle ulema çevresindendir. Doğu Anadolu, Arabistan ve Afrika’daki seçim bölgelerinde gayrimüslimler ve Müslümanlar gibi dini merkeze alan çatışma grupları oluşmuş, Müslümanlar arasında da eski rejim ve yeni rejim taraftarları şeklinde iki grup ortaya çıkmıştır. Seçim kanununun gayrimüslimleri saf dışı bırakmasıyla çekişme iki grup arasına indirgenir. Gerçi bu duruma gayrimüslimlerin tepkileri de gecikmemiştir. Gayrimüslimlerin çoğunlukta bulunduğu bölgeler parçalanarak Müslümanların bölgelerine bağlanmış ve mebus çıkarma ihtimali zayıflamıştır. Kansu, gayrimüslimlerin seçim yasasından olumsuz etkilenmelerinde de yine geçmişte kendi yaptıkları bazı yolsuzlukların etkisini belirtir. Nüfusun esas alındığı seçimlerde geçmişte Islahat Fermanı’nda askerliğe karşılık konan vergiyi daha az göstermek için nüfusu da az gösterme yoluna giden cemaatler buna neden olmuştur¹⁵⁶.

¹⁵⁴ Said-i Kürdi, “Cemiyetlere İhtar-ı Mühim”, *Mizan Gazetesi*, sayı: 129

¹⁵⁵ “İntihab-ı Mebusan”, *Mizan Gazetesi*, 10 Şaban 1326 (24 Ağustos 1324), 171

¹⁵⁶ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, (İstanbul: İletişim, 2006), 289-292

Sonuçta seçimler gerçekleşir ve 17 Aralık 1908 günü meclis açılır. Döneme tanıklık eden Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet* adlı kitabında meclisin açıldığı gün her milletin kendi milli kıyafetleriyle meclis binasının önüne gelerek mebuslarını selamladıklarını ve askerlerin de tabur tabur selam durduklarını ifade eder¹⁵⁷. Seçimleri çoğunlukla İttihat ve Terakki Cemiyeti adayları kazanmıştır.¹⁵⁸ İstanbul'da İttihat ve Terakki adayları arasında ön planda olan Manyasizade Refik Bey, Mustafa Asım, Ahmet Rıza, Hüseyin Cahid, Bedros Hallaçyan, Ahmet Nesimi Bey meclise girmiştir. Bunun yanı sıra Albert Vitalli Fragi, Kamil Paşa, Krikor Zohrab, Constantine Constantinidis, Pantoleon Kozmide ise İttihad ve Terakki listeleri dışında İstanbul'da seçimi kazanan adaylardır¹⁵⁹. Mizancı Murad da bu seçimlerde aday olmasına rağmen pek bir varlık gösterememiş ve meclise girememiştir. Bunun nedeni, Fevzi Demir'in bakış açısından, Mizancı Murad'ın seçim sürecinin büyük bölümünü sürgünde geçirmesi olarak yorumlanabilir¹⁶⁰.

Meclis-i Mebusan açıldıktan bir süre sonra ortaya çıkan bir problem de mebus olarak seçilen İttihat ve Terakki adaylarının heterojen yapısıdır. Meclis için aday gösterilen İttihat ve Terakki adaylarıyla cemiyet üyeleri arasındaki fikir ayrılığı daha meclisin ilk toplantısında ortaya çıkar. Bu durum zaten çoğunlukta olmayan İttihatçıları ilk zamanlarda yasa çıkarmak için en azından bağımsızların oylarına bağlı hareket etmek zorunda bırakmıştır. İttihat ve Terakki bağımsız üyelerin oylarına karşılık bazı tavizler vermek zorunda kalmıştır¹⁶¹. Yani homojen bir tek parti iktidarından bahsetmek, her ne kadar İttihat ve Terakki'nin amacı bu olsa da mümkün değildir denilebilir.

Meclis-i Mebusan açıldıktan sonra işleri daha da karıştıran durum Sadrazam Kamil Paşa ile İttihat ve Terakki arasındaki iktidar savaşı olmuştur. Cemiyet'in hükümetin işlerine dışarıdan müdahalesi hükümet ve Kamil Paşa tarafından hoş karşılanmaz¹⁶². Bu durum *Mizan Gazetesi*'nde de eleştireci bir tavırla yer bulur. Vükelanın beyannamesi karşısında söylenen sözlerin içeriğinde çifte hükümet

¹⁵⁷ Hasan Amca, *age*, 68

¹⁵⁸ Akşin, *age*, 163

¹⁵⁹ Demir, *age*, 359

¹⁶⁰ Demir, *age*, 138; Kansu, *age*, 299-300;

¹⁶¹ Kansu, *age*, 351; Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, (İstanbul: Arba, 1996), 47

¹⁶² Akşin, *age*, 165-174; Feroz Ahmad, *İttihad ve Terakki*, (İstanbul: Kaynak, 2007), 50; Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, (Ankara: İmge, 1994), 26

olduğu sürece vükelanın beyannamesinin hiçbir fonksiyonunun olmadığı¹⁶³ ifade edilir. Mizancı Murad durumu “ülkede kanun var ama uygulaması yok”¹⁶⁴ şeklinde yorumlar. Bu tarihlere rastlayan önemli bir olay da Sadrazam Kamil Paşa kabinesinin mecliste güvenoyu alması üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin duruma müdahale isteğidir. Sadrazam Kamil Paşa ile İttihat ve Terakki arasındaki bu sürtüşme, 13 Ocak 1909 tarihinde mebusların tümünün - İttihat ve Terakki İstanbul Mebusu, aynı zamanda gazeteci Hüseyin Cahit dahil- Paşa’yı ayakta alkışlarla karşılayarak güvenoyu vermesi¹⁶⁵ ile yeni bir görüntüye dönüşür. Bu güvenoyu, Sina Akşin’e göre, Cemiyet’in henüz bir siyasi yapılanma ya da partileşmeye gidemediği için başında Kamil Paşa gibi tecrübeli bir devlet adamı olmadan devleti idare edecek vasfa sahip bir kadro oluşturamadı izlenimini vermiştir¹⁶⁶. Cemiyet’i heyecanlandıran bu oylama sonucu, her iki tarafın da siyasetinin netleşmesi konusunda süreci hızlandırmıştır. Sadrazam Kamil Paşa kendi otoritesini güçlendirmek için gerekli fırsatı ele geçirmiştir. Bahriye ve Harbiye nezaretlerine kendi adamlarını getirerek nüfuzunu güçlendirmek istemesi üzerine, Nazım Paşa ve Hüseyin Hilmi Paşa bu görevlere getirilir. II. Abdülhamit’in bile Kamil Paşa’nın diktatörlük sevdasına bağladığı bu durum ciddi bir siyasi bunalıma neden olur. Kabineye danışılmadan yapılan değişikliğin ardından siyasi bir kriz ve kabine üyelerinden bir kısmının istifaları gündeme gelir. 13 Şubat 1909’da Meclis-i Mebusan’ın, Kamil Paşa’dan yaptıklarını açıklamasını istemesi üzerine Kamil Paşa randevuyu 17’sine ertelemek talebinde bulunur; fakat reddedilir. Mecliste Kamil Paşa için güven oylaması yapılır ve ezici bir çoğunlukla -8’e karşı 198- aleyhine sonuçlanır. Yerine sadrazam olarak Hüseyin Hilmi Paşa atanır¹⁶⁷. 17 Şubat günü Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin programı mecliste okunur ve güvenoyu alır¹⁶⁸. Olayların bu şekilde gelişmesi İttihat ve Terakki’nin eski yöneticilere karşı iktidarı elde tutma çabası, *Mizan Gazetesi*’nin ilerleyen sayılarında eleştirel bir tutumla yeniden gözden geçirilecektir.

¹⁶³ “Heyet-i Vükela Beyannamesi”*Mizan Gazetesi*, Safer 1327 (9 Şubat 1324),314

¹⁶⁴ “İnfilak”,*Mizan Gazetesi*,4 Safer 1327 (12 Şubat 1324), 325

¹⁶⁵ Sina Akşin,*Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*,(Anakara:İmge,1994),27;Feroz Ahmad, *age*,52

¹⁶⁶ Sina Akşin,*Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*,(Ankara:İmge,2006),168

¹⁶⁷ Feroz Ahmad,*age*,53-55;Georgeon,*age*,477-478

¹⁶⁸ Akşin,*age*,174; Cemal Kutay,*Laik Cumhuriyet Karşısında Derviş Vahdeti Cephesi*,(İstanbul:Aksoy,1999),243

2.2.3. Mizan Gazetesi'nin II. Meşrutiyet'teki İkinci Evresi

Mizan Gazetesi'nin tatil edildiği döneme (10 Ekim 1908-22 Şubat 1909) Kamil Paşa kabinesinin düşürülmesi denk gelmiştir. Yeni kurulan Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin göreve başlamasından birkaç gün sonra yeniden yayın hayatına başlayan *Mizan Gazetesi* yeni ortam hakkında yorumlar yapmada gecikmez. Kamil Paşa kabinesini destekleyen fakat bu desteği sırasında da bolca eleştiren Mizancı Murad, 22 Şubat 1909 tarihli yetmiş dördüncü sayısında inkılapların galeyan mahsulü olduğunu, bu galeyanların kişisel olmadığından kırılıp dökülenin hesabını tutmanın zorlaştığını söylemektedir. Açıkça galeyanı çıkaranlara korumacı bir yaklaşım sunan yazar, ortalığı yatıştırmanın ancak bir genel afla mümkün olacağını bildirir¹⁶⁹. Bu galeyanların nedenini ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskıcı yönetimine bağlayan *Mizan Gazetesi*, devleti bir kişinin çetesiyle idare etmenin mümkün olmayacağını ve Kanun-ı Esasi'nin uygulanmasından taviz verilmemesi gerektiğini vurgular¹⁷⁰. Daha önce de belirtildiği üzere İttihat ve Terakki'nin Kamil Paşa iktidarını düşürmesiyle birlikte muhalefet saflarının eleştirisi daha da artar ve iki aylık bir süreç sonunda 31 Mart Vakası gibi bir durumla karşılaşılır. *Mizan Gazetesi*'nin de çizgisi bu dönemde şiddetli muhalefet saflarına kayar. Bu iki aylık dönemdeki eleştirileri tatilinden öncekilere göre daha serttir. Kendisinin görevini Meclis-i Mebusan'la eş tutar ve sahip olduğu sorumluluğa mebusların dahi sahip olmadığını belirtir. Bütün bunlara ek olarak, tatilinden sonra çıkan 22 Şubat 1909 tarihli ilk sayısında “*Karin-i Kirama*” başlıklı yazıda Mizancı Murad, Kamil Paşa'nın da saf belirlemede tereddütlü davrandığını açıklar. Düşürülen Kamil Paşa hükümeti iktidardaki döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti muhaliflerince desteklenmesine rağmen düşürüldükten sonra kendisini daha önceden destekleyen muhalefete karşı da tavır almıştır¹⁷¹.

Mizancı Murad Meşrutiyet döneminde ikinci kez yayına başladıktan sonra dilini daha da sivrileştirerek aktif bir şekilde eleştirilerini yayınlar; fakat bu eleştirilerini yaparken hiçbir parti ya da grubun emrinde olmadığını da açıklamak zorunda kalır¹⁷². Muhafazakar muhalefet tarafında yer aldığı açıktır;

¹⁶⁹ “Bir Tedbir-i Musib”, *Mizan Gazetesi*, 1 Safer 1327 (9 Şubat 1324), 313

¹⁷⁰ “Bir Tedbir-i Musib”, *Mizan Gazetesi*, 1 Safer 1327 (9 Şubat 1324), 314

¹⁷¹ “Karin-i Kirama”, *Mizan Gazetesi*, 1 Safer 1327 (9 Şubat 1324), 311

¹⁷² “Hangisi Doğru”, *Mizan Gazetesi*, 10 Safer 1327 (18 Şubat 1324), 348

yalnız bu dönemki muhafazakar muhalefeti, Sina Akşin'in görüşüne göre, geçmişte Kör Ali ya da Karagöz olaylarındaki muhalefet ile karıştırmamak gerekir. Her ne kadar her ikisi de muhafazakar çevrelerce çıkarılmış olsalar da Mizancı Murad'ın da tarafında yer aldığı bu ikinci muhalif hareket olarak adlandırılabilir kesim anayasal düzene karşı değildir. Yalnızca kanuni rejimin getirilerinden faydalanmak ister. Örnek vermek gerekirse 27 Şubat'ta yapılan ilmiye öğrencileri mitinginde talepler anayasal düzene karşı herhangi bir başkaldırı niteliğinde olmayıp hükümete karşıdır. Bu mitingde medrese öğrencileri askere alınmayla veya sınavların zamanıyla ilgili protestolarda bulunmuşlardır¹⁷³.

Ulema ve medrese öğrencileri arasındaki bu tip rahatsızlıklardan başka orduda da sıkıntılar baş göstermiştir ki temeli daha öncelere dayanan bir durumdur bu. Araştırmanın ilerleyen kısımlarında Meşrutiyet döneminde ordu hakkında daha detaylı bilgi verilecektir. Yalnız, yönetime direkt müdahale eden İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ordu kaynaklı/destekli bir cemiyet olması, hükümetle ilişkisi yahut hükümete müdahalesi olarak adlandırılabilir bir etkileşimi kaçınılmaz kılmıştır. Cemiyet'in, iktidar mücadelesinde ordu da siyasete karışmıştır. Bu durum meclis içi muhalefeti sınırlandırmakta olup muhalif çevrelerin tepkisini çekmektedir. Meşrutiyet'in ilk zamanlarında fikir çatışmalarını o günün şartları altında, ayrılıkçılığı destekleyeceğinden yanlış bulan¹⁷⁴ Mizancı Murad, meclis çalışmaya başladıktan sonra farklı fırkaların gerekliliği üzerinde karar kılmıştır. Tartışılmadan verilen kararların ve uygulanan fikirlerin doğruluğundan şüphe edilmesinin gereğini de vurgular aynı zamanda. Mizancı Murad bu açıklamayı Kamil Paşa hükümeti için yapılan ve tüm meclisin aynı fikirde olduğu güven oylaması sonucunda yapmıştır. Ordu destekli İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkisi sonucunda bu oybirliğinin sağlandığını düşünerek Osmanlı ordusunun hiçbir fırkayı desteklememesi; aksi durumda arkasına ordunun gücünü alan fırkanın iktidara

¹⁷³ Akşin, age, 180; **İkinci Meşrutiyet'in İlk Yılı**, (İstanbul: YKY, 2009), 252; Zekeriya Türkmen, **Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu Siyaset Çatışması**, (İstanbul: İrfan, 1993), 18; "Evrak ve Havadis-Telgraf-Mizan Gazetesi İdaresine", **Mizan Gazetesi**, sayı: 85

¹⁷⁴ "Müsterih ve Müdür Olalım", **Mizan Gazetesi**, 23 Receb 1326 (7 Ağustos 1324), 96

gelmesiyle bir istibdat halinin ortaya çıkacağını belirtir¹⁷⁵. Ordunun siyasete bulaşması yalnızca Mizancı Murad'ı değil; sarayı, hükümeti ve diğer muhalif çevreleri de tedirgin etmektedir. Kamil Paşa hükümetinin ordu destekli İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin telkinleriyle birlikte aceleye getirilerek düşürülmesi ordunun ne kadar siyasete bulaştığının göstergesi konumundadır. 18 Şubat 1324 (3 Mart 1909) tarihli *Mizan Gazetesi*'nde ordunun siyasete bulaşmasından duyulan rahatsızlık açıkça dile getirilmiştir. Askerlerin emir komuta zincirini kırarak çeşitli örgüt ya da derneklere üye olmaları, gazetelere siyasi içerikli yazılar göndermeleri, tiyatro-konser gibi etkinliklerle siyasete bulaşmaları eleştirel bir tutumla ele alınmıştır. Aynı rahatsızlık pek çok çevrede belirmeye başladığından 21 Şubat 1909 tarihli bir kararnameyle askerlerin siyasetle uğraşmaları engellenmeye çalışılır. Mizancı Murad bu kararname için "geç kalınmış bir hareket" yorumunu getirir¹⁷⁶. Artık 31 Mart'a giden süreç hızlanmaya başlamıştır.

Hangi güçlerce çıkartıldığı ve yönlendirildiği konusunda tartışmalar yaşanan 31 Mart Vakası öncesinde epey güçlü bir muhalefet oluşmuştur. Küçük bir kıvılcım dahi olayların patlak vermesine neden olacak şekilde algılanır. Ortamın gerginliğinin daha net anlaşılabilmesi için *Mizan Gazetesi*'nde yer alan bir ilan nasıl bir tepki yarattığını görmek etkili olacaktır. Gazetelerde yayınlanan ve sadece hükümeti eleştirmek amacıyla yapılacak olan bir toplantı ilanından endişeye düşen sadrazam, nazırları acil toplantıya çağırır. Mizancı Murad'ın yorumuna göre eğer ülkedeki meşrutiyet böyle birkaç nutukla devrilecek kadar zayıfsa oturup düşünmek gerekir. "Ortada çirkin hem de pek çirkin bir perde altı icraat vardır ve bunların hepsi kanuna karşı birer darbedir"¹⁷⁷ sözleriyle de Mizancı Murad kışkırtıcı bir üslupla okurlarına seslenmiştir. Yine 17 Şubat 1324 (2 Mart 1909) tarihli *Mizan Gazetesi*'nde mahkemede yapılan bir yargılama konu edilerek; mahkemelerin ve yöneticilerin baskı altında olduğu, yapılan haksızlıkların devam ettiği söylenir. Meclis toplantı halindeyken bile böyle durumlarla karşılaşılırsa diğer durumlarda

¹⁷⁵ "İhtilaf-ı Ümmet-i Rahmet", **Mizan Gazetesi**, 8 Safer 1327 (16 Şubat 1324), 341; "Meşrutiyetimizi Hakkıyla Muhafaza Edelim", **Mizan Gazetesi**, 12 Rebiülevvel 1327 (21 Mart 1325), 472

¹⁷⁶ **Meşrutiyet'in İlk Yılı**, (İstanbul: YKY, 2009), 251; Türkmen, **age**, 18

¹⁷⁷ "Hangisi Doğru", **Mizan Gazetesi**, 10 Safer 1327 (18 Şubat 1324), 348

nasıl bir panorama oluşacağı¹⁷⁸ sorgulanır. Mizancı Murad'ın asıl rahatsızlık duyduğu şey hükümetin kendisi değil Osmanlı içinde baş gösteren çifte hükümet durumudur. İttihat ve Terakki'nin perde altından idareye müdahalesi asıl göze batan problemidir¹⁷⁹.

Mizancı Murad'ın eleştirileri İttihat ve Terakki'nin baskısıyla doğru orantılı bir çizgi izlemiştir. Özellikle *Serbesti Gazetesi* Başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi öncesindeki birkaç gün *Mizan Gazetesi* yönetimi eleştirmek konusunda iyice gemi aزی almıştır. Cemiyet'in artık bir hafıye ordusu olduğu ve istibdadı geri getirdiği açık bir şekilde söylenir. Halkın vatan ve din sevgisini gösterme konusunda Abdülhamit'in mutlakıyetçi yönetimiyle Meşrutiyet günleri karşılaştırılırken eski yönetimin bu sevgiyi körelttiği; aynı zamanda cahil olduğundan dem vurulur; Meşrutiyet geldikten sonra ise hürriyet adıyla yeni bir baskı düzeni kurulmaya çalışıldığı yorumu getirilir. Mizancı Murad ilk olarak Ferruh Tiyatrosu¹⁸⁰ olayında açıkça ortaya koyduğu bu düşüncesi ile birlikte yavaş yavaş, uykuda olduğunu söylediği halka ayaklanma çağrılarında bulunur. Hasan Fehmi'nin baş yazarlığını yaptığı *Serbesti Gazetesi* ile de bağıını artıran Mizancı Murad bu olaydan sonra da sık sık *Serbesti Gazetesi*'nden alıntılar yapar. Hatta *Serbesti Gazetesi*'nin Abdülhamit'in baskıcı düzeninin olduğu dönemle halihazırdaki meşrutiyet yönetiminin dönemi karşılaştırmasını çok sert bir dille yapılmış dahi olsa onaylayarak alır ve yayınlar: “Bizler (ki bizler derken o günkü Osmanlı milleti kast edilmiştir)=bugünkü bizler; öyleyse dünkü hükümet=bugünkü hükümet.

¹⁷⁸ “Zeyl-i İnfılak”, **Mizan Gazetesi**, 9 Safer 1327 (17 Şubat 1324),344

¹⁷⁹ “Cümle-yi Siyasiye”, **Mizan Gazetesi**, 11 Rebiülevvel 1327 (20 Mart 1325),469.

¹⁸⁰ Ferruh Tiyatrosu olayı sırasında Mizancı'nın bir konferansı söz konusudur. Kendi aktarmasına göre konferansta sunulan konuşmalar tamamıyla felsefi içeriktedir. Hayır, şer, fazilet gibi konular ele alınmaktadır. Bir çeteden çıkmış olan Romalıların faziletli davranarak nasıl bir imparatorluğa dönüştüğü anlatılacaktır. İlerleyen tarihlerde bir fesat yuvasına dönen Bizans toprakları üzerine kurulan Osmanlıların nelere göğüs gerdiği de bildirinin içeriğine dahildir. Konuşmanın Romalıların en yüksek devirlerindeki askerlerini tarif eden bölümüne gelindiğinde nasıl bir diktatöre ihtiyaç duyduklarını işleyen bölüme gelindiğinde diktatör anlatılırken bir adam ayağa kalkar ve “Biz buraya askerlik dersi almaya gelmedik.” der. “Osmanlı askeri derse muhtaç değildir... askeri tahkirden...” oyun mükemmeldir. Gürültü ve onları susturmaya çalışanların gürültüsü büyük bir curcuna yaratır. Bkz.Mizancı Murad, “Konferansımız”, **Mizan Gazetesi**, 20 Safer 1327 (28 Şubat 1324),388; gürültü güvenlik güçlerinin gelip ortalığı yatıştırması ve birinin çıkıp nutuk atmasıyla sona erer. Nutukçunun sözlerinin içeriğinde curcunanın Cemiyet tarafından çıkarılmadığı, ihtimal Ahrarcıların veya Kamil Paşa taraftarlarının işi olduğu söylenir. Mizancı Murat, “Ferruh Tiyatrosu”, **Mizan Gazetesi**, 15 Safer 1327 (23 Şubat 1324),367

Binaenaleyh istibdad müsavidir meşrutiyet”¹⁸¹. Mizancı Murad’ın İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne karşı eleştirileri genellikle Cemiyet’in yeni bir baskı unsuru oluşturma yolundaki çabalarına karşılık şekillenmiştir. 30 Mart 1909 tarihli *Mizan Gazetesi*’nde İttihat ve Terakki Fırkası’nın “Meşrutiyet’in müsebbibi değil yeni bir istibdadın kaynağı” olduğu söylenir. İanelerin toplanıp halk yararına harcanmaması, kanunların oyuncak edilmesi bunun işaretleri olarak gösterilirken böyle bir usule hiçbir halkın boyun eğmeyeceği, dolayısıyla Osmanlı milletinin de tepkisini göstermesi gerektiği telkininde bulunulur¹⁸². Mizancı Murad’ın ayaklanma çağrıları kısa bir süre sonra sonuç verecektir. Bir süre sonra ise İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin *Serbesti Gazetesi*’nde çıkan bu aleyhte sözleri yalanlamaması üzerine vaktiyle Ahmet Rıza Bey’in “cahilce inadı yüzünden bugün kötü durumda olduğu ve kendi kendinin sonunu hazırladığı” şeklinde açıklamada bulunulur. Yapılması gereken asıl iş askerin bu “zillet yuvası”ndan kurtarılmasıdır¹⁸³. 31 Mart Vakası’na gidiş sürecinin hızlandığını *Mizan Gazetesi*’nin sayfalarından takip etmek mümkündür. Mizancı Murad’ın eleştirilerinin boyutu gittikçe artmakta; ayrıca dönemin kötü olarak nitelendirilen şartlarına getirilen çözüm önerileri içinde artık İttihat ve Terakki’nin bulunmadığı görülmektedir.

Mizan Gazetesi’nde Meclis-i Mebusan’daki mebusların çalışmaları da eleştirilmiş ve onlara örnek bir mebus çalışma programı hazırlanmıştır. Mizancı Murad, “Ben Bir Mebus Olaydım” başlıklı yazılarında bir mebusun gün içerisinde yapması gerekenleri sıralar. Öncelikle günlük gazetelerin tümünü okuyup yorumlamalı, olaylarla ilgili herhangi bir açıklama yapılmadığı takdirde meclise başvurup ilgili devlet biriminin meclis önünde açıklama yapmasını talep etmelidir¹⁸⁴. Bir süre sonra mecliste boşalan bir sandalye için yapılacak seçimde kendi mebus adaylığı da Nazım Paşa’ya karşı ilan edilir¹⁸⁵. Gerçi bir süre sonra kendi mebusluğu konusunda da ihtilaf eden Mizancı Murad kendisini İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne muhalif saffına koyarak diğer muhalif güçlerin birlik olması gerektiği üzerinde kafa yorar.

¹⁸¹ “Taşrada Neler Oluyor”, *Mizan Gazetesi*, 18 Safer 1327 (26 Şubat 1324), 379

¹⁸² “Cümle-yi Siyasiye”, *Mizan Gazetesi*, 8 Rebiülevvel 1327 (17 Mart 1325), 457.

¹⁸³ “Hak Taksiratını Affetsin”, *Mizan Gazetesi*, 4 Rebiülevvel 1327 (13 Mart 1325), 442; “Kamil Paşa Beyannamesinin Gazete Lisanına Tercümesi” *Mizan Gazetesi*, 13 Rebiülevvel 1327 (22 Mart 1325), 478.

¹⁸⁴ “Ben Bir Mebus Olaydım”, *Mizan Gazetesi*, 27 Safer 1327 (7 Mart 1325)

¹⁸⁵ “Ciddiyet... Yine Ciddiyet”, *Mizan Gazetesi*, 2 Rebiülevvel 1327 (11 Mart 1325), 435

Bütün bu karışıklıklar devam ederken İttihat ve Terakki bir fırka olduğunu açıklar. Cemiyet safından çıkıp siyasi parti halinde organize olması Mizancı Murad tarafından övgüyle karşılanır. Bu açıklama üzerine yaptığı yorumlarda inkılabı gerçekleştiren bu topluluğu saygın bir yerde görmek isteği vardır. Eğer Cemiyet bir parti olarak mecliste var olacaksa, Mizancı Murad yeniden mebus olmaya da heveslidir ki “henüz bir şeye benzemeyen meclis alacası”¹⁸⁶ işte o vakit gerçek kimliğini kazanmış olacak ve kanunlar dairesinde iş yapacaktır. Her ne kadar bir tek mebusluk için seçim yapılacaksa da manevi olarak İttihat ve Terakki ile muhalefetin çatışması şeklinde bir hava yaratılmaya çalışılmıştır. 1909 Mart’ında yapılacak olan bu seçimler Manyasizade Refik Bey’in ölümü üzerine gerçekleştirilmiştir. Seçimlerde İttihat ve Terakki karşısında aday gösterilen Ali Kemal Bey *Mizan Gazetesi*’nde yanlış aday olarak yorumlanır¹⁸⁷. Seçim, Ali Kemal’in Bey İttihat ve Terakki’nin adayı Rıfat Paşa’ya yenik düşmesiyle¹⁸⁸ sonuçlanır. Bu yenilginin ardından muhalefet kendi kendini sorgulamaya ve harekete geçmek için bir kıvılcım beklemeye başlar. Vatan ve milletin tehlikede olması başlıca bahaneleridir. Bu bahane İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarda olduğu sürece muhalefet tarafından kullanılacaktır. Mizancı Murad da bir muhalif aydın olarak vatanın tehlikede olduğu kozunu kullanıp böyle bir durum ortaya çıktıysa fırkaların şahsi çıkarlarının geri plana atılması hatta bazen fırkaların dahi feda edilmesi gerektiğini düşünür. Seçimlerdeki yenilgiyi irdeleyerek daha doğru bir sonuca varmak meselesi ise bir süreliğine *Mizan Gazetesi*’nin sütunlarını meşgul etmiştir. Muhalefetin bir parçası olarak Mizancı Murad’ın yaptığı tetkiklerde yenilginin nedeni Ahrar Fırkası’nın henüz şekillendiğine ve örgütlenmesini tam yapamadığına bağlanmıştır. Karşısındaki İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin siyasi oyunları ise oylarının artmasına neden olmuştur. Mesela adayını seçimden bir gün önce açıklaması bile Mizancı Murad’a göre şüpheli bir durumdur. Dolayısıyla Ahrar Fırkası *Mizan Gazetesi*’ne göre bu seçimlere parti olarak girmemeli, bağımsız adayları desteklemelidir¹⁸⁹. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin eksik yönlerinin de aleyhlerine kullanılabilmesi konusunda Mizancı Murad, muhalefet saflarını

¹⁸⁶ “Akıbet”, **Mizan Gazetesi**, 14 Rebiülevvel 1327 (23 Mart 1325), 481.

¹⁸⁷ “Terbiye-yi Siyasiye ve Meşrutiyet”, **Mizan Gazetesi**, 17 Rebiülevvel 1327 (21 Mart 1325), 495

¹⁸⁸ Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki**, (İstanbul: Kaynak, 2007), 47

¹⁸⁹ “Terbiye-yi Siyasiye ve Meşrutiyet”, **Mizan Gazetesi**, 17 Rebiülevvel 1327 (21 Mart 1325), 495.

yetersiz bulur. Verilen örnekte Anadolu’da örgütlerini kontrol edemeyen İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin adını kullanarak kişisel çıkarlarına hizmet ederek iş yapan birçok kişi ya da topluluktan bahsedilmiş. Bunların seçimler öncesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti karşısında koz olarak kullanılabilmesi mümkündür¹⁹⁰.

Vatanın tehlike durumunda fırkaların feshi konusunda Mizancı Murad’ın düşüncelerinden daha önce bahsedilmiştir. Artık İttihat ve Terakki Cemiyeti vatana zarar vermekte ve bir hafiye teşkilatı şeklinde çalışmaktadır düşüncesi muhalefette güçlendikçe İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne karşı ayaklanma çağrıları da yükselmeye başlamıştır. Mizancı Murad’ın belirttiği üzere vatani fırkaların üstünde gören bu düşüncenin aksini İttihat ve Terakki Cemiyeti uygulamaktadır. Vatanın çıkarlarını kendi çıkarlarına oyuncak etmesi; meclisi ve kabineyi istediği gibi yönetmeye çalışması, aziller ve görevlendirmeler konusunda fiilen müdahaleyi uygun bulması *Mizan Gazetesi*’nin sayfalarında ağır eleştirilerle birlikte yer bulur. Halkın özgür iradesi dışında Cemiyet’e üye yapılması¹⁹¹ tenkitle ele alınan konulardandır. Muhalefet aslında Cemiyet’in idareyi bırakmasını da istemez. Çünkü ortada mecliste kazanılmış, her ne kadar kendi içinde farklı fikirleri barındırsa da, bir çoğunluk mevcuttur.

2.2.4. İlk Gazeteci Cinayeti: Hasan Fehmi’nin Öldürülmesi

Meclis-i Mebusan’da ve kamuoyunda İttihat ve Terakki Cemiyeti ve hürriyetle ilgili tartışmaların yapıldığı sırada *Serbesti Gazetesi* Başyazarı Hasan Fehmi ve Kaymakam Ertuğrul Şakir Bey’in Galata Köprüsü üzerinde vurulmuştur. Hasan Fehmi’nin ölmesi üzerine muhalefet hareket zamanının geldiğini düşünerek fikirlerini eyleme dönüştürür. Öldürülen Hasan Fehmi kimdir peki? Mülkiye Mektebi’ni bitirdikten sonra Paris’e kaçarak Jön Türklere karışıp bir süre Mısır’da yaşadıkten sonra Meşrutiyet’in ilanı üzerine İstanbul’a dönmüştür¹⁹². Öldürüldüğü sırada *Serbesti Gazetesi*’nin başyazarıdır. Gazete ise II. Abdülhamit’in ağabeyi veliaht Mehmed Reşat tarafından desteklenen¹⁹³ Mevlan-zade Rıfat’a aittir. Gazetenin sahibinin eski erkandan, Veliaht Reşat’a; İngiliz servislerine kadar çeşitli kaynaklardan beslendiği konusunda

¹⁹⁰ “İnsaf, İnsaf... Yine İnsaf”, *Mizan Gazetesi*, 9 Rebiülevvel 1327 (18 Mart 1325), 461.

¹⁹¹ “Kamil Paşa Beyannamesinin Gazete Lisanına Tercümesi”, *Mizan Gazetesi*, 13 Rebiülevvel 1327 (22 Mart 1325), 478.

¹⁹² Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, (İstanbul: Çağlayan, 1982), 321

¹⁹³ Faik Reşit Unat, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi*, (Ankara: TTK, 1991), 40

bilgiler mevcuttur. Hasan Fehmi ise bir yandan Abdülhamit diğer yandansa İttihatçıları kıyasıyla eleştiren bir çizgidedir. İngilizler tarafından desteklenen muhalefetinse yanında yer almaktadır. Hüseyin Cahit Yalçın'ın anılarında ve Ali Haydar Öztürk'ün *Dünden Bugüne Babıali* adlı eserinde yer aldığı kadarıyla cinayetten daha önce Hasan Fehmi ölümü konusunda karar verildiğini bildiren bir yazı almış olmasına rağmen eleştirinin dozunu artırarak İttihatçılara bir nevi meydan okumuştur¹⁹⁴. Cinayet, 6 Nisan¹⁹⁵ 1909 tarihinde işlenmiştir; 31 Mart hadisesinden yaklaşık bir hafta önce. Hasan Fehmi'nin yanında Kaymakam Şakir Bey olduğu halde Galata Köprüsü'nün sağ tarafından doğru geçmeye çalışırken zabıt kıyafetli biri tarafından "Al Mevlan" nidasından sonra öldürülmesi şüphelere neden olmuştur. Sina Akşin'in yorumu dikkate alındığında cinayette Şakir Bey'in Mevlan-zadeye benzetilmesi ve buna bağlı olarak hem *Serbesti Gazetesi*'nin sahibi hem de başyazarının ortadan kaldırılması düşüncesi bulunmaktadır¹⁹⁶. *Mizan Gazetesi* olayın hemen ertesi günü cinayet yerini ve cinayeti detaylarıyla anlatır ve iş yapmayan zabitanın cinayetten birkaç gün sonra bile elinde herhangi bir olay yeri inceleme raporunun bulunmamasını eleştirir. Olayın hemen ardından *Mizan Gazetesi*'nde olay ve olay yeri betimlemesi aşağıdaki gibi verilmiştir:

"İki başta birer karakolhane, ikişer kişilerden ortada karakol sefinesinden başka inzibatiye; bunlardan başka Adalar ve Kadıköy İskelesi üzerinde iki polis neferi ve bir kanun neferi, bir dükkan bekçisi neferi. Üsküdar vapur iskelesinde bir polis ve bir dükkan bekçisi neferi; Köprü'nün üstünde ve ortasında karşılıklı birer nöbetçi bahriye neferi; Haliç tarafında deniz hamamına muttasıl karakol sefinesi; Boğaziçi vapurları iskelesinde bir komiserle üç dört nefer, bunlardan başkaca dükkan bekçileri. Cinayet Köprü'nün ortasında iki nöbetçi bahriyeli neferle karakol sefinesinin rampa ettiği deniz hamamı arasında olur. Dört el silah atılır. Polis yok mu diyerek bir adam feryad ediyor. Gelen polis imdad isteyen kişiyi karakola kadar suçlu zannederek sürüklüyor. Ben mecruhum, katil ordadır yolundaki ısrarlara kulak asmıyor. Neden sonra Köprü'ye gelen zabıta kimseyi görememiş. Silah sesini kimi duymuş kimi duymamış; duyanların kimi o tarafa ağır ağır gitme zahmetinde bulunmuş kimi gitmemiş. Bunu biz uydurmuyoruz, gazeteler yazıyor. Hükümet tekzip etmiyor. Katil ancak üç yoldan kaçabilir. Galata tarafından, İstanbul tarafından yahut deniz yoluyla. Üçüncü ihtimali herhangi bir vasıkamız olmasa da daha uygun görüyoruz. Köprü'nün iki başındaki zabtiye, polis ve para neferleri kimseyi görmediğini söylüyor. Bahriyelilerin ifadesi alınmış mıdır o zaman? Halkın bunu öğrenmeye hakkı vardır. İki den biri: Ya zabtiye bu kadar sınırlı bir alanda vazifesini yapacak kadar iktidara sahip değildir veya caniyi yakalayabilecekken yakalamadı. Hükümet görevini yapsın"¹⁹⁷.

¹⁹⁴ Yalçın, *age*, 69; Ali Haydar Öztürk, *Dünden Bugüne Babıali*, (İzmir: Kavram, 1997?), 33

¹⁹⁵ Hasan Fehmi'nin öldürülüş tarihiyle ilgili de değişik spekülasyonlar vardır. Nuri İnuğur'un Basın Yayın Tarihi adlı eserinde 5 Nisan 1909 olarak verilen tarih, Hüseyin Cahit Yalçın'da 7 Nisan 1909, Sina Akşin'de ise 6 Nisan 1909 tarihleri esas kabul edilmiştir.

¹⁹⁶ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, (Ankara: İmge, 2006), 184; *Meşrutiyet'in İlk Yılı*, (İstanbul: YKY, 2009), 291

¹⁹⁷ "Özür Yoktur Vazifenin İfası Lazımdır", *Mizan Gazetesi*, 19 Rebiülevvel 1327 (28 Mart 1325), 501.

Cinayetin hemen ertesi günü Kozan Mebusu Boyacıyan, Taşnaksütyun İstanbul Mebusu Zohrab Efendi, Ergiri Mebusu Müfit Bey, Sinop Mebusu Rıza Nur, Mebus Kasım Zeynel, Mebus İsmail Hakkı ve İstanbul Mebusu Kozmide Meclis-i Mebusan’a verdikleri bir önergeyle katilin bir an önce bulunmasını istemişlerdir. İttihatçılar önergeye karşı çıkmasalar da bu fikri soğuk karşılamışlardır¹⁹⁸. Önerge Mizan Gazetesi sütunlarında da hükümeti ve meclisi eleştiren bir dille ele alınır. Önergeye karşılık İstanbul Mebusu Zohrab Efendi’nin tahkir edilmesi ve cinayetin araştırılması konusunda tereddütlü davranan meclisin, Kamil Paşa hükümetinin düşürülmesi zamanında iki gün bekleyemeyerek aceleyle karar vermesi Mizancı Murad’ın nazarında şüpheli bir durum oluşturmaktadır. İşini yapmamakla suçlanan hükümet hakkındaysa “Böyle bir Babıali’yi üzerimize hükümet değil ayağımıza toz bile yapmayız” şeklinde ağır ve tenkit dolu sözler sarf edilmiştir¹⁹⁹. Hükümetin, iktidar sorunu şeklinde ortaya çıkan gazeteci Hasan Fehmi’nin katillerinin bulunamaması, muhalefetin arayıp da bulmadığı bir koz olmuştur. Saldırıları dozunu iyice artırır. Hükümet konusunda hedef aslında Hüseyin Hilmi Paşa şahsı olmayıp genel itibarıyla iktidarsızlık yahut çifte iktidar mevzusu şeklinde ortaya çıkmıştır. Muhalefetin asıl derdinin bu olduğu Mizan Gazetesi’nin satırlarında açıkça ortaya sunulmuştur²⁰⁰. Cinayetten bir gün sonra Mülkiye Mektebi Tarih Hocalarından Ali Kemal günün anlam ve önemi nedeniyle ders yapmaz. Darülfünun öğrencileri büyük bir üzüntüyle karşıladıkları Hasan Fehmi’nin ölümünü Babıali’ye yürüyerek protesto ederler²⁰¹.

Hasan Fehmi’nin cenaze töreninin bir nevi 31 Mart provasına dönüştüğü yorumunu yapmak mümkündür. Cenaze töreni adeta İttihat ve Terakki’ye karşı bir eyleme dönüşmüştür²⁰². Muhalif tarafta yer alan *Mizan Gazetesi* de cenazeyi

¹⁹⁸ Akşin,age,184; Müftüoğlu,age,83;Georgeon,age,479

¹⁹⁹ “İcab-ı Hal”,**Mizan Gazetesi**, 18 Rebiülevvel 1327 (22 Mart 1325),497; “Hasan Fehmi Bey”,**Mizan Gazetesi**, 17 Rebiülevvel 1327 (21 Mart 1325),494.

²⁰⁰ “İcab-ı Hal”,**Mizan Gazetesi**, 18 Rebiülevvel 1327 (22 Mart 1325),497; “İki Taraf”, **Mizan Gazetesi**,21 Rebiülevvel 1327 (30 Mart 1325),509; “Henüz Bir Şey Yok”,**Mizan Gazetesi**,22 Rebiülevvel 1327 (31 Mart 1325),514.

²⁰¹ “Osmanlı Darülfünun Talebesinin Muhak Bir Teessürü”,**Mizan Gazetesi**, 17 Rebiülevvel 1327 (21 Mart 1325),496;Orhan Koloğlu,**1908 Basın Patlaması**, (İstanbul:Bas-Haş,2005),126;Hıfzı Topuz,**100 Soruda Türk Basın Tarihi**, (İstanbul:Gerçek,1973),107;Hasan Amca,**Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İçyüzü**, (İstanbul: Arba,1989),73-77;İnuğur,age,322

²⁰²Francis MC Cullagh,**Abdülhamit’in Düşüşü**, (İstanbul: İstanbul, 1990), Jean Paul Garnier,**Osmanlı İmparatorluğunun Sonu**, (İstanbul: Remzi, 2007),102

sütunlarına yansıtırken halkı sağ duyusundan dolayı tebrik eder²⁰³. Ardından halkın bu kadar ilgi duyduğu bir törene, bir temsilci bile göndermeyen hükümetin tavrını ise teessüfle karşılar²⁰⁴.

Gazeteci Hasan Fehmi'ye atılan kurşun, görüldüğü üzere, şahsa değil de muhalefet saflarına atılmış gibi algılanmıştır. Öldürülen kişinin gazeteci olması da o günün lokomotifleri olarak kabul edilebilecek basının tepkisinin daha çabuk ve etkili bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Muhalef basının iktidara karşı kışkırtıcı politikası gittikçe şiddetlenen bir hal almıştır.

2.2.5. 31 Mart Vakası ve Mizan Gazetesi

Hasan Fehmi cinayetinin yarattığı kargaşa ortamı henüz yatışmadan muhalefetten Mizancı Murad'ın "İnkılabı denk bir ses" olarak tanımladığı bir hareketlenme meydana gelir. Cinayetten bir hafta sonra gerçekleşen 31 Mart Vakası'nın hem iktidar hem muhalefet hem de saray açısından önemi büyüktür. Hükümet, padişah değişikliği gerçekleştirmiş; muhalefetin sesinin biraz olsun susturulması için bahane yaratılmıştır. Her ne kadar parolası "Şeriat isteriz!" şeklinde de olsa ayaklanmacılar asıl İttihat ve Terakki'nin baskıcı düzenine karşı hareket etmişlerdir. Sina Akşin 31 Mart Olayı'nı anlatırken kötü düzenlenmiş, ne olduğu pek belirlenememiş bir hükümet darbesi şeklinde tanımlar²⁰⁵. Olayın failleri meşrutiyeti korumak üzere Rumeli'den getirilmiş olan Dördüncü Avcı Taburu'dur. Tabur nıgehban-ı meşrutiyet yani meşrutiyetin bekçileri olarak da bilinir. Subaylarını tutukladıktan sonra sabaha karşı kışlalarından, başlarında görünürde²⁰⁶ yalnızca çavuşları olduğu halde²⁰⁷ asker grupları çıkarlar. Bu grupların Meclis'i kuşatan bir kısmından başka, diğer bir kısmı da diğer askerleri ayaklandırmak için çalışır. Sayı 3000 civarındadır.

²⁰³ "Tebrik", **Mizan Gazetesi**, 18 Rebiülevvel 1327 (22 Mart 1325), 497.

²⁰⁴ "Teessüf", **Mizan Gazetesi**, 18 Rebiülevvel 1327 (22 Mart 1325), 497.

²⁰⁵ Akşin, **age**, 188

²⁰⁶ Yazıda "görünürde" ifadesinin kullanılmasının nedeni birçok kaynakta askerlerin subaylarını esir alıp yalnızca çavuşları yönetiminde isyanı başlattığı geçmesine karşın Yusuf Hikmet Bayur'un **Türk İnkılap Tarihi** adlı çalışmasında er kılığına girmiş subaylardan da söz edilmesidir. Keza meclis baskını sırasında "Şeriat isteriz!" diye bağırarak askerlere verilen ve Besmele'yle başlayan kağıda karşılık er kıyafeti giymiş bir subayın "Bizim talimatnameler de aynı şekilde başlar ama Almancadan tercümedir." cevabı verilir.

²⁰⁷ "İnkılab ve Selamet-i Devlet ve Millet", **Mizan Gazetesi**, 23 Rebiülevvel 1327 (1 Nisan 1325), 517; Yalçın, **age**, 73; Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki**, (İstanbul: TÜRDAV, 1945), 435; İsmail Hami Danişmend, **Sadr-ı Azam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmi ve Hususi Vesikalara Göre 31 Mart Vakası**, (İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1961), 23; Ecevit Güresin, **31 Mart İsyanı**, (İstanbul: Habora, 1969), 43; Mc Cullagh, **age**, 74; Jean Paul Garnier, **Osmanlı İmparatorluğunun Sonu**, (İstanbul: Remzi, 2007), 102; Hasan Amca, **age**, 84; Georgeon, **age**, 480

Ayaklanma bastırılmaya çalışıldıysa da isyanın çapı epey büyüktür. Gazeteci ve Mebus Hüseyin Cahit Yalçın ki namlunun ucunda olan kişilerden biridir. Yalçın o günleri anılarında anlatırken ilk anlarda gelişen olaylara inanmadığını ve isyanın bu kadar büyük çapta olabileceğini düşünmediğini söyler. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın, sarayı sık sık bilgilendirmesine rağmen olayların kontrol altına alınması konusunda güçlükler yaşanır. Şeyhülislam askerlere nasihat etmesi için görevlendirilir. İsyancıların arasında Arnavut Hamdi Çavuş, Derviş Vahdeti gibi muhalif saflardan kişileri görmek mümkündür. İsyancıların, Meclis'e gelmekte olan Lazkiye Mebusu Arslan Bey'i Hüseyin Cahit sanarak öldürmeleri Hüseyin Cahit'in anılarında olayın ne kadar beklenmedik bir sonuç doğurduğunun şaşkınlığı içerisinde anlatılır²⁰⁸. Ayaklanma sırasında Nazım Paşa da ölenler arasındadır. Ayrıca isyancılar İttihat ve Terakki yanlısı olarak bilinen gazetelerden *Tanin* ve *Şura-yı Ümmet* gazetelerini de basarak yağmalar. Hükümetin ayaklanmanın büyüklüğüne rağmen şiddet kullanmayı reddetmesi ve şeyhülislamın nasihatle askerleri yola getirebileceğinin düşünülmesi saraya karşı bazı şüphelerin doğmasına da neden olmuştur. Bu durum da isyana müdahale için gelmiş olan askerlerin moralini bozup isyancılar arasına katılmasına bile yol açmıştır. İsyancıların isteklerine göre bir süre sonra hükümet istifa eder ve yeni hükümetin kurulmak üzere olduğu ve isyancı askerler için genel af çıkarıldığı haberi gelir. Yeni hükümet, tarafsız olacağına dair söz veren Tefik Paşa tarafından kurulacaktır²⁰⁹. Mabeyn Başkatibi Ali Cevad Bey sarayda bulunan mebuslarla birlikte Meclis'e gelir ve iradeyi okumaya başlar. İsyancıların bunun üzerine sabaha kadar havaya ateş ederek kutlama yaptıkları²¹⁰ o güne bizzat şahit olan Ziya Gökalp tarafından aktarılmıştır. Mizancı Murad da muhalefetin bir üyesi olarak isyancılar hakkında olayın başlamasının hemen ertesi günü övgü dolu sözler sarf eder. "Tarih-i alemde" görülmemiş bir fazilet gösteren Osmanlı askerinin "terbiye-yi mükemmelesine" Mizancı Murad hayran olduğunu söyler. Keza onun düşüncesine göre ortaya çıkan isyan "galeyana müstenid bir kıyam-ı

²⁰⁸ Yalçın, *age*, 81

²⁰⁹ "Nisan İnkılabı", *Mizan Gazetesi*, 23 Rebiülevvel 1327 (1 Nisan 1325), 520.

²¹⁰ *Meşrutiyet'in İlk Yılı*, (İstanbul: YKY, 2009), 288-289; Akşin, *age*, 189; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki*, (İstanbul: Kaynak, 2007), 61; Enver Behnan Şapolyo, *Ziya Gökalp İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi*, (İstanbul: Güven, 1943), 84-85

umumi tarihi bir vakıa” olarak görülmüştür²¹¹. Askerin içinde fikir ayrılıkları olduğunu söyleyen çevrelere karşı Mizancı Murad onların yanlış düşündüklerinin bir kanıtı olarak 31 Mart’ta gerçekleşen ve askerlerin birlikte hareket ettiği isyanı gösterir. Bu cümleleri sarf ederken bir çeşit meydan okuma üslubunu kullanmıştır²¹². Olay muhalif çevrelerce o kadar büyütülür ki ayaklanma Temmuz İnkılab’ını bile gölgede bırakacak nitelikte olarak tanımlanır. Yalnız, *Mizan Gazetesi*’nin sayfalarında Süleyman Nazif’in “*Murad Bey’e*” adlı makalesinin muhalefete muhalefet edecek içerikte olmasına rağmen nasıl ses getirdiği bilinmese de yayınlanması Mizancı Murad’ı 31 Mart Vakası sonrasındaki tepkiler konusunda şüpheli bir alana çekmektedir. Süleyman Nazif’in dikkat çektiği bir nokta, Hasan Fehmi Bey için basın hürriyeti, adalet gibi kavramları zırh olarak galeyana gelen ve hürriyeti düstur bilen muhalefet safları niçin Hüseyin Cahit sanılarak öldürülen Arslan Bey için herhangi bir tepki göstermemiştir. Hüseyin Cahit de sonuçta bir gazetecidir ve eğer basın ve düşünce hürriyeti söz konusuysa, talep edilen şeyler arasındaysa aynı halk tepkisinin Hüseyin Cahit’in ölümü değil ama ölüm tehdidi altında kalmasına da aynı şekilde ortaya çıkması gerekmektedir²¹³. Bu şekilde bir yazıya yer verilmesinin nedeni olarak Mizancı Murad’ı belki de daha önceden belirttiği üzere kendini fırkalar üstü/siyasi organizasyonlar üstü bir yere koyması olabilir.

31 Mart sonrasında olayların yatışması kolay olmamıştır. Her ne kadar muhalefetin bir üyesi olarak Mizancı Murad, sivil halka zarar verilmediğini, herhangi bir rahatsızlığa mahal bırakılmadığını iddia etse de ortamda büyük bir iktidar karmaşası oluşmuştur. Bu karmaşadan en karlı çıkan kişi ise Padişah Abdülhamit olmuştur ki isyanı çıkaranın bizzat Abdülhamit olduğu şüphesi de bu durumdan kaynaklanmıştır²¹⁴. Birkaç gün sonra muhalif güçlerin kontrolünde olan şehirde *Mizan Gazetesi*’nde de yayınlanan bir habere göre Yeni Gazete’nin önerisiyle vatan ve milletin geleceği için tüm fırka ve örgütlerin tek çatı altında toplanması ve iki aylık bir barış sürecine girilmesi

²¹¹ “İnkılab-ı Sahih Teşekkürat-ı Bi-payan”, *Mizan Gazetesi*, 23 Rebiülevvel 1327 (1 Nisan 1325), 517.

²¹² “Meclis-i Mebusanımız”, *Mizan Gazetesi*, 24 Rebiülevvel 1327 (2 Nisan 1325), 521.

²¹³ Süleyman Nazif, “Murad Bey Efendiye”, *Mizan Gazetesi*, 25 Rebiülevvel 1327 (3 Nisan 1325), 527; Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, (Ankara: İmge, 1994), 110

²¹⁴ Akşin, *age*, 190

gerektiği²¹⁵ ortaya atılmıştır. Bu haberde asayişin sağlanamaması durumunda büyük cezalar ya da uyarılara maruz kalınacağına şüphesi de belirtilmiştir. *Mizan Gazetesi*'nde de anlatıldığı üzere bütün cemiyet ve fırkaların Heyet-i Müttefike-yi Osmaniye adı altında birleşmeyi kabul etmişlerdir. Birleşenler arasında Mizancı Murad; Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni, Osmanlı Ahrar Fırkası'nı, Ermeni Daşnaksütyum Cemiyet'ni, Rum Cemiyet-i Siyasiyesi'ni, Fırka-yı Abad'ı, Arnavud Başkım Merkez Kulübü'nü, Girit Teavün Kulübü'nü, Çerkes Teavün Kulübü'nü, Bulgar Kulübü'nü, Mülkiye Mezunin Kulübü'nü, Cemiyet-i Tıbbiye-yi Osmani'yi²¹⁶ sayar.

Ayaklanmanın bastırılması için Rumeli'deki birliklerden Hareket Ordusu adıyla bir grup asker getirtilir. Hareket Ordusu'nun İstanbul'u işgal etmesine karşı çıkmak amacıyla birçok çaba harcandıysa da başarı sağlanamamış, 10 Nisan günü Ordu İstanbul'a girmiştir²¹⁷. Büyük bir direnişle karşılaşılmamış; 22 Nisan günü Meclis-i Mebusan Yeşilköy'de toplandığında anayasanın güvence altında olduğuna dair bir bildiri okunmuştur. Birkaç gün sonra Abdülhamit tahttan indirilip kardeşi Mehmet Reşad tahta çıkarılır. Vakıa'nın düzenleyicisi olduğu düşünülen kişilerse cezalandırılmış²¹⁸ ve olay kapanmıştır. Abdülhamit bir süre sonra ailesiyle birlikte Selanik'e gönderilir²¹⁹. Ceza alanlar arasında Mizancı Murad Bey de vardır. Gazetesiyle "teheyyüc-i ezhanı mucib neşriyat"ta bulunmaktan "müebbet kalabendlığe" mahkum edilmiştir²²⁰. Ziya Gökalp tarafında şüpheli bir tavırla beyan edilen, 31 Mart Vakası'nın diğer failleri *Volkan Gazetesi*'nin baş yazarı, *Protesto Gazetesi* yazarı, Enderun'dan Tütün Kıyıcı Mustafa, Cevher Ağa ve zabıtları vuran birkaç asker idam edilmiş; *Serbesti Gazetesi* Sahibi Mevlanzade Rıfat ve Gazeteci Ali Kemal yurt dışına kaçmıştır. Ziya Gökalp bu konuda sanki gerçek suçluları cezalandırmak yerine birkaç piyon ceza almıştır üslubunda bu bilgileri

²¹⁵ "Çıkar Yol", *Mizan Gazetesi*, 20 Rebiülevvel 1327 (29 Mart 1325), 505.

²¹⁶ "Beşaret-i Azima- Heyet-i Müttefike-yi Osmaniye'nin Beyannamesidir", *Mizan Gazetesi*, 27 Rebiülevvel 1327 (5 Nisan 1325); Akşin, *age*, 189

²¹⁷ Zekeriyâ Türkmen, *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu Siyaset Çatışması*, (İstanbul: İrfan, 1993), 19; Feroz Ahmad, *age*, 66

²¹⁸ Veli Denizhan Kalkan, "Hürriyete Giden Kısa Yolun Tarihi", *Yüzüncü Yılında İkinci Meşrutiyet*, (İstanbul: Yeni İnsan, 2008), 50

²¹⁹ Şapolyo, *age*, 90

²²⁰ *Son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi*, (haz. Bayram Kodaman, Mehmed Ali Ünal, (Ankara: TTK, 1996), 217

verir²²¹. İsyân sırasında Mizancı Murad, Mevlanzade Rifat ve Said-i Kürdi'nin meşrutiyetin tehlikede olmadığını beyan eden düşünceleri de Sina Akşin'in açıklamalarına göre, Mizancı Murad'ı 31 Mart Olayı sırasında kontrolcülerin içinde sayılmasına yol açmış ve cezalandırılması konusunda etkili olmuştur²²². Gerçi Meşrutiyet'in ilanı sonrasında ilk sayılarından itibaren muhalif bir çizgi izleyen *Mizan Gazetesi*'nin özellikle Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin kuruluşundan birkaç gün sonra başladığı meşrutiyet sonrası ikinci yayın döneminde gerek asker gerekse ulemayı kışkırtıcı bir üslubu vardır. 31 Mart Vakası'nın asker ve ulema kaynaklı bir isyan olması dikkate alındığında isyanda Mizancı Murad'ın da taraf olarak gösterilmesi söz konusu olmuştur.

Özetlemek gerekirse *Mizan Gazetesi* Meşrutiyet'in ilanından bir hafta sonra çıkmaya başlamasına rağmen hürriyetin ilk zamanlarına şahitlik etmiş gazetelerden biridir. İttihat ve Terakki düzenine yavaş yavaş karşı taraftan bakmaya başlayan bir yerde durduğu için önemlidir. Yayın hayatına başladığı günden itibaren Meşrutiyet öncesindeki farklı fikirlerin Abdülhamit'i düşürmeye yönelik birliğinin nasıl bozulduğunu *Mizan Gazetesi*'nin sayfalarından günbegün görebiliriz. En sonda muhalif hareketin hürriyetin ilanı sonrasındaki ilk büyük operasyonu olarak tanımlanabilecek 31 Mart Vakası'nın müsebbibi olarak da ceza alan Mizancı Murad aslında şahısların değil baskı rejimi uygulamaya kalkan iktidar mekanizmasının muhalifi gibi görünmektedir. İktidar bazen hükümet, bazen yönetimi perde arkasından kontrol etmeye çalışan Cemiyet, bazen de padişahın çevresindeki eski yönetim taraftarları olarak yazılarda karşımıza çıkar. Her ne kadar kendisi meşruti düzenin yaratılması konusunda her milletin farklı bir gelişim göstereceğini çünkü kendi içinde farklı dinamikleri olduğunu söylese de sık sık Batı meşrutiyetlerinin gelişimlerini açıklama yoluna gider. I. Meşrutiyet olarak adlandırılan dönemde halkın daha anayasal düzen konusunda bilinçli olmadığını; fakat 1908 yılı itibarıyla istibdad döneminde uykuya yatmış olan kamuoyunun ayaklandığını söyler. Gerçi asıl kamuoyu 1908'de değil 1909 Nisan'ında, Mizancı Murad'a göre, kendini göstermiştir.

²²¹ Gökalp, *age*, 91

²²² Akşin, *age*, 77

2.3. Mizan Gazetesi'nde Meşrutiyet Düzeninin Tanımlanması

2.3.1. Dönemin Fikir Tartışmalarına Genel Bakış

Mizan Gazetesi'nde ve Mizancı Murad'ın düşüncelerinde meşrutiyet kavramının nasıl tanımlandığına geçmeden önce, Mizancı Murad'ın hangi fikir tartışmaları içinde veya karşısında neler ürettiğini anlayabilmek için dönemin fikir tartışmalarına kısa bir göz gezdirmek gerekir. Meşrutiyet ilan edildiğinde yer altındaki bütün fikir tartışmaları gün yüzüne çıkmış ve imparatorluğun gidişatında inisiyatif almak ve vatani kurtarmak için kıyasıya bir yarışa girmişlerdir²²³. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte siyaset yapan kitle Tarık Zafer Tunaya'nın görüşlerinde yer aldığı kadarıyla göreceli de olsa artmıştır²²⁴. Daha somut bir şekilde söylenmesi gerekirse “vatandaş” Osmanlı tarihinde rastlanmamış bir şekilde yönetime ortak olma durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Meşrutiyetin ilk günlerinde dahi bu durumu gözlemlemek mümkündür. *Mizan Gazetesi* de bu düşüncenin farkında olup vatandaşın gücünü somut bir şekilde anlatmak için Said Paşa'nın hükümetinin kamuoyu tarafından istifaya zorlanması örneğini verir²²⁵.

Siyasal düşünce ortamına dahil olan Osmanlı vatandaşı bazı fikir hareketlerinin etrafında toplanmıştır. Bunlardan; geçmişi Tanzimat dönemine kadar giden Osmanlıcılık, meşrutiyetin ilk günlerinde hemen her grup tarafından kabul görmüş bir akımdır. İçeriğinde, Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan herkesin dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin Osmanlı olduğu ve kanun önünde eşit haklara sahip olduğu düşüncesini barındırır²²⁶. 1789 İhtilali sonrasında yaygınlık kazanan düşünceye göre çağdaş anlamda millet olarak tanımlanabilecek halkların yaşadıkları yerde kendi devletlerini kurma isteği şeklinde ortaya çıkan hareketler, imparatorluk yapısındaki devletleri zor

²²³ Mehmet Karakaş, “İkinci Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri”, **Yüzüncü Yılında İkinci Meşrutiyet**, (İstanbul:Pınar,2008),65

²²⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyetin İlanı**, (İstanbul:Arba,1996),27; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, c.1, (İstanbul,Hürriyet Vakfı Yayınları,1984),9

²²⁵ Tunaya, **age**,28; “İdare-yi Meşrutanın Meyvelerinden”, **Mizan Gazetesi**,4 Rebiülevvel 1327 (13 Mart 1325),442.

²²⁶ Mustafa Gündüz, **II. Meşrutiyetin Klasik Paradigmaları, İçtihat, Sebül’r Reşad ve Türk Yurdunda Toplumsal Tezler**, (Ankara:Lotus,2007),27;Recep Duymaz, **Üç Tarz-ı Siyaset ve Düşünce Akımları**, (İstanbul:Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı,2004),168; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler**, (İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,2001),135

duruma sokmuş hatta dağılma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır²²⁷. Osmanlı da aynı tehditle yüz yüze gelince kendi topraklarındaki halkları bir arada tutmak amacıyla bazı yazarlara göre Tanzimat Fermanı ile²²⁸ bazılarına göreyse Islahat Fermanı ile²²⁹ resmi bir hal alan Osmanlıcılık ideolojisini oluşturma ihtiyacı hissetmiştir. Bu ideolojinin etkisi, II. Meşrutiyet'in ilk zamanlarına kadar devam etmiştir. 1908 sonrasında ortaya çıkan kardeşlik havasıyla birlikte ilk oluşan siyasi ve sosyal organizasyonlar da Osmanlıcılık esasını vurgulamışlardır. Bu akımın savunucuları II. Mahmut'un "Ben tebaamdaki din farkını ancak camilerine, havralarına, kiliselerinde girdikleri zaman görmek isterim." sözünü ilke edinmişlerdir²³⁰. Meşrutiyet'in ilk günlerinde gözlemlenen papazlarla hahamların sarılması, Rumlarla Türklerin kucaklaşması panoramasının başında büyük bir vurguyla yer alması da Osmanlıcılık tezine hizmet etmektedir. *Mizan Gazetesi* de dahil olmak üzere pek çok gazetenin sütunlarında ve o günleri yaşayan kişilerin anılarında bu betimlemeye rastlanır. Gerçi dönemin gereklilikleri yüzünden böyle bir siyaset izlemek kaçınılmazdır. Tunaya, bu günlerdeki siyasal oluşumlar için hemen hepsinin ittihad-ı anasır (unsurların birliği) tezini savunduğunu belirtir²³¹. Buna karşılık bu ideoloji, meşrutiyetin ilk günlerinin heyecanı geçince yavaş yavaş etkisini yitirmeye başlayacaktır²³². Mizancı Murad'ın gözünden bakıldığında gazetenin ilk sayılarında sürekli gayrimüslim vatandaşlardan "kardeşlerimiz" diye bahsedilir. Daha sonraları onlardan aynı samimiyeti görememek Mizancı Murad'ı rahatsız eder. Ona göre; hürriyet ilan edilmiş, istibdad düzeni kalkmıştır. Dolayısıyla istibdad döneminde ayrılıkçı politikalar izleyen ve Osmanlıyı vatanları kabul etmeyen gayrimüslimler için bahane ortadan kalkmıştır²³³. Buna rağmen daha ilk zamanlardan ayrılıkçı politikalar yeniden su yüzüne çıkmaya başlamış ve her millet kendi çıkarını öne sürerek kendilerine göre bir eşitlik/müsavat önermiştir. Askerlik, memuriyet gibi

²²⁷ Azmi Özcan, "Osmanlıcılık", **İslam Ansiklopedisi**, c.33, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1998):486

²²⁸ Gündüz, **age**, 28; Karakaş, **age**, 67

²²⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı**, (İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1997), 152

²³⁰ Karakaş, **age**, 68; Fuat Uçar **Üç Tarz-ı Siyaset Türkçülüğün Manifestosu**, (Ankara: Fark, 2008), 50

²³¹ Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyetin İlanı**, (İstanbul: Arba, 1996), 43; "İtidalimizi Muhafaza Edelim", **Mizan Gazetesi**, 5 Receb 1326 (20 Temmuz 1324), 19

²³² Azmi Özcan, "Osmanlıcılık", **İslam Ansiklopedisi**, c.33, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1998):486; Uçar, **age**, 49

²³³ "Alamet-i Hayr", **Mizan Gazetesi**, 6 Rebiülevvel 1327 (15 Mart 1325), 450

meseleler *Mizan Gazetesi*'nin sayfalarında farklı unsurların ayrılıkçı politikalarının başlıca meseleleri olarak yer almıştır. Mesela gayrimüslimlerin askerlik yapmaması ve karşılığının vergiyle ödenmesi²³⁴ Osmanlılık yahut eşitlik fikrine aykırıdır. Ayrıca memuriyetlerde de eşitsizlikten bahseden gayrimüslimler için bu durum, Mizancı Murad'a göre, onların lehlerine sonuçlanmıştır. Beşikten itibaren paşa veya hiç olmazsa katip olarak yetişmeye motive edilen Müslüman çocukları elde ettikleri memuriyetlerin dışına çıkamamış; asıl refah kaynağı olan ticaret, sanayi, sanat gibi alanlarda kendilerini gösterememişlerdir²³⁵. Eşitlik ilkelerine aykırı olan başka bir durum da mebus seçimleri sırasında gündeme gelir ve *Mizan Gazetesi* sütunlarına taşınır. Osmanlıda seçmen olabilmek için belli bir gelirin üstüne çıkmak gerekir ki sermayenin biriktiği grupların en önde geleni tüccarlar ve sanayi erbabıdır. Bu grup Osmanlıda hemen hemen gayrimüslimlerin tekelindedir. Dolayısıyla mecliste, nüfustaki oranlarına rağmen daha fazla sandalye alabileceklerdir²³⁶. Bütün bu avantajlı durumlara rağmen dışarıdan ve içeriden gayrimüslim cemaatlerin yahut himayeci devletlerin tahrikleri işleri zorlaştırmaktadır. Trieste'de çıkan bir gazeteden Mizancı Murad'ın aktarmasıyla elde edilen veriye göre, örneğin, Rumların geçmişten sahip oldukları hakların yüz Osmanlı anayasasının üzerinde olduğu²³⁷ iddia edilir.

Aynı günlerde etkili olan ve II. Abdülhamid döneminin en gözde ideolojisi şeklinde görünen akım ise İslamcılıktır. İttihad-ı İslam, yani hilafeti kullanarak tüm İslam topluluklarını tek çatı altında birleştirmeyi öneren²³⁸ bu akım uğruna Abdülhamid döneminde pek çok çalışma yapılmıştır. Bunların arasında Afrika ve Çin'e elçiler göndermek, Hicaz demiryolu inşasını başlatmak, Alman subaylar getirtip orduya Alman mühimmat desteğini sağlamak vardır²³⁹. Temsilcileri arasında Sait Halim Paşa, Mehmet Akif gibi isimleri saymak mümkündür. İslamcılar, düşüncelerini Sırat-ı Müstakim, Sebilür

²³⁴ “Meşrutiyetimizi Hakkıyla Muhafaza Edelim”, *Mizan Gazetesi*, 12 Rebiülevvel 1327 (21 Mart 1325), 473.

²³⁵ *Mizan Gazetesi*, 11 Receb 1326 (26 Temmuz 1324), 48; “Sakim ve Mantıksız Bir Hesab”, *Mizan Gazetesi*, 9 Receb 1326 (24 Temmuz 1324), 35.

²³⁶ “İntihab Kanunu ve İntihabat”, *Mizan Gazetesi*, 9 Şaban 1326 (23 Ağustos 1324), 167; François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Berkay, (İstanbul: Homer, 2006), 371.

²³⁷ “Vazife ve Mesuliyet-Asar-ı Cinnet”, *Mizan Gazetesi*, 4 Şaban 1326 (18 Ağustos 1324), 147.

²³⁸ Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Akımı*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 80.

²³⁹ Karakaş, *age*, 74.

Reşat, Beyanül Hak gibi yayınlarla duyurmaya çalışmışlardır²⁴⁰. Meşrutiyetin ilanından sonra asıl çalışma alanını bulmuştur. Mizancı Murad'ın yazılarından çıkarıldığı kadarıyla *Mizan Gazetesi*'nin de ilk zamanlarındaki Osmanlıcı tavırlarına rağmen bir süre sonra İslamcı bir görünüme büründüğü görülür. Gerçi daha ilk zamanlarından itibaren devleti oluşturan birimler arasında hilafeti de saymış; bu sayede laik devlet düzeniyle ilgisi olmadığını ispatlamıştır. Devlet kavramını Mizancı Murad tanımlarken “devlet ve padişah sözlerinden tecrid edilmiş millet ve ümmet kavramları, başağı kopmuş buğdaya benzer. Dinin kutsal refakatini reddeden devletse kabesi olmayan bir ibadetgah gibidir.”²⁴¹ sözlerini kullanır. Bu satırlarda bahsedilen din, bilindiği üzere İslam dinidir. Buna rağmen devleti oluşturan mekanizmalardan din, hükümet ve milletin sınırlarının, hak ve hadlerinin belirlenmesi gerektiği²⁴² de vurgulanır. İslamcılığın genel düşüncelerinden biri hilafet etrafından toplanan bir ittihad-ı İslam vücuda getirmektir²⁴³ ki Mizancı Murad'ın yazıları bu fikre pek de yabancı değildir. Satırlarında devletin bekasını İslam'ın, diğer bir deyişle hilafetin korunmasına bağlar. Duygusal bir dini bağ değildir bu. Toplumu analiz ederek halkın büyük bölümünün Müslüman olduğu ülkede insanları bir arada tutan bağın, özellikle de bu dağılma ve ayrımcılığın had safhaya çıktığı günlerde, din olduğunu düşünür. Devletin varlığını ve devamını dine bağlar²⁴⁴. Daha da ileri götürüp “şarkta özellikle taşrada iki şeye dokunmaya gelmez: biri din, diğeri devlettir. Devlet denilense istibdad değildir ki İslam dini istibdad kabul etmez.”²⁴⁵ der.

Mizancı Murad'ın nezdinde; yapılan inkılap da hürriyetin yanında dinin de üstünlüğünü ispat etmesi için bir nedendir. Dolayısıyla 1908 inkılabı yalnızca Osmanlılığı değil hilafeti de kurtarmak amacıyla vücuda gelmiştir; keza dışarıya karşı, Osmanlı yönetiminin kötü olması İslam'ı da töhmet altında bırakmaktadır²⁴⁶. İslamcıların genel çizgisine bağlı olarak Mizancı Murad'ın öne sürdüğü düşüncelerden biri de o günkü kötü durumun nedenlerine ilişkindir.

²⁴⁰ Uçar, *age*, 57; Gündüz, *age*, 33

²⁴¹ “Halisane Bir Temenni”, *Mizan Gazetesi*, 2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324), 3

²⁴² “Memurin-i Devlet”, *Mizan Gazetesi*, 13 Receb 1326 (28 Temmuz 1324), 56

²⁴³ Karakaş, *age*, 77

²⁴⁴ “Din ve Devlet”, *Mizan Gazetesi*, 6 Ramazan 1326 (19 Eylül 1324), 275

²⁴⁵ “Meclis-i Mebusanımız”, *Mizan Gazetesi*, 24 Rebiülevvel 1327 (2 Nisan 1325), 521.

; Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Akımı*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 16

²⁴⁶ “Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti”, *Mizan Gazetesi*, 14 Şaban 1326 (28 Ağustos 1324), 187

Osmanlıdaki fikir hareketlerinin temelinde devleti kurtarma amacının bulunduğu daha önce vurgulanmıştı. İslamcılar da bu konudaki görüşleri içerisinde devletin ve milletin Avrupa'yı, daha da özelleştirilirse Frenkleri taklidinin, devleti yıkılışa kadar sürüklediği, dolayısıyla bu taklitten vazgeçilmesi gerektiği söylenir²⁴⁷. Aynı düşüncelere *Mizan Gazetesi*'nde de rastlamak mümkündür. Osmanlılar yenileşme uğruna Frenkleri taklit etmeye başladıktan sonra kendi felaketlerini kendileri yarattığı²⁴⁸ savunulur. Yalnız taklit top yekün reddedilmiş bir kavram değildir. Taklit edileceklerin seçilmesi konusunda Osmanlıların çoğunluğunun halihazırda dahi yanlışlar yaptığı belirtilir. Bu durumu örneklendirmek için mecliste tartışılan, serserilere dayak cezası verilsin mi verilmesin mi konusuna dikkat çekilmiştir. Bu meselenin konuşulduğu bir ortamda taraflardan biri bir İngiliz'dir. İngiltere'deki kanunun taklit edilerek dayak cezasını meşrulaştırmayı düşünen mebuslara karşılık, ülke içindeki diğer düzensizliklerle uğraşıp çözüm aramak yerine bu tip taklit yollu geçici çözümler üretmenin yanlışlığı vurgulanmıştır. Osmanlı aydının ve yöneticilerinin böyle davranarak, İngilizler tarafından hala meşrutiyeti ya da yenileşmeyi bir oyuncak olarak gördüğü belirtilir. Yenilikçilerin “barut fıçısı üzerinde kestane tüfekleri patlatarak” eğlendiği izlenimini uyandırdığı söylenmiştir²⁴⁹. Bu cümleler hem eleştirinin sertliği hem de yabancılar tarafından Osmanlı inkılabının nasıl algılandığı açısından önemlidir. Bu yazının *Mizan Gazetesi*'nde yayınlanmasından iki gün sonra da 31 Mart Vakası meydana gelecektir.

İslamcılar da bu dönemde ürettikleri fikirlerde Batı'ya karşı bir savunma profili hakimdir. Batı'daki takdir edilen durumların aslında İslam'ın bünyesinde olduğunu belirtip bunu ayet ve hadislerle destekleme çabasına girerler. *Mizan Gazetesi* de pek çok sayısında ayet ve hadisleri kullanarak bu şekilde bir savunuya örnekler vermiştir²⁵⁰. Örneğin gazetede meşruti idarenin peygamber zamanında kurulan meşveret meclisleriyle benzeştirilmesi de söz

²⁴⁷ Tunaya, *age*, 9

²⁴⁸ “Elli Sene Sonra Yazılacak Vukuatın Şimdiden Tasvirine Teşebbüs”, *Mizan Gazetesi*, 3 Şaban 1326 (17 Ağustos 1324), 144

²⁴⁹ “Kanuni Bir Suale Garib Bir Cevab”, *Mizan Gazetesi*, 19 Rebiülevvel 1327 (28 Mart 1325), 502.

²⁵⁰ “Vaktimizi Boş Geçirmeyelim Tembellikten Vazgeçelim”, *Mizan Gazetesi*, 22 Şaban 1326 (5 Eylül 1324), 220; “Uslu Oturalım”, *Mizan Gazetesi*, 22 Şaban 1326 (5 Eylül 1324), 221; “Meclis-i Mebusanımız”, *Mizan Gazetesi*, 24 Rebiülevvel 1327 (2 Nisan 1325), 521.; Ahmet Hayati, “Bir Nasihat”, *Mizan Gazetesi*, 28 Receb 1326 (12 Ağustos 1324), 121; Gündüz, *age*, 33; Karakaş, *age*, 77

konusudur. Meşrutî idare *Kuran*'a uygundur²⁵¹ telkinleri yapılır. İslamcılarda meşrutîyet sözünden çok idarede meşveret sözü daha fazla kullanılır. Meşrutîyet ve meşveret sözlerinin *Mizan Gazetesi*'nde de aynı anlamda kullanılıp kullanılmadığı bazı yerlerde şüphe götürür bir mahiyet alır. Mizancı Murad ve yine *Mizan Gazetesi*'nde yazıları çıkan Mehmed Rauf, yazılarında bazen aynı anlamda kullanmış yani Batı'daki meşrutîyet rejimlerini açıklarken meşveret kavramıyla karşılamış²⁵² bazen de ikisine de aynı cümle içerisinde sanki farklı anlamlara geliyormuşçasına yer vermiştir²⁵³.

Bu durumda Mizancı Murad da tam olarak İslamcılar tarafında kabul edilemese de II. Meşrutîyet'in ilk yılının sonlarına doğru İslamcı eğilimleri güçlü bir aydın konumunda addedilebilir.

Meşrutîyet'in ilk yılında öne çıkan ideolojilerden biri de Türkçülüktür. Türkçülük II. Meşrutîyet dönemi ele alındığında en etkili ideolojiymiş gibi görünse de ilk yılında çok fazla ses getirdiği söylenemez. Millet-i hakime konumunda olan Türklerin²⁵⁴ ayrılıkçı politikalara girmelerinin zaten dağılmak üzere olan imparatorluğa zarar vereceği düşüncesi bu ideolojinin güçlenmesini muhtemelen bir süre de olsa ertelemiştir.

II. Meşrutîyet'in ilan edildiği yıl asıl fikir çatışması İttihatçılar ve adem-i merkeziyetçi grup arasında ortaya çıkmıştır. Adem-i merkeziyetçi grubun başında Prens Sabahattin bulunmaktaydı. Prens Sabahattin ve babası meşrutîyet ilan edilmeden bir süre önce kişisel nedenlerden dolayı Abdülhamit'e küsmüş ve yurt dışına çıkarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştır. İttihatçıların merkezi otoriteyi güçlendirme fikrinin tamamen karşısında yer alan adem-i merkeziyetçilik, ilm-i içtima/meslek-i içtima denilen bir sosyolojik akımdan etkilenmiş ve bireysel teşebbüsü desteklemiştir. Meşrutîyet'in ilanı sonrasında gazetelerde yayınlanan makalelerinde Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyet fikrine İttihatçılar tarafından kıyasıya karşı çıktığı; onun bu fikirle azınlıklara muhtariyet verilmesi gerektiğini savunduğu²⁵⁵ Şükrü Hanioğlu'nun aktarmasıyla belirtilmiştir. Peki nedir bu adem-i merkeziyet ve neye karşı çıkmıştır? Osmanlı

²⁵¹ "Millet Namına", **Mizan Gazetesi**, 4 Receb 1326 (19 Temmuz 1324), 15

²⁵² Mehmet Rauf, "Tarihçe-yi İntihabat", **Mizan Gazetesi**, 9 Receb 1326 (24 Temmuz 1324), 36

²⁵³ "Din ve Devlet", **Mizan Gazetesi**, 6 Ramazan 1326 (19 Eylül 1324), 275

²⁵⁴ Gündüz, *age*, 29; Karakaş, *age*, 84

²⁵⁵ Şükrü Hanioğlu, "Osmanlı Devleti'nde Meslek-i İçtima Akımı", c.3., **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, (İstanbul: İletişim, 1985), 382-386

devletinde yönetim sistemini kökünden değiştirmeye yönelik bir akımdır. Bilindiği gibi Osmanlı bir memur devletidir ki memurların maiyeti devlet tarafından sağlanır ve devlet zenginleri bu memurlar arasında yer alır. Osmanlı toplumunda en geçerli değer kolektifliktir. Bu da kişisel girişimi olumsuz yönde etkiler. Gelişmek içinse, ademi merkeziyetçi düşünceye göre, kişisel girişim şarttır. Bu durumda gerek bölgesel gerek kişisel olmak üzere özel teşebbüsün desteklenmesi ve önünün açılması gereklidir. Prens Sabahattin'in açısından bakıldığında ise özel teşebbüsün gelişmesi kaçınılmaz olarak merkezi gücün zayıflamasını da beraberinde getirir²⁵⁶. Prens Sabahattin'in savunduğu bu görüş, siyasetçiler ve fikir adamları tarafından epey eleştiri almıştır. Parçalanma arifesinde olan Osmanlı için adem-i merkeziyet meselesi hem yöneticiler tarafından hem de gayrimüslimler tarafından muhtariyet verme olarak algılanmıştır. Bunu savunma adına gerek Prens Sabahattin ve *Mizan Gazetesi* sütunlarında Ali Haydar Midhat Bey tarafından adem-i merkeziyetin muhtariyet değil de merkeze bağlı olan yerel yönetimlere girişim konusunda haklar tanıma ya da tevsi-yi mezuniyet olduğu dile getirilmiştir²⁵⁷. Bu konuda *Mizan Gazetesi*'nde verilen örneklerin çoğunda acil müdahale isteyen işlerin, mesela yıkılan bir köprünün tamiri gibi, bürokrasi engeline takılıp uzadıkça uzaması sonucunda hem maddi kayıpların yaşanması hem de yapılması gereken işin gecikmesiyle birlikte yöre halkının mağdur duruma düşmesi üzerinde durulmuştur²⁵⁸. Dolayısıyla merkezde oluşturulan yasaların taşrada/vilayetlerde uygulanabilmesi için yerel meclislerin karar yetkilerinin artırılması gerekir. Bu durumun Kanun-ı Esasi'ye de aykırı olmadığı bu düşünceyi savunanlarca da belirtilmiştir²⁵⁹. Anayasanın 108. ve 109. maddeleri gereğince yerel yönetimlere haklar verilmesi söz konusudur. *Mizan Gazetesi*'nde yazıları çıkan ve adem-i merkeziyetin muhtariyet olmadığını savunan Ali Haydar

²⁵⁶ Şerif Mardin, "Adem-i Merkeziyet", *İslam Ansiklopedisi*, c.1, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998): 366

²⁵⁷ **Prens Sabahattin Hayatı ve İlmi Müdafaları**, ed. Nezahet Nurettin Ege, (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1977), 163; Ali Haydar Midhat, "Tevsi-yi Mezuniyet", **Mizan Gazetesi**, 23 Şaban 1326 (6 Eylül 1324), 223

²⁵⁸ "Adem-i Merkeziyet Meselesi", **Mizan Gazetesi**, 8 Safer 1327 (16 Şubat 1324), 339; **Prens Sabahattin Hayatı ve İlmi Müdafaları**, 163

²⁵⁹ "Bir Fincan Suda Fırtına Koparmak", **Mizan Gazetesi**, 18 Şaban 1326 (1 Ağustos 1324), 203

Mithat Bey vilayetlerde oluşturulması düşünülen meclislerin adem-i merkeziyetten farklı bir şey olmadığını vurgular²⁶⁰.

Adem-i merkeziyet fikriyle birlikte karşımıza çıkan diğer bir kavram da özel teşebbüstür. Mizancı Murad'ın bakış açısından ele alındığında, hürriyet esaslarına göre yaşayan toplumlarda insanların yeteneklerine göre özel teşebbüslerde bulunmasının serbest olduğu, Fransa ve İngiltere örnekleri üzerinden anlatılır. Buna rağmen Mizancı Murad doğuluların bu konuda daha ileride olduğunu²⁶¹ savunur. Özgür ortamlarda başarılı çalışmaların yapılabileceği kanaatine varır. Osmanlının diğer ülkelerden geri kalmasının nedenini ise eski idare zamanında farklı düşünen, özel teşebbüslerde bulunanların hemen törpülenmeye çalışılmasına bağlar. Mizancı Murad verdiği örnekle de düşüncelerini somutlaştırmıştır: “Bir makine icad eden adam takdir edileceği yerde; bunu yapan adam yakında bomba da icad eder deyip yok ediliyordu.” Aynı zamanda Sabahattin Bey'in de bu konuda kendine göre çözümler üretmeye çalıştığını öne sürerek, herkesin önündeki engelleri kaldırıp yeteneklerine göre işlere eğilmesini sağlamak gerektiğini de önermiştir²⁶².

Meşrutiyet'in ilk yılında fikir tartışmaları içinde etkili olup da *Mizan Gazetesi*'ne yansıyanları bu şekilde özetlemek mümkündür. Bunların dışında sosyalizm, feminizm gibi fikir hareketleri de mevcut olmasına rağmen *Mizan Gazetesi* bu tartışmalara girmemiş, sayfalarında yer vermemiştir. Mizancı Murad böyle bir fikir ortamında meşrutiyeti nasıl algılamış ve nasıl bir yönetim sistemi önermiştir?

2.3.2 Mizan Gazetesi'nde Meşrutiyet Kavramının Tanımlanması

Hem bir tarihçi hem de siyasetle ilgilenen bir kişi olarak Mizancı Murad meşrutiyeti tanımlama ve temellendirme konusunda da epey kafa yormuştur. *Mizan Gazetesi*'nde meşruti rejimlerin içeriğini ve tarihçesini açıklayan pek çok makalesi hatta makale dizisi yayınlamıştır. Öncelikle, meşrutiyet hem içeride hem dışarıda Osmanlı ülkesi için gerekli görülmektedir. Avrupalıların kendilerince oluşturdukları şark meselesinin Osmanlıda meşruti bir yönetimin

²⁶⁰ Ali Haydar Midhat, ”Tevsi-yi Mezuniyet”, *Mizan Gazetesi*, 23 Şaban 1326 (6 Eylül 1324), 223

²⁶¹ “Anlaşalım”, *Mizan Gazetesi*, 10 Şaban 1326 (24 Ağustos 1324), 172-173

²⁶² “Bir Fincan Su İçinde Fırtına”, *Mizan Gazetesi*, 18 Şaban 1326 (1 Ağustos 1324), 203; Mehmet Karakaş, *agm*, 92

kurulmasıyla son bulacağı²⁶³ inancı vardır. Mizancı Murad'ın bu görüşünün tamamen tersini ise Tarık Zafer Tunaya *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler* adlı kitabında savunmuştur. Avrupa devletleri yönetimin tek elde toplanmasını kendi menfaatleri açısından daha hayırlı görmektedir. İsteklerini tek bir birimle görüşecek ve daha çabuk karara bağlayacaklardır²⁶⁴.

Üzerinde o dönemlerde çok fazla tartışılan meşrutiyet nedir o zaman? Meşrutiyet pek çok milletin resmi yönetim şekli olarak geçse de aslında halk meclisi olan ülkeler için kullanılan bir terimdir²⁶⁵. Mizancı Murad ve *Mizan Gazetesi*'nin meşrutiyeti açıklaması ise onu tarihsel bir çerçeve içinde el alarak gerçekleştirmiştir. Gazetede yayınlanan Mehmet Rauf'un "*Tarihçe-yi İntihabat*" adlı makalelerinde meşrutiyetin tarihçesi özet halinde şu şekilde açıklanmaktadır:

"Tarih içinde meşrutiyetin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Toplum hayatı bugünkü haline ulaşmak için pek çok devir ve asırdan geçmiştir. Aileler kabilelere, kabileler hükümet ve milletlere ulaşmıştır. Hatta bugünkü meşrutî rejimlere baktığınız zaman bile çok uzaklara gitmenize gerek yok kabile dönemlerine ulaşabilirsiniz. Romalılar devrinde Germenler ve Anglosaksonların meşrutiyet meclisleri vardı. Kabilelerin üyeleri çoğaldıkça istişare mümkün olmadı; içlerinde en muktedir kişi idare reisi oldu. Bir kişinin kabiliyeti ve sayısı binlerce kişiyi temsil edemeyeceğinden o kişinin yegane hizmeti itaat esaslı bir yönetimle kişilerin haklarını komşulara karşı korumak ve memleketi tevsi etmekte kaldı. Zamanla millet kendiliğinde gözünü açtı. Gafletten sıyrılarak refahın azametle değil gelişmişlikle, medeniyetin de harb ve darbla değil ziraat, sanayi ve sanatla olacağını gördü. Ve hükümetin vazifesine iştirak etmek istedi. Bir millet hürriyete ancak onu istemeye cesaret ettiği zaman sahip olur. Pek çok millet bu cesarete çok geç sahip olmuştur. Şu halde meşveret-i ibtidaiye tabii ve ihtiyari; meşveret-i tealiye ise kesbi ve zaruridir.

Eski Yunanlıların meşvereti de kendi gibi sadeydi. İhtiyaçları sürekli çalışan esirler tarafından temin edilen yunanlılar yalnız bir kanuna tabi idi: hürriyet. Bunlar hayatlarını belli mahallerde geçirir ve kendi hayatlarını kendileri tanzim ederlerdi. Romalılarda ise tayin olunan belli azalar işleri idare ederdi. Bu sistem bir süre sonra değişmiş; büyük bir meydanda herkes reyini beyan eder zabıt katipleri tarafından kayda alınmış. Her sınıfın oy çoğunluğu ise geneli oluşturmuş. Romalılar arasında fesad oluşmaya başlayınca bu sistem lağv edildi. Bir süre sonra herkesin eline bir pusula vermek yoluyla gizli oy sistemine geçildi. Meclis oluşur ve konular burada görüşülürdü. Hiç kimsenin hakkı çiğnenmediği için romanlıların hepsi haklarını alırdı. Avrupa'da modern sistemin kurucusu olduğundan İngiltere'den de biraz bahsetmek gerekir. Kral Jan Santer zamanında meclisi kebir (grand konsil) namı altında baronlar ve dini liderler tarafından bir meclisi meşveret mevcuttu. Toplanacağı zaman bütün arazi sahiplerine davetiyeleri gelir ve onlar müzakerelere iştirak ederlerdi. Kont namında bir zat tarafından bu sistem değiştirildi meclis tatil edildi. Sonra İngiltere'nin kontluklarından iki şövalye ve iki köylü olmak üzere bir heyet oluşturuldu. Bu sayede artık ahali de yönetime iştirak etmiş oluyordu. Bu meclis 1. Edvard zamanında değiştirilip bugünkü avam kamarasını oluşturmuştur. Bugünkü lordlar kamarası ise o zamanda avam kamarasını tetkik etmek amacıyla oluşturulmuş kontlar, baronlar ve papazlardan oluşturulmuştur. İntihabata gelinceye kadar İngiltere halkı iki

²⁶³ "Vazife-yi Matbuat", *Mizan Gazetesi*, 22 Receb 1326 (6 Ağustos 1324), 91; "Havadis-i Hariciye", *Mizan Gazetesi*, 2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324), 8; "İnkılab-ı Hayriyemizin Tesirat-ı Siyasiyesi", *Mizan Gazetesi*, 17 Receb 1326 (1 Ağustos 1324), 71

²⁶⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler*, c.1, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2001), 18

²⁶⁵ Tortumlu Osman Nuri, "Meşrutî İdarenin Tarihçe-yi Tekamülü", *Mizan Gazetesi*, 17 Safer 1327 (20 Şubat 1324), 354

sınıftan oluşur hakkı olanlar ise zenginlerdir. İtidalleri her tarafta ancak birer namzet zuhur eder ve rekabetin öñü parayla alınırdı. Hiç kimsenin itirazda bulunmaması namzetlerin intihabatına esas itihaz olmuştur. Namzetlerin adedi tezyid edildiği takdirde intihab vasi bir meydanda kontlukların idarelerinde şeriflere verilirdi. Şerif namzetleri kendilerini kabul ettirmek için nutuklar söylerlerdi. Ve seçime tabi tutulurdu. En fazla el toplayan şerif olurdu. İtirazlar olduğunda ise “pol” a yani nitihab tahriri usulüne gidilirdi. Bu sefer seçmenler gelip bir deftere reyini yazar ve bunlar uzun zamanda sonuçlanırdı. 1830 ihtilalinden sonra 1832’de olan tensikata göre seçmen sayısı gelire dayalı olarak artırıldı. 1867 ve 1885 tarihlerinde ise hizmetkarlara dahi seçme hakkı verildi. 1876 tarihinde ise gizli oy usulüne geçildi. Fransa’da 16. Lui zamında tesis edilen meclis –i meşveret 691 ruhban, 670 asilzade 584 avam mebusan oluşmuştu. 1875’te çıkan bir kanunla senato (ayan meclisi) ve meclis-i mebusan diye ikiye ayrılmıştı. Ayan meclisi ayan meclisi vilayet idaresi, kaza ve belediye heyetleri tarafından seçilir. Mebusan 4 yılda bir seçilir. 25 yaşını geçmiş her Fransız seçme hakkına sahiptir. Her 100000 kişi için bir mebus seçmek üzere herkes bir kişinin adını yazıp bir kutuya atar. Kanunun çıkmasından önce mebuslar memleketin pek küçük bir bölümü tarafından seçilirdi. Konvensiyon, konsüla, imparatorluk devirleri müstesna (birincisinde halk seçme hakkına sahip ama diğerlerinde seçme hakkı yoktur.) 1848’e kadar bir vergi beyanıyla mallarını belgeleyen Fransızlara aitti. Bu düşünce paranın insanları terbiye edeceği düşüncesiydi ve avamı cahil olarak görüyorlardı. İlk cumhuriyet ve restorasyon devirlerindeki seçmenlerin adedi zenginlerin adedini geçmiştir. 1848 de umumi oy olayı ortaya çıktı. Cumhuriyet zamanında seçmen sayısı sınırlandırılmak istense de 1851 Napolyon döneminde yine hak herkese verildi²⁶⁶.

Görüldüğü gibi halkın kısmen yahut tamamen oy verme esasına dayalı bir şekilde yönetime katıldığı bir idare şekli olarak tanımlanan meşrutî düzenin çağdaş anlamda ortaya çıkması İngiltere’de gerçekleşmiştir. Bu nedenle Mizancı Murad özellikle meşrutî düzenin tehlikeye düştüğünü düşündüğü zamanlarda ki 31 Mart Olayı’na yakın tarihlerdir bunlar, İngiltere’deki meşrutîyeti tüm detaylarıyla anlattığı bir makale dizisi yayınlamayı uygun görmüştür²⁶⁷. Bahsi geçen meşrutî düzenin uygulanabilmesi için öncelikle Mizancı Murad’ın önerisi İngiltere anayasasını incelenmektir. Makalelerde vurgulanan kısımlar arasında İskoçya, İrlanda, Kanada, Hindistan gibi birbirinden uzak bölgelerin yönetimleri sırasında yerel yöneticilerin de bulunduğu meclis oluşumlarıdır²⁶⁸. Bu tip meclisler sayesinde hem yerli halk İngiliz hakimiyetini kabul etmekte hem de yerel halk temsilcileri sayesinde o bölge hakkında daha detaylı bilgi alınmaktadır. Mizancı Murad’ın bu konuyu vurgulamasının nedenlerinden biri de Osmanlı ülkesi için önerdiği tevsi-yi mezuniyet/adem-i merkeziyet yapısıyla da örtüşmesidir. Taşrayı taşra bilir fikriyle hareket eder ki düşüncesini somutlaştırmak amacıyla; yapılacak olan bir orman mektebinin Beykoz’a değil de taşraya yapılmasının faydalarını öne sürer. Beykoz’da yapılacak olan bu mektebe, ona göre, ne ormanla uğraşan köylünün çocuğu gelecek ne de orada

²⁶⁶ Mehmet Rauf, “Tarihçe-yi İntihabat”, **Mizan Gazetesi**, 9 Receb 1326 (24 Temmuz 1324), 36

²⁶⁷ “Meşrutîyet”, **Mizan Gazetesi**, 4 Rebiülevvel 1327 (13 Mart 1325), 442; 6 Rebiülevvel 1327 (15 Mart 1325), 450; 7 Rebiülevvel 1327 (16 Mart 1325), 455; 19 Rebiülevvel 1327 (28 Mart 1325), 507.

²⁶⁸ “Meşrutîyet”, **Mizan Gazetesi**, 7 Rebiülevvel 1327 (16 Mart 1325), 456

okuyanlar bitirdikten sonra orman işiyle uğraşacaktır²⁶⁹. Mahalli dertlerin mahalle sınırları içinde tartışılıp karara bağlanması, daha büyük meseleler için merkeze baş vurulması²⁷⁰ *Mizan Gazetesi*'nin sayfalarında yer alan tevsî-yi mezuniyet konusu çerçevesinde yapılan öneriler arasındadır.

Meşrutiyetin tarihçesi konusunda her ne kadar İngilizler örnek alınmaya çalışılsa da *Mizan Gazetesi*'nde İngiltere, Fransa ve Amerika'daki düzenler karşılaştırılmış ve avantaj/dezavantajları sıralanmıştır²⁷¹. Bütün bunlara rağmen meşrutiyet idaresinin Avrupa'daki tarihiyle ilgili makalelere yer verse de; Mizancı Murad, bu tarihçenin sadece örnek teşkil edebileceğini söyler. Osmanlıdaki meşruti düzene geçiş sürecinin bunlarla aynı tutulmaması taraftarıdır. Her kavmin kendine özgü özellikleri vardır; kaldı ki Osmanlıda modernleşme döneminin Batı müdahalesiyle birlikte ve pek çok tehlikeye açık bir zamanda yaşanması²⁷² her konuda olduğu gibi yönetim konusunda da modernleşmek için dikkatli olunması gerektiği vurgusunu getirir.

Gazetede bahsedilen meşruti idarelerde halk meclislerinin yanı sıra var olan kurumlardan biri de vükela heyetidir. Mizancı Murad vükela heyetinin görevlerinin ve sorumluluklarının da meşruti düzenlerde nasıl olması gerektiğini detaylı bir biçimde açıklamıştır. Yürütme organı olarak tanımlanan vükela heyetinin sorumlu olduğu makamlar İngiltere, Fransa ve Amerika ele alındığında değişmektedir. Mizancı Murad vükela heyetinin göreve gelmesini ise “Heyet, meclisler ve saraya değişik oranlarda sorumluluk duyar. Vükela heyeti de devletin her organı gibi kanunlara tabidir. Osmanlıdaki vükela heyeti ise kanuna karşı sorumludur. Vekiller- harbiye ve bahriye nazırları dışında- sadaret tarafından atanır, saraya sunulur; saray tarafından irade çıkarsa Babıali'de yahut mecliste okunur. Meclis ve vükela heyetinin meslekleri farklıysa heyet istifa eder”²⁷³ şeklinde açıklamıştır. Osman Nuri Bey'in *Mizan Gazetesi*'ndeki makaleler dizisinde ise vükela heyetlerinin görev tanımlamalarının dünyada nasıl yapıldığı detaylıca incelendikten sonra Osmanlı anayasası karşısında

²⁶⁹ Mantık-ı Avam, “Eminönü Muhabirimizden”, *Mizan Gazetesi*, sayı:

²⁷⁰ “Bir Fincan Suda Fırtına Koparmak”, *Mizan Gazetesi*, 18 Şaban 1326 (1 Ağustos 1324), 204

²⁷¹ Tortumlu Osman Nuri, “Meşrutiyet-i İdarenin Tarihçe-yi Tekamülü”, *Mizan Gazetesi*, 18 Safer 1327 (21 Şubat 1324), 360.

²⁷² Selim Sabit, “Milletlerin Felsefe-yi Tekamülü”, *Mizan Gazetesi*, 13 Receb 1326 (28 Temmuz 1324), 46

²⁷³ “Vazife ve Mesuliyet”, *Mizan Gazetesi*, 6 Receb 1326 (21 Temmuz 1324), 25; 5 Receb 1326 (20 Temmuz 1324), 18

vükela heyetinin pozisyonu betimlenir. Herkesin kanun önünde eşit olması şartına karşılık bakanların görevi dahilindeki konularda normal vatandaşlardan farklı muamele görmesi durumu vardır. Vükelanın yargılanması konusunda hiçbir kanunun olmadığı, bu hakkın yalnızca Divan-ı Ali ve Meclis-i Mebusan'a verildiği de²⁷⁴ Osman Nuri Bey'in vükela heyetinin meşruti düzendeki yerini anlatan makalelerinde açıklanmıştır.

Osmanlı meşrutiyetinde yönetimde var olan meclis ve heyet-i vükela kurumlarının yanında padişahın -işlerin daha da karışmasına neden olan aynı şahıs üzerindeki hilafet etiketi- da görev ve sorumluluklarının belirlenmesi gerekir. Padişahlık kurumu Mizancı Murad için dokunulmazdır. Hatta hürriyeti bahşeden kişi için ki kendi haklarından feragat ederek bunu yapmıştır duacı olmak gereklidir. Halk ve padişah baba ve oğul gibidir²⁷⁵. Padişah ve devlet kavramlarından tecrid edilmiş bir halkı başağı kopmuş bir buğdaya benzetir²⁷⁶. Buna rağmen vekil heyeti de padişah da yürütme organını oluşturmaları nedeniyle gerek toplu halde gerekse tek tek Meclis-i Mebusan'ın önünde sorumludur²⁷⁷.

Mizan Gazetesi'nin devleti oluşturan parçalardan sonuncusu olarak gördüğü "halk" meşrutiyet sonrasında kendini gösterme fırsatını bulmuştur²⁷⁸. Daha önceden Osmanlı bünyesindeki toplulukların tebaa konumundan birden yönetime ortak olması bazı sorunları da beraberinde getirecektir. Bu durumda Mizancı Murad'a göre, halkın inkılap konusunda eğitilmesinde de devlet sorumluluk sahibidir²⁷⁹. Devletin yanı sıra bu eğitimde basın ve aydınlar da görev alacaktır. Böyle bir görevin yanı sıra gazeteler halkın sesi olması yönünden de önemlidir. Dolayısıyla gazeteler hem halkı eğitecek hem de halkın sesini duyuracaktır²⁸⁰. Bu da serbest bir çalışma alanı gerektirir. *Mizan Gazetesi*'nde Abdülhamid'in mutlakıyetçi yönetimiyle hürriyet karşılaştırıldığında bu konuda

²⁷⁴ Tortumlu Osman Nuri, "Kanun-ı Esasiye-yi Osmaniye Ahkâmınca Mesuliyet-i Vükela ve Salahiyet-i Kamile-yi Hikemiye", **Mizan Gazetesi**, 13 Receb 1326 (28 Temmuz 1324), 57

²⁷⁵ "Yeni Kabine ve Babıalının Mesuliyeti", **Mizan Gazetesi**, 7 Receb 1326 (22 Temmuz 1324), 24 ; "İnkılab-ı Hayrın Kıymetini Bilip Biraz Ciddi Olalım", **Mizan Gazetesi**, 5 Receb 1326 (20 Temmuz 1324), 18

²⁷⁶ "Halisane Bir Temenni", **Mizan Gazetesi**, 2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324), 3

²⁷⁷ "Hak ve Had", **Mizan Gazetesi**, 4 Receb 1326 (19 Temmuz 1324), 13

²⁷⁸ "Selamlık Resm-i Aliyesi ve Netice-yi Resmîyesi", **Mizan Gazetesi**, 4 Receb 1326 (19 Temmuz 1324), 12

²⁷⁹ Feneryolu Müntesibin-i İlm-i Hukuktan Hasan Asıf, "Tamik ve Nazar", **Mizan Gazetesi**, 5 Ramazan 1326 (17 Eylül 1324), 268

²⁸⁰ "Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye", **Mizan Gazetesi**, 21 Şaban 1326 (4 Eylül 1324), 216

elde edilen önemli bir fark da “sansür”dür. Hürriyetin ilk günlerinde kaldırılan sansür sonrasında Orhan Koloğlu ve Tevfik Çavdar’ın verilerinden elde edilen bilgiye göre, gazetelerin sayısı yüzü aşmıştır²⁸¹. Fakat herhangi bir kontrole tabi tutulmayan bu alanda ilk zamanlarda müthiş bir kargaşa yaşanmıştır. Mizancı Murad bu konuda normalde heyet-i vükelanın denetlemesi gereken matbuatın eski dönemde ilim ve irfandan habersiz kişilerce sansüre tabi tutulduğunu; hürriyetin ilk zamanlarında ise işin ancak ve ancak vicdan sansürlerine kaldığını²⁸² söyler. Bu şekilde hareket eden matbuat ise kısa süreliğine dahi olsa yolunu şaşırmış ve hürriyetin sınırlarını belirleyememiştir. Özellikle, meşrutiyetin ilk günlerinde rahatsızlık verici bir durum gazetelerde çıkan yalan haberlerdir ki aynı gün farklı gazetelerde aynı kişiyle ilgili farklı yorumlara rastlamak mümkündür²⁸³. İleriki sayılarda bu konuyla ilgili Mizancı Murad da somut örnekler vererek olayı doğrular. Mesela eski yönetimin adamlarının akıbetleri farklı gazetelerde, farklı yorumlarla ele alınmıştır. Ama sonuç ortadadır. Mizancı Murad, Diyojen’in bir hikayesini dile getirerek dönemi betimlemek ister: “İmparator Diyojen zamanında halka ok talimi yaptırırlar. Hiç kimse hedefi tutturamaz. Diyojen de gider tam hedefin yanına oturur, şimdilik her yerden daha emindir burası”²⁸⁴ der. Gazetelerin kamuoyunu temsil ettiği böyle bir zamanda- meclis toplantı halinde değilken meclisin görevini üstlenen mekanizmalar olarak Mizancı Murad onları tanımlar- böyle davranmaları *Mizan Gazetesi*’nin sayfalarında eleştiri dolu yazıların çıkmasına neden olmuştur²⁸⁵.

Gazetelerin güvenilirliğini zedeleyen diğer bir mesele de satılmışlık iddialarıdır. Saray, hükümet yahut şahıslar tarafından satın alınmış gazeteler; gazetelere rüşvetle iş gördürmeler *Mizan Gazetesi*’ne de yansıyan söylentiler

²⁸¹ Orhan Koloğlu, **1908 Basın Patlaması**, (İstanbul: Bas-Haş, 2005), 19; Tevfik Çavdar, **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler**, (Ankara: İmge, 2007), 57; Orhan Koloğlu, **Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Basın**, (İstanbul: İletişim, 1992), 54

²⁸² “Müşkül Bir Vazife”, **Mizan Gazetesi**, 3 Receb 1326 (18 Temmuz 1324), 11; “Kendimizi Toplayalım”, **Mizan Gazetesi**, 14 Receb 1326 (29 Temmuz 1324), 60

²⁸³ **Mizan Gazetesi**, 30 Receb 1326 (14 Ağustos 1324), 3; “Heyhat”, **Mizan Gazetesi**, 21 Receb 1326 (5 Ağustos 1324), 87; Koloğlu, *age*, 106

²⁸⁴ “Bir Mütalaa”, **Mizan Gazetesi**, 18 Safer 1327 (26 Şubat 1324), 380

²⁸⁵ “Eminönü Muhabirimizden”, **Mizan Gazetesi**, 14 Şaban 1326 (28 Ağustos 1324), 189; “Tarziye”, **Mizan Gazetesi**, 20 Receb 1326 (4 Ağustos 1324), 84; Cihangirde Sakine Fatma, “Aynen”, **Mizan Gazetesi**, 10 Receb 1326 (25 Temmuz 1324), 43; “Yine Hükümetle Matbuat”, **Mizan Gazetesi**, 9 Receb 1326 (24 Temmuz 1324), 38; “Matbuat-ı Milliye Beyninde İttihadın Lüzumu”, **Mizan Gazetesi**, 28 Receb 1326 (12 Ağustos 1324), 122

arasındadır²⁸⁶. Bizzat sarayın gazeteleri satın alma girişimi dahi vardır²⁸⁷. Hükümetlerin kendileri için zararlı olan yayını yasaklamak adına devletin parasını kullanması da eleştirilmiştir. Her ne kadar bu eleştiri geçmişe dönük olup *Mizan* ve *Meşveret* gibi yayınların yasaklandığı dönem için söylene de konu güncelliğini henüz kaybetmemiştir²⁸⁸.

Gazetecilerin doğru ve güvenilir haber yayınlamamasından başka, o günlerde tartışılan ve *Mizan Gazetesi*'nin sayfalarına yansıyan bir konu daha vardır. Asıl halkın sesi olan ve halka hitap etmesi beklenen bu kuruluşların halkın anlayamayacağı kadar ağır bir dille yazmaları problem oluşturmaktadır. Eğer halkla bütünleşmiş bir basından bahsediliyorsa bu basının halkın dilini de kullanması gerekmektedir²⁸⁹. *Mizan Gazetesi*'ne gelen bir mektup durumu somut bir şekilde açıklamaktadır. Galatasaray Sultani'sinden iki arkadaşın gazetelerin ağır bir dil kullandıklarına dair şikayetleri Mizancı Murad'a iletilir. Mizancı Murad bu şikayet karşısında, gazetelerde eğer eğitim düzeyi sultani seviyesinde olan kişilerin bile anlayamayacağı bir dil kullanılıyorsa mahalle kahvelerinde bu gazetelerin okunup anlaşılması imkansız gibi görünmektedir yorumunu yapar²⁹⁰.

2.3.3. *Mizan Gazetesi*'nde Devlet-Birey İlişkisi

Mizan Gazetesi kendi bakış açısına göre devleti oluşturan mekanizmaları sıraladıktan sonra içeriğinde bu malzemenin olduğu devletin tanımlanmasını, temelinde birey-devlet arasında bir sözleşmenin olduğu yapı şeklinde yapar. Bu devlet düzeni, Gülbeyaz Karakuş'un araştırmasında da belirtildiği üzere, Rousseau, Locke gibi filozofların devletin oluşumuyla ilgili teorileriyle uygunluk gösterir²⁹¹. Mizancı Murad'ın bizzat kaleme aldığı makalelerde sosyal organizasyonların oluşumları sırasında fertlerin kendi istekleriyle hukuk ve hürriyetlerinin bir kısmını feda ederek varlıklarını garantiye alma isteklerinin süreci adım adım açıklanmıştır. Bu süreç sırasında cemaatlerin, imaretlerin,

²⁸⁶ Muammer Ferdi, "Hamiet-Hamiet-i Cahiliye", *Mizan Gazetesi*, 12 Ramazan 1326 (25 Eylül 1324), 301; "Yine Hükümetle Matbuat", *Mizan Gazetesi*, 9 Receb 1326 (24 Temmuz 1324), 38

²⁸⁷ *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi*, ed. Faik Reşit Unat, (Ankara: TTK, 1991), 40

²⁸⁸ "Gayur Bir Avukat", *Mizan Gazetesi*, 13 Receb 1326 (28 Temmuz 1324), 45

²⁸⁹ "Matbuat Ne Vakit Serbest Olacak", *Mizan Gazetesi*, 19 Şaban 1326 (2 Eylül 1324), 208

²⁹⁰ *Mizan Gazetesi*, 20 Şaban 1326 (3 Eylül 1324), 210

²⁹¹ Gülbeyaz Karakuş, "Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Yeni Üslup Arayışları, *Mizan Gazetesi* Örneği" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 97.

devletlerin nasıl doğduğu; bunların başına muhtar, şeyh, imparator gibi sıfatlarla fakat yine milletten birilerinin nasıl getirildiği anlatılmıştır. Yani Mizancı Murad’a göre hükümdar aslında dışarıdan değil halkın içinden olup vazifesini yerine getirdiği sürece makamında kalma hakkına sahiptir. Bazı durumlarda devlet ve halk arasındaki kanun silsilesinin çoğalıp, yönetim ve halkın arasının açıldığı görüldüğünde ise Mizancı Murad’ın açıklamasına göre sorun çıkacağı²⁹² düşünülür. Devletin vatandaşa, vatandaşın da devlete karşı sorumlulukları vardır. Mizancı Murad vergi vermeyi, askere giderek devletin savunmasında bulunmayı, genel idareye engelleyici davranışlarda bulunmamayı vatandaşın devlete karşı sorumluluklarından addeder. Bunların yanında devletten kişisel hürriyetleri talep etmek vatandaşın da hakkı olarak görülmüştür. kişisel hürriyetlerin içinde can, mal ve ırz güvenliği de yer almaktadır²⁹³. Mizancı Murad, şahıs ve devlet arasındaki karşılıklı çıkar ilişkisini halka daha iyi anlatmak için “Mehmet Dayı” örneğinden yola çıkar. Gerçi Mizancı Murad’ın bu ilişkiyi *Mizan Gazetesi*’nin çeşitli dönemlerinde farklı isimler kullanarak satırlarına yansıttığı da görülmüştür²⁹⁴. Meşrutiyet sonrası yazılarındaki Vatandaş Mehmet Dayı, malı olan biridir. Osmanlı vatandaşı olduğu için birtakım hak ve sorumluluklara sahiptir. Can ve malının güvencesini devletten vergi ödemek ve askerliğini yapmak karşılığında ister. Mehmet Dayı vazifesini yapmadığı zaman cezalandırılır; eğer suçlu birey değil de devletse sorumlu tespit edilir yahut hükümet topluca cezalandırılır²⁹⁵. Görüldüğü üzere devlet ve birey arasındaki sözleşmede birey olarak kabul edilen kesim *Mizan Gazetesi*’nin nazarında özel mülkiyete sahip olan kesimdir. “Mehmet Dayıların kanunları onların vekilleri aracılığıyla yapılır; genelde bu şahıslar mebus adıyla anılır. Mebuslar bireylerin haklarını devlete karşı korumakla yükümlüdürler. Yalnız bazı kanunlar vardır ki mebusların yani halkın temsilcilerinin oylarından bile bağımsız işler”²⁹⁶. Birey-devlet arasındaki ilişkiyi bu şekilde somutlaştıran Mizancı Murad’ın anayasal düzene geçişi anlattığı cümleler kısaca şu şekilde özetlenebilir: Zamanla bu tip yönetimlerde yönetenler ve yönetilenler arasında mesafeler girmiş; surlar, kaleler, hendekler

²⁹² “Vazife ve Mesuliyet-Had ve Hak”, *Mizan Gazetesi*, 3 Receb 1326 (18 Temmuz 1324), 1

²⁹³ “Ed-din-i Nasiha”, *Mizan Gazetesi*, 11 Şaban 1326 (25 Ağustos 1324), 175; “Köylüler ve İstedikleri Mahkemeler”, *Mizan Gazetesi*, 5 Ramazan 1326 (18 Eylül 1324), 272

²⁹⁴ Birol Emil, *Mizancı Murad Bey*, (İstanbul: Kitabevi, 2009), 273; Karakuş, *age*, 138

²⁹⁵ “Vazife ve Mesuliyet-Hak ve Had”, *Mizan Gazetesi*, 3 Receb 1326 (18 Temmuz 1324), 9

²⁹⁶ “Vazife ve Mesuliyet-Hak ve Had”, *Mizan Gazetesi*, 3 Receb 1326 (18 Temmuz 1324), 10

inşa olunmuştur. Mehmet Dayılar vekillerini göreve davet etme hakkından mahrum bırakılmıştır. İnsanlığın en kötü durumu budur. Karşılıklı yapılan sözleşme hükümleri geçersiz kalmış, birey keyfi uygulamalarla karşılaşmıştır. Bundan sonra siyaset gailisi kapıları açılmış ve Mehmet Dayılar sanat ve ticarete yönelmişlerdir. Sermayelerini reislerin tecavüzlerinden korumak için kasabalarını duvarlarla çevrelemişlerdir. Asıl mücadele kale içlerinde başlasa da daha sonra meralara taşınmış ve birçok kan dökülmüştür. Yeni anlaşmalar yapılmak zorunda kalınmıştır ki anayasalar böyle bir zamanda ortaya çıkar. İlk İngiltere’de doğmuştur²⁹⁷.

Devletlerin oluşumunu bu şekilde anlatan Mizancı Murad devletin gücünü de ait olduğu dönemin geçer değeri olarak maddi zenginliğine bağlar. Ekonomik gücü diğerine üstün olan devlet zayıf olana hakim olur²⁹⁸. Ekonomik gücün anlamı konusunda da makalelerde bazı açıklamalara rastlamak mümkündür. Bu gücün kaynağı Osmanlıda olduğu gibi vergilerdeyse vergilendirme sisteminin adil olması gerektiği vurgulanır. Keyfi vergilendirmeden çok gelire göre vergilendirme yapılmalıdır. Aksi durum, halkın daha fazla fakirleşmesine neden olunur. Halbuki halkı zengin olan devletlerde Mizancı Murad’ın düşüncesine göre otomatik olarak vergi de artacağından devlet hazinesi de zenginleşecektir²⁹⁹.

Özetle Mizancı Murad’ın devlet birey ilişkisinde karşılıklı hak ve görevler mevcuttur. Bu görevlerin aksatılması durumunda her iki taraf da birbirini yargılama hakkına sahiptir. Belirtilmesi gereken diğer bir durum vatandaş olunabilmesi ve devletin haklarından yararlanılabilmesi için maddi bir varlığa sahip olunması gerekmektedir.

²⁹⁷ “Vazife ve Mesuliyet-Hak ve Had”,**Mizan Gazetesi**,4 Receb 1326 (19 Temmuz 1324), 13

²⁹⁸ “Terakkiyat-ı Devlet Hakkında Mütalaat-ı Umumiye”,**Mizan Gazetesi**, 9 Receb 1326 (24 Temmuz 1324),37

²⁹⁹ Mekteb-i Mülkiye Mezunlarından Sami, “Terakkiyat-ı Devlet Hakkında Bazı Mütalaat-ı Umumiye”,**Mizan Gazetesi**,24 Receb 1326 (8 Ağustos 1324),102

3. II. MEŞRUTİYET'İN İLK YILINDA MİZAN GAZETESİ'NDE İKTİSADİ, SİYASİ VE SOSYAL MESELELER

II. Meşrutiyet'in ilk yılında siyasi ve sosyal ortam oldukça karışıktır. Bir yandan uzun bir süre devam eden Abdülhamit'in mutlakıyetçi yönetiminin izleri silinmeye çalışılırken diğer yandan da atıl kalmış devlet idaresi ve ıslahatlar konusunda çalışmalar aydınlar tarafından gazete sütunlarında yahut konferanslarda tartışılmıştır. *Mizan Gazetesi* de bu tartışmalardan geri durmamış; Osmanlının sosyal ve siyasi durumu hakkında özellikle maliye, ekonomi, eğitim, ordu konularında çeşitli fikirler beyan etmiştir. *Mizan Gazetesi*'nin Meşrutiyet'in ilk yılında bu meselelere hangi açılardan yaklaştığı ve nasıl çözümler önerdiği bu bölümde incelenecektir.

3.1. Meşrutiyet'in İlk Yılında Mizan Gazetesi'nin Gözünden İktisadi ve Siyasi Meseleler

Meşrutiyet ilan edildiği sırada Osmanlı Devleti ekonomik durum ve mali işleyiş konusunda sıkıntılı bir dönemdeydi. Ayrıca devlet siyasi krizlerle de yıpratılmaya çalışılmaktaydı. Bu sıkıntılı dönemde *Mizan Gazetesi* de kendince sorunları betimlemiş ve çözüm önerilerini sayfalarında sunmuştur.

3.1.1. Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyılda Mali ve Ekonomik Durumu

II. Meşrutiyet'in ilk yılında devletin nasıl bir ekonomik ve mali düzene sahip olduğunu anlayabilmek için öncelikle Osmanlı ekonomik yapısının temellerine ve bu yapıda meydana gelen değişimlere bakmak gerekir.

Osmanlı Devleti klasik sistemde gelirlerinin büyük çoğunluğunu savaş ganimetleri ve gümrüklerden sağlamaktadır³⁰⁰. Meşrutiyet yeniden ilan edildiğinde uzun bir süredir devam eden ekonomik çöküntüyle karşı karşıya kalan devleti bu duruma düşüren nedenlerin başında bu klasik sistemin hem kendi içinde bozulmalar yaşaması hem de dünya ekonomik sisteminin top yekün bir evrime sahne olması kabul edilebilir. Batı'da gelişen savaş

³⁰⁰ Niyazi Berkes, **100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi**, (İstanbul:Gerçek, 1969), 89

teknolojisiyle birlikte savaşlarda yenilmeye başlayan ve bu surette savaş gelirleri azalan Osmanlı³⁰¹ yeni gelir kaynağı bulmakta zorlanmıştır. Bütün bunların yanı sıra Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik çöküşün nedenlerini Tevfik Çavdar, Niyazi Berkes gibi yazarlar Batı sömürge ticaretinin uzak deniz yollarını kullanmasıyla birlikte Batı pazarına giren altın ve gümüşün artmasına; kısacası kapitalizmin doğuşunun Osmanlı ekonomik yapısını derinden etkilemesine³⁰² bağlamışlardır. Ekonomik sistemi kötüye giden Osmanlı çözüm arayışlarına girse de pek de başarılı olamamıştır. Rusya ile yaptığı Kırım Savaşı sırasında ilk defa, daha sonra devletin sırtına büyük yük olacak, dış borç alımına gitmiştir³⁰³. Dış borçlar Meşrutiyet'e gelindiğinde devasa boyutlara; hatta Mizancı Murad'ın verilerine göre neredeyse devletin beş yıllık aşar vergisini dahi bağlayacak kadar büyüklükte bir meblağa ulaşmıştır³⁰⁴. Görüldüğü üzere hem iç hem de dış etkiler Osmanlı Devleti'nin ekonomik olarak kötüye gitmesi için ortam oluşturmuştur.

Osmanlının diğer gelir kaynaklarından biri de gümrüklerdir. Gümrüklerin azami verimlilikte kullanılmaması ve verilen kapitülasyonlar da Osmanlı devletini bu gelir kaynağından neredeyse mahrum bırakmıştı. Mizancı Murad'ın gümrüklerle ilgili belirttiği sorunların başında yabancılara tanınan ayrıcalıklara karşılık Osmanlı gümrük düzeninin zor durumda olmasının yanında gümrüklerin kontrolden uzak işlemesi de yer almaktadır. Dolayısıyla gümrükler kontrolden uzak hatta kontrol edilebilecek kural ve kaidelerden uzak bir işleyişe sahiptir denilebilir. *Mizan Gazetesi*'nde gümrüklerle yakın ilişkisi olan bir diğer mesele olarak uluslar arası ticaret antlaşmaları görülmüştür. Bunların yeterince akılcıca kullanılamadığı yahut uygulamaya geçirilemediği konusunda Almanya ile yapılan ticaret antlaşması örnek gösterilerek açıklamalarda bulunulmuştur³⁰⁵.

Üçüncü büyük gelir kaynağı olarak halktan gelen vergiler sayılabilir. Coşkun Can Aktan'ın çalışmasında normal zamanlarda bu vergilerin halkı rahatsız

³⁰¹ Hayri R. Sevimay, *Cumhuriyete Girerken Ekonomi-Osmanlı Son Dönem Ekonomisi*, (İstanbul:Kazancı,1995),20

³⁰² Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisi Tarihi*, (Ankara:İmge,2003),47; Berkes, *age*,133

³⁰³ Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu Osmanlıda Kağıt Para Maliye ve Toplum*, (İstanbul: İletişim, 2003),55; Ayfer Özçelik, *Osmanlı Devleti'nin Çöküşünde Ekonomi-Politik Baskılar Üzerine Bir Deneme*, (Ankara:Ecdad,1993),60

³⁰⁴ "Umur-ı Maliye", *Mizan Gazetesi*, 3 Şaban 1326 (17 Ağustos 1324),145.

³⁰⁵ "Ticaret Muahedeleri", *Mizan Gazetesi*, 2 Ramazan 1326 (15 Eylül 1324),259.

etmemesine rağmen, devletin diğer gelirlerinin azalmasıyla birlikte vergilerde büyük çapta bir artış yaşandıktan sonra; huzursuzluklara hatta isyanlara neden olduğundan³⁰⁶ bahsedilir. Özellikle II. Mahmut dönemi sonrasında artan merkezileşme politikalarıyla birlikte; ulema, asker, yerel unsurlar üzerinde olduğu kadar maliye üzerinde de etkili olan devlet kontrolü Şevket Pamuk'un satırlarında vergilendirme ile aynı şiddette paralel ilerleyen uygulamalardan biri olarak tanımlanmıştır. Daha önceleri yerel unsurların denetiminde olan vergiler devlet kontrolüne geçince öncelikle devlet ve yerel güçler arasında çatışmalar başlamış; bunun yanı sıra, devletin yeterli memuru ve olanağı olmadığı için aksayan vergi tahsilatları sorunu ortaya çıkmıştır³⁰⁷. Devletin vergi toplamasıyla ilgili sorunlar II. Meşrutiyet'e kadar devam etmiştir. *Mizan Gazetesi*'nin verilerinden de anlaşıldığı kadarıyla Rumeli, Arabistan ve Anadolu'nun bazı yerlerinde halkın maddi durumunun iyi olmasına karşın aşar ve ağnam vergileri toplanamamaktadır³⁰⁸. Diğer yandan da ülkenin bazı bölümlerinde halkın ağır vergiler altında ezildiği konusunda da verilere rastlamak mümkündür. Mültezimlerin elinde mahvolmuş halk gittikçe kötü duruma düşmekte; hatta vergi borcunu ödeyemeyen bir dul kadının evinin kiremitlerinin, borcuna karşılık olarak alındığı dahi Mizancı Murad tarafından rivayet olunmaktadır³⁰⁹.

Devletin kötü giden ekonomik duruma karşı oluşturulmuş başka bir vergilendirme şekli ise “iane”lerdir. Ali Akyıldız'ın, borçların ödenebilmesi ve evrak-ı nakdiyyenin kaldırılması için öne sürülen bir çözüm şeklinde tanımladığı iane adı altındaki vergiler isteğe bağlı olup, mecbur tutulmadan toplanacaktır. bu paraların harcanacağı yerler, toplanma miktarı gibi meseleler için bir komisyon dahi kurulmuştur³¹⁰. İaneler meşrutiyet sonrasında muhalefetin eleştirisi oklarına hedef olacaktır.

1908'e doğru yaklaşıldığında; tahta çıkmadan önce dahi “pinti” lakabıyla anılan II. Abdülhamit'in şahsi idaresi olarak adlandırılan mutlakiyet döneminde padişahın karakteriyle de özdeşleşen bir ekonomi çizgisinin izlerini,

³⁰⁶ Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Özgür Saraç, **Vergi Zulüm ve İsyan**, (Ankara: Phoenix2002),223-233

³⁰⁷ Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme**, (İstanbul:Tarih Vakfı,2005), 41-43

³⁰⁸ “Umur-ı Maliye”, **Mizan Gazetesi**,30 Receb 1326 (14 Ağustos 1324),127

³⁰⁹ “Umur-ı Maliye”, **Mizan Gazetesi**, 3 Şaban 1326 (17 Ağustos 1324),145.

³¹⁰ Akyıldız,age,83

François Georgeon'un araştırmasında yahut Tahsin Paşa'nın anılarında, takip etmek mümkündür³¹¹. II. Abdülhamid anılarında da bu konuda açıklama yaparken ekonomiyi kötümser sözlerle ifade ederek asıl rahatsızlık verici boyutta olan meselenin dış borçlar olduğunu söyler³¹². Bu borçları ödemek adına tahta çıkar çıkmaz büyük bir tasarruf politikası izlemeye başlar. II. Meşrutiyet'ten önce bu borçların ödenmesi konusunda yeni düzenlemeler yapılmış ve Muharrem Kararnamesi adı altında devletin bazı gelirlerine el koyan bir sistem dahilinde Duyun-ı Umumiye idaresi kurulmuştur. Yusuf Hikmet Bayur, Duyun-ı Umumiye idaresinin kurulmasına rağmen dışardan alınan borç miktarı azalmamasına karşılık ödenen miktarlarda artış kaydedilmediğini ifade eder.³¹³

İç ve dış borçların ödeme planları yapılırken gelecek senenin gelirlerinin risk altına alınması söz konusudur. Bu durum, bir dönem Düyun-ı Umumiye komiserliği yapan Mizancı Murad tarafından uzak geleceğe ait çözümlerden çok günü kurtarma amacı taşımaktadır şeklinde yorumlanmıştır. Mizancı Murad'a göre "Gelecek sene maliyenin daha büyük bir yük altında kalması kimsenin umurunda değildir. Halbuki usulün makbul olanı gelecek senekilere yük getirmeyenidir" şeklinde devam eder ve bu konuda hükümeti eleştirir. Mevcut şartların kötü olmasının nedenleri olarak gördüğü eski yöneticilere alınan borçların yerinde kullanılmadığı ve gereksiz yerlere harcandığı yönünde eleştiriler getirir³¹⁴. Bu durum son yirmi beş yılda diğer büyük devletlerin aksine varlığını ikiye katlayamamak şöyle dursun yerinden bile kımıldayamayan bir Osmanlı yaratılmıştır şeklinde tanımlanır³¹⁵. Borçlanma konusunda Mizancı Murad tarafından kötü eleştirilere maruz kalan mutlakıyetçi yönetim, diğer yandan Yazgan'ın düşüncesine göre ekonomide Düyun-ı Umumiye idaresinin verdiği bir rahatlama da yaşamıştır³¹⁶. Bu durumda II. Abdülhamid döneminin ekonomisi konusunda yapılabilecek reel bir yorum bir önceki dönemlere göre

³¹¹ François Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, çev. Ali Berktaş, (İstanbul: Homer, 2006), 35; **Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları** **Sultan Abdülhamit**, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990), 11; **Sultan Abdülhamit Siyasi Hatıratım**, (İstanbul: Dergah, 1984), 211

³¹² Sultan Abdülhamit, **Siyasi Hatıratım**, (İstanbul: Dergah, 1984), 114

³¹³ Şevket Pamuk, **age**, 69; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, c.1, kısım: 1, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1963), 30; Özçelik, **age**, 91

³¹⁴ "Umur-ı Maliye", **Mizan Gazetesi**, 23 Receb 1326 (7 Ağustos 1324), 95; Georgeon, **age**, 142

³¹⁵ "Meslek-i Hükümet", **Mizan Gazetesi**, 14 Receb 1326 (29 Temmuz 1324), 59

³¹⁶ Haydar Yazgan, "Düyun-ı Umumiye'nin Osmanlı Maliyesine Kazandırdıkları", **Finans Dünyası**, (Ekim 2003): 80-83; Bayur, **age**, 246

biraz daha iyi olmakla birlikte Mizancı Murad'ın hayal ettiği büyük Osmanlı İmparatorluğu için yeterli düzeyde değildir.

1908'e gelindiğinde ülkenin ekonomik ve mali açıdan genel durumu bu şekilde özetlenebilir. Ağır vergiler altında özellikle 1905 ve 1906 yıllarında yoğunlaşan vergi isyanlarıyla birlikte dış ve iç borçlanmanın iflas derecesine getirdiği ülke ekonomisi tek kelimeyle kötü durumdadır. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte ıslahatlara umut bağlayan halka karşılık parasız ıslahat yapılamayacağını bilen aydınlar ve yöneticiler de ne yapacağını bilemez durumdadır.

3.1.2. Bütçe Tartışmaları'nın Mizan'a Yansıması

II. Meşrutiyet ilan edildikten kısa bir süre sonra yöneticileri bekleyen önemli bir mesele de bütçe hazırlamaktır. Bütçe hazırlama konusunda Niyazi Berkes'in verdiği bilgilere göre, bu konuda Osmanlıda bir geleneğin olmadığını vurgulamak faydalı olacaktır. Devletin refah içinde yaşadığı dönemlerde gelir-giderlerin zaten belli olduğu bilinmektedir. Bu yapının bozulduğu ekstra durumlarda ise para sıkıntısı çekilmemiş, ihtiyaç olduğu zamanlarda darphaneden para bastırılabilmiştir³¹⁷. İkinci Meşrutiyet dönemine gelindiğinde ise bu rahatlıktan bahsetmek mümkün değildir.

Mizan Gazetesi de içinde bulunulan 1908 yılında büyük tartışmalara neden olan bütçe meselesini sayfalarına yansıtmıştır. Mizancı Murad tarafından meşrutî yönetimlerin şartı olarak görülen devlet gelir ve giderlerinin kayıt altında tutulması şeklinde açıklanabilecek bütçe meselesinin, halledilmesi bir yandan prosedürün gerçekleştirilmesi diğer yandan da yapılacak ıslahatlar için ekonomik durumun belirlenmesi açısından önemlidir³¹⁸. Ayrıca Mizancı Murad'ın muhalif bir gazeteci olduğu da düşünülürse bu meseleye gazetesinde sıkça yer vermesi konusunda hükümeti eleştirmek için eline bir koz geçirmiş olmasına da bağlanabilir.

Oluşturulacak bütçeyle birlikte devletin yeni bir mali politika benimsemesi de gerekmektedir ki bu da büyük oranda tasarrufa dayalı olacaktır. Mizancı Murad'ın da satırlarına yansıttığı kadarıyla kendisi de bu politika taraftarıdır. İktisat ilminin bireye indirgenmesi konusunda oldukça ısrarcı bir tutumu

³¹⁷ Niyazi Berkes, **100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi**, (İstanbul:Gerçek,1969),93

³¹⁸ "Bütçe-Tensikat", **Mizan Gazetesi**, 12 Şaban 1326 (26 Ağustos 1324),179.

vardır. Özellikle iktisat ve tasarruf konusunu ele alırken bunu dini ibarelerle de destekleyerek hiçbir dinin kuralı arasında israfın yeri olmadığını söyler. Bu konuda dini alanda da yazılmış pek çok eseri referans gösterir. Yaşanan günün bireylerini anlatırken de iktisat ilminden habersiz insanlarla dolu olduğu konusundaki kanaati dikkat çeker. Üç kazananın beş harcaması üzerine dağılan ailelerin huzuru bozulan insanların eleştirisini de yapar. Mizancı Murad'ın eleştirel bir dille anlattığı dönemin toplumunun iktisatla ilişkisi konusundaki cümleleri, hem onun bakış açısını anlamak hem de dönemin panoramasını görmek açısından faydalı olacaktır:

“Toplumsal büyük çoğunluğu bir moda rüzgarına tutulmuş gidiyor. Aile reisleri bu ağır yükün altından kalkabilmek için kazançlarına yeni kazançlar eklemeye çalışıyorlar; ardından illegal kazanç yollarının da kapısı açılıyor. Bu grup toplumun sonunu hazırlayan sınıfı oluştururken; iktisadi olarak belirlendiğinde bundan başka toplumda iki grup daha vardır. Bunlardan birincisi geliri giderine denk olanlar ki devletin geleceği için hiçbir faydası olmadığı gibi zararı da olmaz; üçüncüsü ise kazandığının bir miktarını biriktirenlerdir. Asıl kazanılması gereken bu gruptur ve ikinci grubun buna tevsi için çalışmalar yapılmalı birinci grupla ise selam bile söz konusu olmamalıdır. Zira gelirin gidere göre düşük olduğu yapılarda, aile ve devlet de dahil, dağ olsa dayanmaz. İnsanlar birbirini iktisat yapma konusunda ikaz etmelidir”³¹⁹.

Yeni bütçeyle birlikte belirlenecek yeni politikada bütün bunlara da dikkat etmek gerekmektedir. Halkın iktisat konusunda yapacaklarının yanı sıra Mizancı Murad'a göre devletin de kendine bir iktisadi politika belirlemesi gerekir. Bu belirleme öncesinde ise yollar yine gelir ve giderlerin bulunduğu bir bütçe hazırlanmasına çıkar.

Osmanlı Devleti için Meşrutiyet'in ilanı sonrasında bütçe hazırlanması mecburi bir iş haline getirilse de hem bütçe hazırlamadaki tecrübesizlik hem de gelir ve giderlerin dağınıklığı, bütçenin hazırlanmasını geciktirmiştir. Bütçe tartışmaları bütçenin ilanına kadar devam eder. Tartışmalara rağmen bütçenin yeni mali yıla yetiştirilememesi ihtimali dahi ³²⁰ *Mizan Gazetesi* sayfalarında ağır eleştirilere hedef olmuştur. Bütçenin açıklanamadığı; fakat bütçe tartışmalarının sürdüğü günlerde her ne kadar net bilgilere ulaşılamasa da ortalıktaki söylentilere bağlı olarak gazetelerde ve halk içinde bütçe hakkında fikir yürütenlere de rastlamak mümkündür. Bu konuda fikir yürütenlerin çoğunun hemfikir olduğu konu bütçedeki açık olmasına karşılık açığın miktarı

³¹⁹ “Umur-ı Maliye- Ümmet-i Mukteside”, **Mizan Gazetesi**, 14 Ramazan 1326 (27 Eylül 1324),308.

³²⁰ “Umur-ı Maliye- Ümmet-i Mukteside”, **Mizan Gazetesi**, 14 Ramazan 1326 (27 Eylül 1324),308.

spekülasyonlara neden olmaktadır. Mizancı Murad da bu tartışmalar esnasında kendisi de düşüncesini açıklarken gayri muntazam borçların da katılmasıyla yirmi beş milyonluk bütçede on milyona varan bir açığın oluşacağını bildirir³²¹. Yeni mali yıla bütçesiz girilmesi ve bütçedeki açık konusunda herhangi bir yapıcı fikrin bulunmaması *Mizan Gazetesi* sayfalarında eleştirilere yol açar³²².

İçinden çıkılmaz bütçe tartışmaları ve ekonomik bozukluklar için yabancı danışmanlığı söz konusu olmuştur. Mizancı Murad bu duruma da şiddetle karşı çıkar. Getirtilen uzmanın bizim mali yapımızı tetkik edip düzenleyebilmesi için öncelikle dilimizi öğrenmesinin gereğini vurgulayıp bunun da uzun zaman isteyen bir çalışma olduğunu söyler. Ayrıca gelen kişinin de var olan mali yapıyı öncelikle tespit ve tetkik etmediği takdirde uzman kişinin kendi ülkesinin yöntemlerini tepeden inmece bir tavırla kullanacağına ve bunun da olumsuz sonuçlara neden olacağına kesin gözüyle bakar. Ülke dışından getirtilen bu uzmanlardan bir kısmının kendi ülkesinin Osmanlı içindeki çıkarlarını koruması ve “en zararsızının bile” en azından edindiği bilgileri ülkesine döndükten sonra kitaplaştırması Mizancı Murad’ın bu kişiler hakkındaki genel kanısının oluşmasında etkili olmuştur³²³. Maliye Nezareti her ne kadar getirilen bu kişilerin herhangi bir kasıtlı alakası olmadığını vatanın selameti için getirtildiklerini ileri sürse de³²⁴ Mizancı Murad bu durumu eleştirerek yurt dışına gönderilen öğrenciler, açılan maliye mekteplerinden mezun olanlar ve bu sahada ihtisas yapmış kişiler dururken yabancı danışman getirtmenin fuzuli masraftan başka bir şey olmadığını savunur³²⁵. Görüldüğü üzere Mizancı Murad’ın genel olarak ülke içindeki gelir gider dengesinin belirlenmesi konusunda ısrarcı tutumunun yanı sıra ortaya çıkan aksaklıkların tespiti yahut düzenlenmesinde yabancı müdahalesini reddedici bir çizgisi vardır.

3.1.3. Gümrükler ve Gümrük Gelirleri

Ticaretin dünya çapında büyük önem kazandığı 19. yüzyılda gümrüklerin önemi artmıştır. Osmanlı Devleti için de gümrüklerin büyük bir gelir kaynağı

³²¹“Mösyö Loren-Bütçe-Ziya Paşa”, *Mizan Gazetesi*, 2 Safer 1327 (10 Şubat 1324), 317.

³²² “Bütçemiz”, *Mizan Gazetesi*, 7 Safer 1327 (15 Şubat 1324), 337.

³²³ “Umur-ı Maliye-Ecnebi Müşavirliği”, *Mizan Gazetesi*, 23 Şaban 1326 (6 Eylül 1324), 225.

³²⁴ “Usul-i Maliyemiz”, *Mizan Gazetesi*, 1 Ramazan 1326 (14 Eylül 1324), 257.

³²⁵ “Usul-i Maliyemiz”, *Mizan Gazetesi*, 1 Ramazan 1326 (14 Eylül 1324), 257.

oluşturabilecek potansiyele sahipken nasıl uzman olmayan kişilerin ellerine düştükten sonra istenilen verimin alınamadığı *Mizan Gazetesi*'nin sayfalarında genişçe yer bulmuştur. Mizancı Murad'a göre, gümrükler kontrolden uzak bir işleyişe sahiptir. Bütün bunların nedenlerinde biri de uluslar arası yapılan ticaret antlaşmalarının yeterince verimli kullanılamaması ve o günün şartlarına göre eski olmasıdır³²⁶. Gümrüklerle ilgili yapılacak düzenlemelerde gümrük vergilerinin belirlenmesi ilk sırada yer alır. Diğer meseleler ise gümrük görevlileri ve gümrük kanunun yeterli düzeye getirilmesi gibi alanlarda baş gösterir.

Gümrüklerden geçirilecek eşyalardan alınan vergilerin belirlenmesi konusunda *Mizan Gazetesi*'nde önerilen programa göre uluslar arası ticaret antlaşmalarında gümrükten geçen mallara uygulanacak vergilerde kıymet esası yerine cins ve sıklet esası uygulaması getirilmelidir. Gümrükten geçen eşyanın birkaç sınıfa ayrılmasına sebep olacak bu uygulamaya göre birinci sınıf eşya arasında lüks ve zenginlere hitap edenler; ikincisi zaruri malzemeler; üçüncüsü de aslında ikinci kısma ait olup talebe göre birinci kısma aitmiş gibi gösterilenlerdir. Bu derecelendirmeye göre vergilendirmede yüzde yirmiden yüzde yüze kadar geniş bir dilim söz konusudur³²⁷. Gümrüklerdeki bu keyfi uygulamalar yüzünden Mizancı Murad tarafından altı milyon olarak kabaca hesaplanan gümrük gelirleri iki milyon civarında kalmıştır. Bu zarar gazetede: “Şimdiye kadar uygulanan bu yöntem de devam ettirilecek, konuşmaya çalışan her ağız da susturulacak gibi duruyor ki bu durum da gümrüklerden gelecek vergilerin gideceği yerleri de etkileyeceğinden çeşitli problemlere sebep olacak bir seviyeye doğru yükseliyor.”³²⁸ yorumu yapılmıştır. Uluslar arası ticaret konusunda yabancı baskısının varlığı da bu alandaki çözüm önerilerine sınırlandırmalar getirmektedir. Mizancı Murad'ın bu konudaki yapıcı fikri, elde bulunan antlaşmaların iyi değerlendirilip en verimli bir şekilde kullanılması şeklindedir. Yani antlaşmaları uygulayanlar taşın altına elini koyacaktır çıkarımını yapmak mümkündür ki burada asıl fail olarak gümrük memurları karşımıza çıkar.

³²⁶ “Ticaret Muahedeleri”, *Mizan Gazetesi*, 2 Ramazan 1326 (15 Eylül 1324),260.

³²⁷ “Ticaret Muahedeleri”, *Mizan Gazetesi*, 2 Ramazan 1326 (15 Eylül 1324),260.

³²⁸ “Rüsumat Bütçesi ve Neticesi”, *Mizan Gazetesi*, 5 Safer 1327 (13 Şubat 1324),328.

Gümrük memurlarının gümrüklerle ilgili makalelerde tartışılması kaçınılmazdır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin bahsi geçen dönemlerinde gümrüklerdeki yolsuzluklar had safhaya çıkmışken görevli memurların da teftişi yahut tensiki gündeme alınmıştır. Hemen her devlet dairesine sirayet etmiş olan yolsuzluk, iltimas, rüşvet gibi uygulamalar büyük paraların oynadığı gümrüklere de sıçramıştır. Yalnız gümrüklerdeki bu denetimin sağlanması konusunda Mizancı Murad, umulan kâra karşılık bir miktar meblağın da feda edilmesi gerektiği yorumunu yapar. Birçok müfettişe ihtiyaç olduğunu beyan ederken yeni teftişçilerin de bütçeye yeni bir yük getireceği³²⁹ konusunda uyarısını da yapar.

Mizan Gazetesi'nden elde edilen verilere göre ülkeye sokulan eşyadan alınan vergi miktarı yüzde sekizden, bir iki yıl öncesinde, yüzde on bire yükseltilmiştir. Dışarıya satılan eşyada ise yüzde bir, limandan limana geçerken ise yüzde ikilik bir vergi uygulaması vardır. Bunda ipek istisna kabul edilmiştir³³⁰. Mizancı Murad bu verilere dayanarak Osmanlı Devleti için vergi usulünde değişiklik yapılarak en azından yeni anlaşmalar yapılıncaya kadar bu zararlı işten vazgeçilip fatura usulü uygulanmalıdır fikrini ortaya atar³³¹. Gümrüklerdeki bu olumsuzlukların ortadan kaldırılması için bazı çalışmalar yapılmalıdır. Zaman ve ahvalin şartlarına uygun olarak bunlar tedavi edilmeli ya da ortadan kaldırılmalıdır.

Mizan Gazetesi'nde gümrüklerle ilgili ıslahat çalışmalarının başlangıç yeri olarak küçük maaşlı memurlar gösterilmektedir. Bunun için bir sonraki yılın bütçesinde bu memurların maaşları yükseltilmeli, nitelikleri artırılmalıdır. 1324 yılı bütçesi için de bunun benzeri bir madde teklif edilmiş fakat bütçedeki açıklar bahane edilerek işleme konmamıştır³³². Gümrüklerdeki yolsuzlukların bir ayağını oluşturan gümrük memurlarıyla ilgili onların davranışlarının kaynağı olarak maddi durumlarının yetersizliği Mizancı Murad tarafından tespit edilmiştir. Gümrüklerde gelirlerini artırmak isteyen gümrükçülerin yaptığı yolsuzluklara dikkat çekilmiştir. Bütün bunların yanı sıra denetimden uzak memurların fazladan vergi koyarak ticaret camiasını nasıl

³²⁹ “Gümrüklerimiz”, **Mizan Gazetesi**, 24 Safer 1327 (4 Mart 1325),406.

³³⁰ “Gümrüklere Dair”, **Mizan Gazetesi**, 21 Safer 1327 (1 Mart 1325),393.

³³¹ “Umur-ı Maliye- Ecnebi Müşavirliği”,**Mizan Gazetesi**, 23 Şaban 1326 (6 Eylül 1324),225.

³³² “Rüsumat Bütçesi ve Neticesi”, **Mizan Gazetesi**, 5 Safer 1327 (13 Şubat 1324),328.

zor durumda bıraktığı ve bu alınan fazladan verginin iç piyasayı nasıl etkilediği de detaylıca anlatılmıştır³³³. Alınan bu yasadışı meblağın gümrüklerden gelecek ve hazineye aktarılacak miktarı etkilemediği için havaya gideceği de bildirilmiştir. Halbuki gümrüklerden gelecek vergilerin aksaması dışarıya ve içeriye ödenecek borçları da etkilediğinden Osmanlı maliyesinin itibarında da bir düşüşe yol açacağı da³³⁴ kaçınılmaz bir gerçektir.

Gümrüklerdeki bozukluklarla ilgili *Mizan Gazetesi*'nin önerilerinden birinin de buralarda teftişin artırılmasına yönelik olmasına rağmen kendi önerisinin olumsuz taraflarını da Mizancı Murad açıklamaktan kaçınmamıştır. Çünkü denetlemek lazım geldiği zaman geniş bir gümrük ağına sahip olan Osmanlı Devleti için müfettiş sayısının da buna nispeten fazla olacağı açıktır. Mizancı Murad'ın değişiyte teftiş heyetindeki bütün memurlar bu işle görevlendirilse dahi yetersiz kalacaktır³³⁵. Bütün bu açıklamalardan ortaya çıkacak sonuç gümrük memurlarının ve dolayısıyla gümrüklerin kendi hallerine bırakıldığıdır. Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda Mizancı Murad'ın ekstra çözüm olarak sunduğu gümrük memuru tensikatının yapılp yerlerine işi bilen, iktisat kurallarına ve yabancı ticaret antlaşmaları şartlarına vakıf, en az bir yabancı dil konuşabilen memurların atanması³³⁶ pek mümkün görünmemektedir.

3.1.4. Meşrutiyet'in İlk Yılında Köylülerin Durumu ve Mizan Gazetesi'nin Taşraya Bakışı

Batı'nın sanayi açısından gelişmesi köylülerin birer birer şehre gelip işçi sınıfını oluşturmamasından sonra tarım alanında mülksüzleşmiş köylülerle birlikte tarımsal üretimde de düşüş yaşayan³³⁷ Avrupa bu ihtiyacını çevre ülkelerden karşılamaya kalkmıştır. Çevre ülkelerdeki tarımsal faaliyetlerde bu nedenle hareketlenme olmuştur. Osmanlı Devleti ise Batı'ya coğrafi ve stratejik yakınlığı yönünden ilk göze çarpan az gelişmiş ülke modeli olarak karşımıza çıkar. Sanayinin az gelişmesi ve ülkenin bir tarım toplumu olması Avrupa ile olan ilişkilerini kendiliğinden düzenleme yoluna sokmuştur. Osmanlı

³³³ “Gümrüklerimiz”, *Mizan Gazetesi*, 24 Safer 1327 (4 Mart 1325),406.

³³⁴ “Gümrüklerimiz”, *Mizan Gazetesi*, 7 Ramazan 1326 (20 Eylül 1324),270.

³³⁵ “Gümrüklerimiz”, *Mizan Gazetesi*, 7 Ramazan 1326 (20 Eylül 1324),270.

³³⁶ “Gümrüklere Dair”, *Mizan Gazetesi*, 5 Ramazan 1326 (18 Eylül 1324),272.

³³⁷ Berkes,age,130

Devleti'nin modernleşme istekleriyle paralel bir dönemde yaşanan bu olaylardan yüksek kâr sağlayamamasının nedenini Mizancı Murad ülkenin bir "bereket" kaynağı olmasına karşılık ülke insanının tembelliğine bağlar. Açıktır ki Mizancı Murad böyle bir beyanatla birlikte Osmanlı Devleti'nin sanayileşme yolunda henüz yeterli olmayıp şimdilik bir tarım toplumu olarak kendini göstermesi gerektiği düşüncesini savunur. *Mizan Gazetesi*'nin yayınladığı istatistiklere göre senede elli-altmış milyon gelir elde edilen bir alan olan tarım sektöründen devlete beş milyon lira aşar verilir. Hem devlet hazinesinin belini doğrultabilmesi hem de dışarıya açılabilmesi için, bu durumda, önemli bir alan olan ziraatın ıslahı gerekliliklerin başında gelmektedir. Buna karşılık zirai ıslahatlar yeni gündeme gelen ıslahatlardan değildir. En atıl zamanlarda dahi bu konuda girişimlerde bulunulmuş lakin sonuçsuz kalmıştır³³⁸. Bunun en belirgin örneklerinden birisi olarak Mizancı Murad ziraat bankalarını gösterir. Köylüye destek olması için ilk olarak 1888'de açılan bu kurumlar zamanla hedeflerinden saptırılmıştır. *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış* adlı eserde bu bankalar için devletin de baskısı altında istenilen verime ulaşamadığı söylenir. Devlet hazinesi boş kaldıkça banka için toplanan paralara hazine tarafından el konulmuş yahut bankanın kuralları çiğnenerek hazineye borç verilmiştir³³⁹. Mizancı Murad ise ziraat bankalarının köylü tarafından da nasıl maksadı dışında kullanıldığı hakkında bilgi verir. Mesela bankalardan alınan krediler tarım ve hayvancılık için değil de düğün dernek için harcanmıştır. Borçların ödenme zamanı gelince de köylü tabii ki ödeyemeyerek malına mülküne el konmuştur. Halbuki bankaların kredi vermelerindeki amaç modern tarıma geçişi ya da hayvan ve nakliye ıslahını sağlamaktır. Bunların tamamına yakını gerçekleşmemiş, eski tarım teknikleri uygulanmaya devam edilmiş, hayvanlar yine bakımsızlıktan biçare bir görüntü sergilemiş, nakliyeler de kağnı gibi ilkel araçlarla yapıldığı için masraflar artmış bu da satış fiyatlarına yansımıştır³⁴⁰. Buna rağmen dönem hakkında Şevket Pamuk'un verdiği bilgilerde Osmanlıda ithalatın önemli bir kısmını mamul mallar oluşturduğu, ihracatın ise gıda ve hammaddeye dayalı olarak devam ettiği yer almaktadır. Yalnız ihraç edilen ürünlerin hiçbirinin yüzdesi

³³⁸ **Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış**, (İstanbul:Devlet,1938),205-235

³³⁹ **Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış**, (İstanbul:Devlet,1938),235

³⁴⁰ "Umur-ı Maliye-Ziraat Bankaları", **Mizan Gazetesi**, 7 Ramazan 1326 (20 Eylül 1324),280.

yüzde on beşi geçmediğinden herhangi bir ürünle ilgili dünya piyasasındaki kriz Osmanlı üreticisini etkilememiştir. Ayrıca bunun avantajlarından biri de merkez ülkelerin bir ürünün üretilmesi konusunda baskı uygulayamaması da bulunmaktadır³⁴¹.

Köylünün üzerinde baskı yahut kontrol unsurunun devlet veya dünya sistemi dahilinde çok büyük olmamasının yanı sıra köylü ile ilgili ortada olan bir sorun vardır: Köylü ürettiği malı direkt olarak pazara sunamamakta, aracılarla muhatap olmaktadır. Bu durum *Mizan Gazetesi*'nde dikkat çekilen meselelerden biri olmuştur. Konuyla ilgili şikayetlerin başında aracılardan üreticinin elindeki ürünü neredeyse yarı fiyatına almasıdır³⁴². Köy ve köylünün sorunları hakkında *Mizan Gazetesi*'nde bu bilgiler verilirken durumu düzeltmek için birtakım fikirler de öne sürülmüştür.

Ülkede ziraatla ilgili yapılabilecek ıslahat önerisi olarak *Mizan Gazetesi*'nde geçen programda insanların tasarrufa alıştıırılarak ziraat bankalarına para yatırmaya yönlendirilmesi ve belli meblağlar karşılığında belli faiz önerileri bulunmaktadır. Bütün bunların yanı sıra örnek köylerde modern zirai metotlar öğretilmeli, yeni demiryolu ya da şoseler açılmalı, ziraatla ilgili okullar kurulmalıdır gibi öneriler de sunulmaktadır³⁴³.

3.1.5. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i İlhakı ve Avusturya Boykotu

Meşrutiyet ilan edildikten sonra “*Şark Meselesi*”nin biteceğine dair düşüncelere büyük bir darbe vuran Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna ve Hersek'i 5 Ekim 1908 tarihinde resmen ilhakı Osmanlı Devleti için siyasi anlamda pek bir şey kaybettirmez. Bu bölgeler zaten fiili olarak Osmanlı yönetiminde değildir. Buna rağmen işin resmiyete dökülmesi halk tarafından infialle karşılanır. Genel kanıya göre, daha önceden problemlili bir bölge olan Bosna-Hersek eyaletinin, meşruti rejimin ilanı sonrasında, yani ümitlerin yeniden yeşerdiği bir dönemde bu şekilde ilhak edilmesi halk nazarında siyasi bir kayıptan çok “izzet-i milliyelerine” bir tecavüz olarak algılanmıştır³⁴⁴. Bu ruh hali neticesinde yönetim tarafından kışkırtılmamakla beraber halk Avusturya

³⁴¹ Pamuk, *age*,57-58

³⁴² “Umur-ı MaliyeZiraat Bankaları”, *Mizan Gazetesi*, 7 Ramazan 1326 (20 Eylül 1324),280.

³⁴³ “Umur-ı Maliye- Ziraat Bankaları”, *Mizan Gazetesi*, 7 Ramazan 1326 (20 Eylül 1324),280.

³⁴⁴ Çetinkaya,*age*,106; “Boykotajın Netayici”,*Mizan Gazetesi*, 5 Safer 1327 (13 Şubat 1324),329.

mallarını boykot eder³⁴⁵. Hükümetin herhangi bir emri olmaksızın ilk olarak *Tanin*'de çıkan *Avusturya Emtiasını Almayınız* başlıklı yazıyla gündeme gelen boykot çağrısı kamuoyunda geniş taraftar bulmuştur. İlk önce Avusturya malı giysiler giymeyen ve Avusturya malı satan dükkanlardan alışveriş etmemeye başlayan halk daha sonra protestonun boyutunu büyütmüştür. En dikkat çeken grup olan liman işçileri, Osmanlı limanlarına gelen Avusturya gemilerinin yüklerini boşaltmamıştır³⁴⁶.

Boykotaj devam ettiği sürece Avusturya hükümeti görüşme taleplerini reddetme kararı alsa da bir zaman sonra Avusturya ticaret odasının zararın büyüklüğü nedeniyle Avusturya hükümeti üzerindeki baskısı artmaya başlamıştır³⁴⁷. Olayların basında yer alması da kaçınılmazdır ki Osmanlı basını bu ilhaka şiddetle karşı çıkmış daha önce de belirtildiği üzere boykotaj çağrısı basından Hüseyin Cahit, Rıza Tevfik gibi isimlerden gelmiştir³⁴⁸. Mizancı Murad da boykotajı yerinde bir tepki olarak görürken Avusturya basınında çıkan ve boykotajın Avusturya ticaretini etkilemediğini iddia eden makalelere karşılık Avusturyalı tüccarların tepkilerini sorgular. Viyana gazeteleri zararın aslında iki buçuk milyon olduğunu söyler. Buna rağmen Mizancı Murad'ın kabaca yaptığı bir hesapla zarar yirmi milyon franka denk gelir. Avusturya ürettiği kötü cins malları şark piyasasına sürmektedir. Özellikle kötü cins şekerler Osmanlı piyasasında yer bulmaktadır. Dolayısıyla Avusturya şeker piyasası büyük zarara uğramış, çoğu fabrika iflas bayrağını çekmiştir. Seyr ü sefer şirketlerinin ve şimendiferlerin ettiği zararlar ise bunların dışında kalmaktadır. Osmanlı ticareti boykot ettiği ürünleri başka kaynaklardan karşılama yoluna giderken Avusturya yeni rakiplerle karşılaşmıştır³⁴⁹.

Bütçe tartışmaları sırasında *Mizan Gazetesi*'nin sayfalarına yansıdığı kadarıyla ülke içinde boykotajın zararları olduğunu düşünen bir grup da vardır. Yıllık gelirin önceki yıla göre azaldığı iddialarına karşılık boykotajın elbette bir

³⁴⁵ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.1, kısım 1, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991), 114; Y. Doğan Çetinkaya, **1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi**, (İstanbul: İletişim, 2004), 98

³⁴⁶ Çetinkaya, *age*, 112; **II. Meşrutiyetin İlk Yılı**, (İstanbul: YKY, 2009), 112; Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, (Ankara: İmge, 2006), 139; Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki**, (İstanbul: Kaynak, 2007), 43

³⁴⁷ Çetinkaya, *age*, 107

³⁴⁸ Feroz Ahmad, *age*, 42

³⁴⁹ "Boykotajın Netayıcı", **Mizan Gazetesi**, 5 Safer 1327 (13 Şubat 1324), 329.

etkisinin olduğu söylenir. Somut örnekle ifade edildiği kadarıyla Avusturya'dan alınmayan şeker Rusya'dan alınmış kahve şekersiz içilmemiştir. Trieste'den alınan ispirto miktarında da belli ölçüde azalma olmuştur. Fakat dikkat çekilecek durum; Avusturya boykotu bizim ithalatımıza değil Avusturya'nın ihracatına asıl etkide bulunmuştur³⁵⁰.

1908 yılına ait bu mesele Avusturya'nın iki buçuk milyon tazminat ödemeyi kabul etmesi sonucunda yapılan antlaşmayla 26 Şubat 1909'da kapanmıştır. Antlaşmanın imzalanmasından sonra halk boykota devam etmek istediye de Avusturya'nın boykot devam ederse tazminat isteyeceğine dair bildirisi üzerine son bulmuştur³⁵¹.

Avusturya'nın Bosna Hersek'i kendi topraklarına katması Mizancı Murad tarafından siyasi açıdan kendi halkına veremediği meşrutiyeti Osmanlı sahip olduğu için kıskanmıştır şeklinde yorumlanmıştır. Zaten kendi kontrolünde olan yerleri ilhak ettiğini açıklaması yalnızca Bulgaristan'ı bağımsızlığını ilan etmesi konusunda cesaretlendirmekten başka işe yaramamıştır. Birkaç gün arayla Bulgaristan da bağımsızlığını ilan eder³⁵².

3.1.6. Bulgaristan'ın Bağımsızlığı

Meşrutiyet'in ilk yılında Osmanlının dış ve iç politikasını etkileyen önemli bir olay, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesidir. Bağımsızlık ilanı 5 Ekim 1908'de gerçekleşmiştir. Mizancı Murad Bey'in görüşlerine göre Bulgaristan'ın bağımsızlığı süreci Rusların Balkanlar'daki politikasının bir parçası olarak geçmişte ortaya çıkmıştır. Bu politikanın geçmişine ve Mizancı Murad'ın yorumlarına geçmeden önce Meşrutiyet sonrasında bağımsızlık sürecinin ya da krizinin nasıl geliştiğine bakmak gerekir. Bulgaristan'ın bağımsızlığı meselesi 1907'den itibaren görüşülmektedir.

12 Eylül 1908'de Osmanlı sarayında yapılan ve yabancı elçilerin davet edildiği Abdülhamid'in doğum günü dolayısıyla düzenlenen ziyafete Bulgaristan temsilcisinin çağırılmaması krizin somut başlangıcı olarak alınabilir. Bu döneme kadar Bulgaristan Osmanlıya bağlı bir prenslik olarak siyasi varlığını

³⁵⁰ “Gümrük İşleri”, **Mizan Gazetesi**, 15 Safer 1327 (23 Şubat 1324),368.

³⁵¹ Çetinkaya, **age**,118;Feroz Ahmad,**age**,43;

³⁵² “Avusturya Ne Kazandı Ne Gaib Etti?”,**Mizan Gazetesi**,13 Ramazan 1326 (26 Eylül 1324),304

sürdürmektedir. Olay üzerine Bulgaristan hükümeti elçisini başkentten çeker³⁵³. Mizancı Murad da olay hakkında görüşlerini sunarken ülkenin dış politikası üzerinden gitmeyi tercih eder. Meşrutiyet sonrası bu dönem için dış politikada hassas bir dönem tabirini kullanan Mizancı Murad dış siyasetin uzun yıllardır ilk defa Osmanlı lehine olduğunu söyler. Bulgar elçisinin davranışlarını ise eski dönemlerde işinin ehli olmayan kişilerin elinde bulunan dış politika eseri yabancı temsilcilerin istedikleri gibi davranma lüksünün bir devamı olarak Bulgar elçisinin şımarıklığı şeklinde açıklar³⁵⁴.

Bulgaristan’la ilgili ikinci kriz ise 15 Eylül 1908’de baş göstermiştir. Rumeli demiryollarında yapılan grev sonrasında Bulgaristan, demiryollarına el koymuştur. Olayları yakından takip eden Mizan Gazetesi’ne bu durum ülkenin tüm dış politikasını etkileyecek bir olay olarak yansır. Çünkü Berlin Kongresi’nde Osmanlı Devleti’ne ait olduğu belirtilen demiryolunun işgali, altında Avrupa devletlerinin imzası bulunan bir antlaşmaya karşı yapılmış bir hareket demek olacaktır. Dış devletlere başvurulması sonucunda problem demiryollarının Bulgaristan’a satılmasıyla sonuçlanır. Mizancı Murad’ın buradaki yorumu ise Osmanlı’nın kırılan onurunun da dikkate alınması gerektiği şeklindedir³⁵⁵.

Bulgaristan’ın 5 Ekim 1908’de bağımsızlığını ilan etmesi Mizan Gazetesi’nde “bir cinnet hali” olarak tabir edilmiştir. Durumu gayet soğukkanlı karşılayan Mizancı Murad, Balkanlarda yapılan protestoları dikkate almayarak büyük devletleri müzakereye çağırır. Silahlı bir mücadele yerine protestoyu öneren Mizancı Murad, yapılan hareketi Berlin Antlaşması’nda imzası bulunan diğer devletlere karşı saygısızlık şeklinde yorumlar³⁵⁶. Bağımsızlığın ilanı sonrasında Bulgaristan ve buna bağlı olarak Rusya’nın Balkan politikası masaya yatırılır Mizan Gazetesi’nin sayfalarında.

Mizan Gazetesi’nin 11 Ramazan 1326 tarihli sayısında Süleyman Sabit’in yazısında açıklandığı kadarıyla Bulgar prensi uzun süredir kral unvanını istemektedir. Hatta Meşrutiyet’in ilanı öncesinde Macar Avusturya’ya karısını Avusturya hükümdarına sunmak amacıyla yaptığı gezide bu amacını

³⁵³ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, cilt:1, kısım:2, (Ankara:TTK,1964),102.

³⁵⁴ “Bulgaristan Kapıkethüdası”, **Mizan Gazetesi**, 21 Şaban 1326 (4 Eylül 1324), 215.

³⁵⁵ “Cümle-yi Siyasiye”, **Mizan Gazetesi**, 8 Ramazan 1326 (21 Eylül 1324), 283.

³⁵⁶ “Bulgaristan”, **Mizan Gazetesi**, 10 Ramazan 1326 (23 Eylül 1324), 291.

hissettirmiştir. Prens Peşte'ye ayak bastığında devlet nezdinde krallar gibi karşılanmış; halksa beklediği ilgiyi göstermemiştir. Süleyman Sabit bunu Prens'in daha önce Macar ordusunda düşük rütbeli bir görevli olmasına bağlar. Dolayısıyla yapılan yoruma göre Macar bölgesinde yapılan bu gösterişli karşılama aslında Avusturya hükümetinin gelecekteki amaçlarını belli etmek için yeterlidir³⁵⁷.

Balkanlarda küçük bir yönetim olan Bulgaristan'ın bu şekilde Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını olumsuz etkileyecek davranışlarda bulunmasının nedeni Rusya gibi büyük bir devleti arkasına almasıdır. Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası burada etkili olmuştur. Mizancı Murad'a göre Berlin Kongresi'ne dayandırılabilen bu meselede, doğuda Kars Ardahan Batum gibi vilayetlerin Rusların eline geçmesine karşılık batıda Rusya istediği sonuçları, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesine rağmen, elde edememiştir. Her ne kadar Osmanlı Devleti bu durumdan kötü etkilense de Rusya karşılığında beklediği çıkarı sağlayamamıştır; çünkü Bosna ve Hersek gibi geniş bir bölge Avusturya'nın kontrolüne geçmiştir. Buna ek olarak, Rusya'nın Bulgar Prensi olarak yetiştirdiği adamı da öldüğü zaman Rusya Bulgaristan üzerindeki nüfuzunu yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır³⁵⁸. Bağımsızlık sürecindeki Rus etkisi bağımsızlığın ilanı esnasında yerini Avusturya etkisine bırakmıştır. Mizancı Murad bu etkiyi açıklarken bağımsızlığın ilanından birkaç gün önce Paris elçisiyle gizli bir görüşme yapan Avusturya hükümetinin bu davranışını kullanır. Hakkında herhangi bir basın açıklaması yapılmayan görüşme sonrasında Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı gerçekleşmiş ve Avusturya Bosna ve Hersek'in ilhakını kendi çıkarlarını korumak açısından haklı göstermeye çalışmıştır³⁵⁹. Bağımsızlık ilanının ikinci günü çıkan Mizan Gazetesi'nde halkın bu konuda ne tepki vereceği konusunda bir tahmine rastlamak mümkündür. Okuyucu mektuplarından birinde bu olay sonrasında büyük devletlerin kesinlikle Bulgaristan'ın

³⁵⁷ Süleyman Sabit, "İstiklal İlanının Yüzü ve Astarı", **Mizan Gazetesi**, 11 Ramazan 1326 (24 Eylül 1324), 295.

³⁵⁸ "Rusya Politikası", **Mizan Gazetesi**, 13 Ramazan 1326 (26 Eylül 1324), 303.

³⁵⁹ "Ahval-i Hazıra", **Mizan Gazetesi**, 12 Ramazan 1326 (25 Eylül 1324), 299.

hareketini onaylamayacağından emin bir tavır vardır. Buna rağmen halkın tepkisinin bir yere kadar kontrol edilebileceği söylenir³⁶⁰.

Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden kısa bir süre sonra tatil edilen Mizan Gazetesi bu konudaki fikirlerini açıklama konusunda çok da fazla zaman bulamamıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Mizan Gazetesi, Bulgaristan'ın bağımsızlık sürecini Rusya destekli bir hareket olarak görmüş ve Osmanlı hükümetlerinin tedbirli davranmaları durumunda önlenebilecek bir kopuş olarak değerlendirmiştir. Çözüm olarak da savaş değil de diplomatik yollar önerilmiştir.

Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ettiği tarihlerde dikkate değer bir diğer olay da Girit'in ilhakıdır. Bu olay Mizan Gazetesi'nin yönetim tarafından kapatıldığı günlere denk geldiği için Mizan Gazetesi'nde yer verilmemiştir.

3.1.7. Memur Tensikatları

İkinci Meşrutiyet sonrasında ilk zamanlarda mali düzenle ilgili tartışmaların yanında yer alan bir başka önemli konu da devletin bütçesinde büyük bir yük teşkil eden³⁶¹, ihtiyaç fazlası memurlardır. Findley ve Ahmad'da yer aldığı kadarıyla; istibdad döneminde beş kişiyle yürütülebilecek işler için elli kişi istihdam edilmiş ve bu da hazinenin belini büken giderlere neden olmuştur³⁶². İltimas yahut akrabalık ilişkileri kullanılarak devlet dairelerini dolduran pek çok memur haklarında olumsuz tespitler yapılmasına rağmen herhangi bir muameleye tabi tutulmadan memuriyetlerini muhafaza etmektedirler. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte gündeme gelen bürokratik reform ya da diğer bir adla tensikat³⁶³ her ne kadar işleme konmaya çalışılsa da Mizancı Murad'ın gözlemleri, birilerinin himayesinde bulunan büyük ya da küçük rütbeli memurlara dokunulma konusunda cüretkar davranılmadığı şeklindedir.³⁶⁴ Memur tensikası *Mizan Gazetesi*'nden alınan bilgilere göre ilk olarak Maliye Nezaretinde başlamıştır. Daha sonra diğer nezaretlere sıçramış gibi görünse de yapılan amatörce çalışmalar nedeniyle istenilen sonuca ulaşılmakta geç kalınmıştır. Bazı durumlarda maaşı belli bir meblağın üzerinde

³⁶⁰ A. Hayrettin, "Bulgaristan İmaretinin İstiklali Havadisinin Türkiye Üzerinde İcra Ettiği ve Edeceği Teessür", *Mizan Gazetesi*, 12 Ramazan 1326 (25 Eylül 1324),300.

³⁶¹ **Sultan Abdülhamit Siyasi Hatıralarım**,(İstanbul:Dergah,1984),87

³⁶² Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki**,(İstanbul:Kaynak,2007),41;Carter Findley, **Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform Babıali (1789-1922)**,(İstanbul:İz,1994),198

³⁶³ Findley, **age**,253

³⁶⁴ "Heyhat!", *Mizan Gazetesi*, 21 Receb 1326 (5 Ağustos 1324),87.

olanların direkt olarak tensik edilmesi söz konusuysen, bazı memurların kayrılması sonucu işi bilen kişilerin iş başından uzaklaştırılması gündeme gelmiştir. Ayrıca iş başından uzaklaştırılan kişiler konusunda da herhangi bir tedbir alınmaması işsizlik sorununu da ortaya çıkarmıştır³⁶⁵.

Uzun süren tensikat süreci nedeniyle yapılacak olan ıslahatların sürekli ertelenmesinin yarattığı rahatsızlık *Mizan Gazetesi*'nde yer bulmakta gecikmemiştir. Devletin sırtındaki memur yükünün belirsizliği yıllık bütçe hazırlanması çalışmalarını da aksatmasının yanı sıra bu belirsizliğin verdiği şüpheli durum halihazırdaki memurların ve devlet dairelerinin de düzenli işlemlerini etkilemiştir. Bu durumun başlıca nedeni olarak Mizancı Murad, memur tensikatlarının uygulanması aşamasında elde herhangi bir kararname yahut kanun layıhası olmamasını gösterir. Yapılan bazı tensikat çalışmalarında yüksek mevkilerde yakınları olanlar terfi veya zam almakta, yirmi yıldır memuriyeti devam eden kişilerin maaşları yarıya indirilmekte hatta işten dahi çıkarılmaktadır³⁶⁶. Mevki olarak daha aşağıda olmasına rağmen daha fazla maaş alan memurların yanı sıra, yüksek mevkilerde az maaş alan memurların durumu da *Mizan Gazetesi*'nde ayrı bir tartışma zemini yaratmaktadır³⁶⁷. Mizancı Murad bu konuyla ilgili somut bir örnek olarak mebus maaşlarını gösterir. Onun fikrine göre mebus maaşlarının bir milleti temsil etmekten uzak olması, mebusluk için başvuran kişilerin niteliğini de belirlemektedir. Kaldı ki bir mebusun maaşı bir mümeyyizin maaşına denk düşmektedir. Özellikle Yemen, Bağdad, Basra gibi uzak vilayetlerden gelenler üç ay gibi azami bir süre içinde İstanbul'a ulaşmakta olup bu süre zarfında mebusa yaraşır bir hayat standardını hem kendilerine hem de ailelerine sağlamak zorundadırlar ki bahsi geçen meblağ bunun için oldukça azdır. Bu durumda özellikle ticaret ya da zanaat erbabı olmayan kişilerin bu miktarla geçinmesinin olanaksızlığını vurgulayan Mizancı Murad bu alanlarda faaliyet gösteren kişiler konusunda da kendi kazançlarının aşağısında bir kazanç getirecek olan mebusluğa kaymasının pek cazip karşılanmayacağını söyler. Devlet hizmetindeyken mebusluğu kabul edenler dahi yüksek bir

³⁶⁵ “Umur-ı Maliye”, *Mizan Gazetesi*, 3 Şaban 1326 (17 Ağustos 1324),145; “İcraat-ı Devlet Hakkında Mütalaa”,*Mizan Gazetesi*,16 Receb 1326 (31 Temmuz 1324),68;Findley,age,252

³⁶⁶“Bütçe- Tensikat”, *Mizan Gazetesi*, 12 Şaban 1326 (26 Ağustos 1324),179.

³⁶⁷ *Mizan Gazetesi*, 14 Şaban1326 (28 Ağustos 1324),189.

yöneticinininkinden az maaş alacaklardır. Bu durumda mebusluğu kabul eden kişilerin de statüsü ve kalitesi tartışmalı bir alana sürüklenir³⁶⁸.

Özetle; Mizancı Murad'ın düşüncesi memuriyet konusunda statü ve maaşların birbiriyle orantılı bir şekilde işlemesi üzerinedir. Yalnız devlet memuriyetleriyle ilgili pek rastlanmasa da askerlikle ilgili yazılarında maaşların belirlenmesi konusunda liyakat esasını da kriter alacaktır.

Memur tensikâtıyla ilgili *Mizan Gazetesi* de bir program önermiştir. Bu programa göre memur sayısı gerekli çizgiye çekilmeli; gerektiğinde bazı memurlar emekliye sevk edilmelidir³⁶⁹. Kendince gereksiz birçok memuriyetin varlığından bahsederken gerekli memuriyetlerin de ortadan kaldırılması Mizancı Murad'ı rahatsız eden durumlardandır. Bu konuda verdiği bir örnekte yıllardır gümrüklerde tarifeleri uygulamak için 5000 kuruş maaşla birilerinin istihdam edilmek istenmesine rağmen bu tarifelerin bir türlü uygulamaya geçirilemediğini bildirir. Bunun yanında gerçekten gerekli olan ve gümrüklerdeki kontrolü sağlamada fayda sağlayacak rüsumat teftiş heyeti lağv edilip odacı sayısı on dörtten otuz altıya çıkarılmıştır³⁷⁰. Yine *Mizan Gazetesi*'nin önerdiği tensikat programında bir nizamname hazırlanıp vilayetlerdeki memurların maaşlarını gösteren bir çizelge oluşturulması; memurların atama ve rütbe şartlarının usullere bağlanması, hatta statü değişiklikleri konusunda sınav uygulanması da yer almaktadır³⁷¹.

Mizancı Murad, tensikatla ilgili betimlemeler yahut öneriler sunarken yalnızca yaşanan günle sınırlı kalmamıştır. Sorunun kökenine kadar irdelemek ve ona göre bir çözüm oluşturmak konusunda önerdiği diğer ıslahta programlarında olduğu gibi tensikat programında da aynı çizgiyi izlemiştir. Devlet memurluğunun neden bu kadar cazip hale getirildiğinden toplumda bu statünün ne kadar ve hangi gruplarca kabul gördüğüne kadar pek çok mesele *Mizan Gazetesi* sayfalarında detaylıca incelenmiştir. Mizancı Murad bu meselenin temelini istibdad döneminde devlet memuriyetinin cazip hale getirilmesine bağlar ki bu, halkın garanti maaş ve daha tembel bir yaşama

³⁶⁸ “Mebus Maaşı”, **Mizan Gazetesi**, 22 Şaban 1326 (5 Eylül 1324),221.

³⁶⁹ İcraat-ı Devlet Hakkında Mütalaa”,**Mizan Gazetesi**, 26 Receb 1326 (10 Ağustos 1324),112 ;Feroz Ahmad,**age**,42

³⁷⁰ “Garaib-i İcraat-ı Rüsumiye” **Mizan Gazetesi** , 14 Safer 1327 (22 Şubat 1324),365.

³⁷¹ “Umur-ı Maliye-Ecnebi Müşavirliği”, **Mizan Gazetesi**, 23 Şaban 1326 (6 Eylül 1324),225; Findley,**age**,251

eğiliminin de etkisiyle devlet memuriyetlerinin şişirilmesi şeklinde bir sonucu doğurmuştur. Sanayi ve ticaret gibi alanları ise asıl kazanç kapısı olarak gören Mizancı Murad istibdat yönetimleri sırasında halkın daha rutin yaşam şartlarına itilmesiyle birlikte yeniliğe kapalı bir toplum oluştuğunu; fakat ticaret sanayi, tarım gibi alanlarınsa özgür ortamlarda gelişebileceğini söyler³⁷².

Kısacası devlet bir yandan devlet memuriyetlerini cazip hale getirmiş bir yandan da devlet memurlarının maaşlarını ödeme konusunda sıkıntı çekmeye başlamıştır. Durumun legal tarafından bakıldığında görülen bu manzaranın yanı sıra memur sayısındaki fazlalığa bir de el altından yapılan torpillerle birlikte açılan gereksiz memuriyetler ya da atanan basiretsiz memurlar işleri daha da içinden çıkılmaz hale sokmuştur. Meşrutiyet'in ilk günlerinde yapılması gereken kaçınılmaz bir temizliktir “tensikat” aslında. Sonuçlar dikkate alındığında ciddi bir kitlenin işsiz kalması durumunu da ortaya çıkarmıştır. Arkasından gelen önemli bir problem olarak da devlete yüklenen, bu kişilerin sosyal haklarının korunması yahut ailelerinin ve kendilerinin mağdur edilmemesi gibi bir görevi de ortaya çıkmaktadır.

3.2. Meşrutiyet'in İlk Yılında Mizan Gazetesi'ne Yansıyan Sosyal Meseleler

3.2.1. Meşrutiyet'in İlk Yılında Mizan'a Göre Eğitim

1908 yılı Meşrutiyet'in ilanı pek çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da Osmanlı aydını ve halkı için bir serbesti umudu getirmiştir. Abdülhamit'in baskıcı politikaları eğitim-öğretim üzerinde de kendini hissettirmiştir. Eğitim kavramı üzerinde serbesti-yi tedrisat fikri de aktivasyon kaynağı olarak görülüp kafa yorulmaya başlanmış; eğitimin niteliği ne olmalıdır sorusu başta olmak üzere eğitimci kimliği, eğitim araç ve gereçleri, ders programları ana başlıklarıyla eğitimle ilgili pek çok alanda düşünce üretilmeye çalışılmıştır³⁷³. Bu bölümde bu tip faaliyetlere ilk olarak genel bir bakış sunulduktan sonra *Mizan Gazetesi*'nin gözüyle eğitimin sorunları ve çözüm önerileri ele alınacaktır.

³⁷² “İbtıla-yı Memurin”, *Mizan Gazetesi*, 16 Safer 1327 (24 Şubat 1324),373; “İcraat-ı Devlet Hakkında Mütalaa”,*Mizan Gazetesi*, 16 Receb 1326 (31 Temmuz 1324),68.

³⁷³ Yahya Akyüz,*Türk Eğitim Tarihi*,((İstanbul:Kültür Koleji Yayınları,1993),229;İlhan Tekeli, Selim İlkin,*Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Dönüşümü*,(Ankara:TTK,1993),84

3.2.1.1. Meşrutiyet Öncesinde Osmanlıda Eğitim

Klasik Osmanlı eğitim sisteminin temel kurumları medreselerdir. Mustafa Ergün bu kurumların Osmanlı Devleti içindeki yapılanmaları hakkında ilk olarak Yıldırım Bayezid döneminde kurulduğu örgütlü bir şekilde Fatih döneminde ortaya çıktığı, Kanuni ile beraber de zirveye ulaşmış, aynı zamanda bu dönemde de bozulmaya başladığı bilgilerini verir. Aynı eserde Fatih ve Kanuni medreselerinin kendi adıyla anılan külliyele birlikte kompleks halinde hizmet vermiş olup ülke içindeki medreselerin de kendi aralarında; müderrislerin aldığı maaşlar, okutulacak dersler, öğrenim süreleri gibi kıstaslar dikkate alınarak yedi kısma ayrıldığı³⁷⁴ bilgileri de mevcuttur. Medrese altı diğer eğitim kurumlarıyla ilgili Mustafa Gencer, sıbyan mektepleri, mahalle mektepleri gibi temel eğitim kurumlarının da varlığından bahsederken temel düzeyde eğitim veren sıbyan mekteplerine dört-altı yaş grubu öğrenciler devam edip ders programlarının yazı, Kuran ve temel dini bilgiler olduğunu da ³⁷⁵ iletir. Ayrıca Hristiyan topluluklardan devşirilen çocukların alındığı ve devlet adamı ve asker yetiştirme amaçlı Enderun Mektebi'ni³⁷⁶ ve kadınların eğitimi alanında ise Harem'i Osmanlı klasik eğitim sistemi konusunda anmak gerekir

Osmanlıda on sekizinci-on dokuzuncu yüzyılları etkisine alan modernleşme (batılılaşma) hareketi kaçınılmaz olarak eğitimi de etkilemiştir. Mevcut yapıdaki sivil ve askeri okullardan sivil okullar Tanzimat'la beraber reformize edilirken askeri okullar savaşlardaki yenilgiler sonucunda ortaya çıkan, modern sistemde yetişmiş subay ve asker eksikliği ile birlikte çok daha önceleri ıslah edilmeye çalışılmıştır. Bu ihtiyaç çerçevesinde mühendishane-yi bahr-i hümayun (kuruluş:1773), mühendishane-yi berr-i

³⁷⁴ Mustafa Ergün, **İkinci Meşrutiyet Döneminde Eğitim Hareketleri**,22-23

³⁷⁵ Mustafa Gencer, **Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhu”** ,(İstanbul:İletişim,2003),73

³⁷⁶ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**,(İstanbul:Kültür Koleji Yayınları,1993),78;Faik Reşit Unat, **Türkiye Eğitiminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**,(Ankara:Milli Eğitim Yayınları, 1946),10

hümayun (kuruluş:1796), İkinci Mahmut döneminde kurulan dört Harp okulu hizmet vermeye başlamıştır³⁷⁷.

Askeri eğitim sistemini takiben sivil eğitimde de modern (Batılı) çizgi kendini göstermiştir. Sivil eğitimde modernleşme çabalarının temelinde yatan sebep tıpkı askeri sistemde olduğu gibi devletin devamlılığını sağlamaktır. Dolayısıyla yeni açılan eğitim kurumlarından devlet daireleri için memur niteliğindeki kimseler mezun olacaktır. Ortaöğretim kurumlarından bu alanda eğitim veren ilk sistem rüştiyelerdir. Mustafa Ergün'den alınan bilgiler baz alındığında, daha önce çıraklık yoluyla devlet memuru yetiştirme geleneğine karşılık okullu memur yetiştirmek amacıyla açılmış olan bu okullar ilk olarak başkentte açılmış daha sonra taşraya da yayılması planlanmıştır. Sıbyan mektebi sonrasında devam edilecek okullardan olan rüşdiyeler dört-altı yıl arasında eğitim vermesi konusunda değişiklikler yaşamış ve en sonunda üç yılda karar kılınmış³⁷⁸, 1824'te ise sadece İstanbul'da geçerli olan ve 1838'de tüm ülkeye yayılan okula gitme zorunluluğu getirilmiştir³⁷⁹. Bütün ülkeye yayılan okula gitme zorunluluğu beraberinde okul sayısındaki artışı da getirir. Rüşdiyelerde öğretmen sıkıntısının çekilmesi üzerine ise 16 Mart 1848 tarihinde ilk öğretmen okulu tahsis edilmiş ve bu olaydan sonra rüşdiyelerin sayısında kayda değer bir artış görülmüştür. İlerleyen yıllarda kızlar için de rüşdiyeler açılmıştır³⁸⁰. 1869 yılıyla beraber Fransız tavsiyesi üzerine bir maarif nizamnamesi yayınlanır. Bu nizamnamede üç kademeli bir eğitim modeli önerilir. Bu eğitim modeline göre her büyük köy ve kasabaya rüştiye, her kente sivil idadi ve her vilayet merkezine Fransız idadisini model alan bir sultani kurulacaktır³⁸¹. İkinci kademe olarak tasarlanan idadiler üç yıl eğitim verir. Taşrada yaygınlaşması İkinci Abdülhamit dönemine denk gelen bu kurumlar ikinci meşrutiyete kadar taşrada hem orta hem yüksek eğitim kurumları

³⁷⁷ Gencer, *age*,74;Akyüz,*age*,125;İlhan Tekeli, Selim İlkin,*Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu,1993),60

³⁷⁸ Ergün, *age*,24

³⁷⁹ Gencer, *age*,75;Akyüz,*age*,131;Tekeli,İlkin,*age*,62

³⁸⁰ Ergün, *age*,24

³⁸¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*,(İstanbul:İletişim,2004),96;Tekeli İlkin,*age*,67;Unat,*age*,23;Hasan Ali Koçer,*Türkiyede Modern Eğitimin Doğuşu*, (İstanbul: MEB,1970),82

olarak varlığını korumuşlardır³⁸². Sultaniler ise nizamnamedeki karara rağmen Girit'teki dışında ikinci meşrutiyete kadar sadece bir tane açılmış en yüksek ortaöğretim kurumu olmuştur. İstanbul'daki örneğinden yola çıkılarak bu kurum hakkında verilebilecek bilgiler arasında derslerde Müslüman-gayrimüslim öğrencilerin karma eğitim gördüğü, son sınıfa gelindiğinde fen ve edebiyat olmak üzere iki kısma ayrıldığı söylenebilir. 1873'te Aksaray'da Müslüman öksüz ve yetimleri için kurulan Darüşşafaka da sultani seviyesinde eğitim veren kurumlardan biri olarak da kabul eden yazarlar mevcuttur³⁸³. Bu kurumlar dışında Osmanlı sivil eğitim sisteminde çeşitli iş kollarına eleman yetiştirmek üzere açılmış meslek okulları da mevcuttur. Orta öğretimden sonra ise devam edilebilecek yüksek öğretim kurumu olarak medreseler vardı; fakat Abdülhamit'in tahta çıkışının yirmi beşinci yılında Darülfünun, medreselerin dışında ilk resmi yükseköğretim kurumu olarak da Osmanlı eğitim sistemine dahil olmuştur³⁸⁴.

Ülke içinde eğitim konusunda bu tip hareketler gözlemlenirken bir yandan da yurtdışına öğrenciler gönderilerek yetişmiş eleman açığı giderilmeye çalışılmıştır. II. Mahmut döneminde teknik öğretim için Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiş ve geleneksel düzenin savunucuları modernleşmeye ilk tepkilerini yavaş yavaş göstermeye başlamışlardır. Necdet Sakaoğlu, Osman Konuk gibi araştırmacılar, ülke içindeki eğitim kurumlarından yetişenlerin bile bir fikir birliğine sahip olmadığı; yurt dışından gelenlerin de bu güruhun içine girince devletin bu birliğe ihtiyaç olduğu dönemlerde nasıl bir karmaşa yaratacağı üzerinde yoğunlaşmıştır. Aynı yazarların aktarımıyla bu olayların yaşandığı dönemde dahi Tarihçi Lutfi Efendi, Vakanüvis Esad Efendi gibi isimlerin de eğitim sisteminin yarattığı bu kargaşaya tepki gösterdiği³⁸⁵ anlaşılmaktadır.

Çoğunluğunda Müslümanların devam ettiği³⁸⁶ bu okulların yanı sıra 1908 yılına gelindiğinde Osmanlı ülkesi dahilinde laik devlet okulları ve

³⁸² François Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, çev. Ali Berktaş, (İstanbul: Homer, 2006), 291

³⁸³ Zürcher, **age**, 97

³⁸⁴ Ergün, **age**, 25

³⁸⁵ Necdet Sakaoğlu, "Eğitim Tartışmaları", c.3., **Tanzimat'tan Cumhuriyet' Türkiye Ansiklopedisi**, (İstanbul: İletişim, 1985), 479; Osman Konuk, "II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim (Yapı Süreç Sorunlar ve Tartışmalar)", **Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet**, (İstanbul: Pınar, 2008), 363

³⁸⁶ Georgeon, **age**, 293

geleneksel modele göre eğitim veren okullardan başka, farklı milletlerin kurduğu ve finansmanı sağladığı Katolik ve Protestan misyoner dernekleri ve Musevi Alliance Israelite Universelle tarafından yönetilen yabancı okullar ve ülke içindeki farklı millet ve mezheplerce kurulan okullar da vardır³⁸⁷.

3.2.1.2 Mizan Gazetesi'nde Modern Okulların Eleştirisi

Modern okullar, Meşrutiyet'in 1908 yılında ilanı ile birlikte kendi içinden ve dışarıdan pek çok eleştiriye maruz bırakmıştır. Abdülhamit'in basına uyguladığı sansürün bir benzeri eğitim kurumlarında da uygulandığı için basın Orhan Koloğlu'nun deyişiyle 1908'de yaşadığı patlamanın benzeri eğitim kurumlarında da görülmüştür. *Mizan Gazetesi*'nde de eğitimin modern okullar ayağı konusunda çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Gazete yayın hayatına başladığından son gününe kadar tartışmasız bir şekilde eğitimin gerekliliğini vurgulamış ve toplumların gelişmesi için temel yöntem olarak eğitimi göstermiştir. Modern okullar konusunda ise bu kurumların toplumu geliştirme amacı taşıması gereğinin zamanla unutulup yalnızca devlet müesseselerine hizmet için varmış gibi algılanmasından eleştiri dolu sözlerle bahseder. Okullarda aşılarmaya çalışılacak gelişmişlik kavramı ise Batı baz alınarak sorgulanır; anayasal düzen, eşitlik, hürriyet, adalet gibi kavramların toplum içinde oturmuşluğu ya da en azından kabul edilebilirliği modern dünyaya adaptasyonun işaretleridir. Birinci Meşrutiyet ve İkinci Meşrutiyet arasındaki farkı da bu işaretler üzerinden açıklamaya çalışırken sadece örgün değil yaygın eğitimin de modernleşme alanında önemini vurgular³⁸⁸.

Mizan Gazetesi'nin ilk sayılarından itibaren modern eğitimin önemi vurgulanırken modernin de anlamı meşrutiyetin ilk aylarında "hürriyet özlemi"dir muhtemelen. Modernleşme konusunda eğitimin neden bu kadar önemli olduğu ise Mizancı Murad'ın İngiltere ve Fransa modellerinden yola çıkıp bu devletlerde modernin oluşması için birkaç yüzyıl harcanmasının gereğini belirtir. Buna rağmen Osmanlı toplumu için bu kadar uzun zamana sahip olunmadığından bu zaman farkını aşmak uğruna "tedricen ihtiyacı zaman ile mütenasib mektebler açmak, terbiye-yi halkı taammüm etmek, Avrupa'nın adat-ı şarkiye ile kabil-i itilaf olan adat ve usulünü tatbik ve

³⁸⁷ Zürcher, *age*, 97;

³⁸⁸ "Halisane Bir Temenni", *Mizan Gazetesi*, 2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324), 2

kabul etmek...” gerekir³⁸⁹ şeklinde bir açıklamaya rastlamak mümkündür. Ancak medeni, böyle olunur diyen Mizancı Murad Bey, medeniyeti de insanların fikir yönünden kamil seviyeye ulaşmaları olarak tanımlar³⁹⁰. Örgün eğitimde mektepler yaygın eğitimde ise Mizancı Murad’a göre, gazeteler halkın medenileşmesi konusunda çaba harcayacaktır.

Mizancı Murad’ın modern kavramı konusundaki düşüncelerini burada açıklamak yerinde olacaktır. Çünkü Batı’nın ne kadar Osmanlı toplumuna nüfuz etmesi gerektiği Tanzimat’tan beri tartışılan bir mesele olmuştur. Mizancı Murad da muhafazakar çizgisiyle bu konuda kendince sınırlar oluşturmuştur. Mizancı Murad’ın geleneklerden kopma konusunda kati bir çizgisi vardır ki *Mizan Gazetesi*’nde anlatılan örnek bir olayda bu sınırları belirlemek daha açıklayıcı olacaktır. Olaya göre bir gün bir Türk aile reisi ailesindeki kadınların komşusu olan İngilizlerle top oynamasını teklif eder. İngiliz ise bu fikre karşı çıkarak Türk geleneklerinde kadın ve erkeğin birlikte oyun oynamasının kabul edilebilir bir şey olmadığını söyler. Geleneğini terk eden kadınlar için de “sizin geleneğinizde kadın erkek birlikte oyun oynamak caiz değildir; geleneğini terk eden kadınlar bizim kadınlarımızı da bozar.” cevabını verir. Mizancı Murad, İngiliz’i takdir edip örnek göstererek bu olaya gazetesinde yer vermiştir. Bu durum Mizancı Murad’ın düşüncesine göre geleneğinden, kültüründen uzaklaşan milletler başka milletler tarafından saygı görmez şeklinde yorumlanır³⁹¹.

Eğitimde gelenek konusunda bu iki yazı baz alındığı zaman geleneğin ne kadarının muhafaza edilmesi ne kadarının Avrupa usullerine göre düzenlemesi gerektiği konusunda net çizgiler belirlenmemiştir. Özellikle ikinci örnekte kadınların eğitimine bir nebze olsun el atılmışsa da Mizancı için bu meseleyi tartışmak henüz erkendir. Fakat bir dönem Frenk icadıdır diyerek matbaayı reddeden eğitim camiası³⁹² kadar da koyu bir taassuba rastlanmaz Mizancı Murad’ın eğitimle ilgili yazılarında.

³⁸⁹ “Bir Milletın Hayatı Ne ile Kaimdir?”, **Mizan Gazetesi**, 2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324), 2

³⁹⁰ “Maarif Nezaretı”, **Mizan Gazetesi**, 4 Receb 1326 (19 Temmuz 1324)

³⁹¹ “Çocuklarımızın Terbiyesine Dair Alınan Bir Varakada Deniliyor ki”, **Mizan Gazetesi**, 27 Şaban 1326 (10 Eylül 1324), 242.

³⁹² Sakaoğlu, **age**, 479

Modern eğitimle ilgili ilk sayılarda yumuşak ifadeler kullanan Mizancı Murad bir süre sonra üslubunu sertleştirir ve eleştiri kabiliyetinde yazılara yer vermeye başlar. Modern okulların niceliği-niteliği içerikli yazılarda bu kendini iyice belli eder. Bu tip yazılarda öne çıkan konuların içinde eğitim sisteminin ehil ellerde olmaması en büyük problemlerden biri olarak görülür. Sadarettin tutun da maarif nazırlarına, öğretmenlere kadar Mizancı Murad eğitim sisteminin her basamağındaki görevliler hakkında söylenmedik söz bırakmamıştır. Mutlakıyet dönemini de içine alan büyük bir eleştiri yağmurunu görmek mümkündür cümlelerde. Bir önceki devirde baştakilerin ehliyetizliği bütün eğitim politikasını etkilemiştir. 1891-1908 yılları arasında maarif nazırlığı yapmış olan³⁹³ Zühdü, Celal ve özellikle Haşim Paşa dönemlerini eleştirir. Mizancı Murad. Haşim Paşa döneminde cehaletin had safhaya çıktığı³⁹⁴ konusunda yargılara sahiptir. Eleştiriler maarif nazırı değişene kadar sürecektir. Eğitim sahasında köklü değişikliklerin yapılmasını da baştaki bu insanlar engeller Mizancı Murad’a göre. Haşim Paşa’nın dönemi bir kalemde silinmesi gereken dönemlerdendir ki onun idaresinde bulunmuş kişilerin dahi devlet idaresinden uzaklaştırılması gerekir.

3.2.1.3. Mizancı Murad’a Göre Öğretmenler ve Eğitimle İlgili Teknik ve Maddi Yetersizlikler

Eğitim sistemini kontrol edenler ve yönlendirenlerden başka bir de öğretmenler bu alanda aktif öznelerdir. Öğretmen yetiştiren kurumlara bakıldığında, Hasan Ali Koçer’den alınan bilgilere göre, meşrutiyet ilan edildiği yıl, ilkokul öğretmenleri yetiştirmek için kurulmuş olan Darülmuaallimin-i İbtidaiye’den bahsetmek mümkündür. İki yıl eğitim vermek için tasarlanmış ve öğretmen yetersizliği baz alınıp sınavsız bir şekilde medreselerden toplanan dokuz yüz kişilik bir öğrenci kadrosundan oluşmaktadır³⁹⁵. Ayrıca rüşdiye mektepleri için İstanbul başta olmak üzere Anadolu’nun bazı bölgelerinde kurulmuş okullar ve yüksek öğretim kurumlarına öğretmen yetiştirmek için oluşturulmuş mektepler de vardır³⁹⁶. Bütün bunlara rağmen öğretmen yetersizliği had safhadadır ki bu durum *Mizan Gazetesi*’nde ele alınan konulardan biri

³⁹³ Faik Reşit Unat, *Türk Eğitim Tarihine Bir Bakış*, (Ankara:MEB,1964),144-145

³⁹⁴ “Umur-ı Maarif”, *Mizan Gazetesi*, 28 Şaban 1326 (11 Eylül 1324),243.

³⁹⁵ Hasan Ali Koçer, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu*, (İstanbul:MEB,1970),199

³⁹⁶ Faik Reşit Unat, *Türk Eğitim Tarihi*, (İstanbul:Kültür Koleji Yayınları,1993),241-242

olmuştur. Öğretmenlerin nitelikleri konusunda epey hassas olunması gerektiği vurgusunu yapan Mizancı Murad, buna rağmen yeni mekteplerde öğretmenlik yapan kişilerin büyük çoğunluğunun, daha sonradan okul olarak kullanılan bey ya da paşa konaklarında hizmetçi, uşak konumundaki, yeterli fikir olgunluğuna sahip olmayan kişilerden olduğu konusundaki yorumlarıyla dikkat çeker³⁹⁷. Özellikle Mizancı Murad'ın önerdiği taşra eğitimi için bile en az yetmiş bin öğretmene ihtiyaç vardır. Oysa pedagojiden anlayan kişi sayısı Necdet Sakaoglu'nun verilerine göre binle sınırlı tutulmuştur. Meşrutî düzenin ve medeniyetin yayılması konusunda öğretmenlere bu kadar ağır bir yük yükleyen Mizancı Murad, öğretmen sayısının azlığının yanı sıra var olanların da kalitece yetersizliğinden şikayet eder. Öğretmenlerin işleri dışında başka uğraşlar da edinmemesi gerektiğinin vurgusunu da yapar.

Başta herkesi çarkına alan politika meseleleri öğretmenleri de etkilemiş ve onların da bu konuda fikirlerini açıklamaları konusunda cesaretlendirmiştir ki kendisi de hocalık yaptığı dönemlerde politikayla da uğraşan Mizancı Murad bu duruma şiddetle karşı çıkar³⁹⁸.

Öğretmenlerle ilgili sıkıntılar bunlarla da bitmez. Ders ücretlerinin azlığı, sınıflarda dersle ilgili gerekli alet ve edevatın olmayışı da öğretmenleri zor durumda bırakan meseleler olup bu meselelere *Mizan Gazetesi* tarafından da dikkat çekilmiştir³⁹⁹.

Meşrutîyet'in ilk yılında bu tip sorunlara kaçınılmaz olarak ıslahat önerileri de getirilmiş; fakat kayda değer bir sonuç alınamamıştır⁴⁰⁰. Hasan Ali Koçer bu dönemdeki kargaşa ortamını bir yıl içinde yedi milli eğitim bakanının değişmesine bağlı olarak tutarlı bir politika izlenememesine bağlar⁴⁰¹.

Devletin mali durumunun kötü olması da eğitim alanında yapılması düşünülen ıslahatlara hemen başlanılamaması konusunda etkili olmuştur. Gerekli para mevcut değildir; olanlar da ehliyetsiz yöneticiler tarafından harcanması gereken yerlere harcanmaz. Mizancı Murad'ın özellikle eleştirdiği konulardan biri budur. Bir önceki döneme referans göstererek 1908 öncesi Maarif

³⁹⁷ “Maarif Nezareti”, **Mizan Gazetesi**, 4 Receb 1326 (19 Temmuz 1324),16

³⁹⁸ Sakaoglu, **age**,482-483; Bayram Kodaman, **age**,155

³⁹⁹ “Maarif Nezareti”, **Mizan Gazetesi**, 4 Receb 1326 (19 Temmuz 1324),16

⁴⁰⁰ Osman Nuri Ergin, **Türk Eğitim Tarihi**, c.3. (İstanbul:Eser,1977),1273

⁴⁰¹ Koçer, **age**,169

Nazırlarından Haşim Paşa'yı hedef alan cümlelerinde onun “Ben hazineden beş kuruş almadan maarifi idare ederim.” sözleri sonrasında devletin eğitim meselesi ile ilgisinin en az düzeye indirilmesini eleştirir. Mizancı Murad'a göre bu tavır evlatlarınızı isterseniz okula gönderin istemezseniz göndermeyin demek olarak algılanır⁴⁰².

Yine *Mizan Gazetesi*'nde eleştirilen ve “yeteneksiz” olarak tanımlanan kişilerden biri de eski maarif nazırlarından biri olan Mustafa Paşa'dır. Bu isimlere karşılık olarak Said Paşa'nın sunduğu eğitim programı Mizancı Murad tarafından övülmekte hatta detaylı olarak anlatılmaktadır.

Maarif konusunda ekonomik problemleri göz önünde bulunduran Mizancı Murad özel teşebbüse önem verir. Dönem itibarıyla eğitimin şart olduğunu düşünüp hazineden bu konuda medet ummak pek de akılcı bir çözüm gibi görünmemektedir. Bunu direkt olarak satırlarına yansıtmasa da devlet kontrolünde, yetkin kişilerin elinde, maddi konularda özel teşebbüsün de desteklediği bir eğitim modelini sezdirir. Onaylayarak anlattığı bir olayda bunu hissetmek mümkündür. Eskişehir dolaylarında bir dere yatağına kurulan devlet mektebinde sağlık şartlarının haiz olmadığı ve kötü bir ortamda eğitim yapıldığı anlatıldıktan sonra o civardan eşraftan biri konağını eğitim için tahsis ederek Mizancı Murad'ın takdirini kazanır. Bu uygulamadan övgü ile bahsedilir⁴⁰³. Bunun yanı sıra yapılması gerekenler arasında hazineden alınması gereken maarif ianesi de asıl yerine iade edilmelidir. Bu para gereksiz memurların maaşları için değil de okul açmak ve okullara alet edevat almak için kullanılmalıdır. Çoğu yatılı olmak üzere her vilayete birer idadi açılması gerekir. İdadilerden mezun olanlar için de elinde diplomasıyla gelen ve öğrenimini devam ettirmek isteyen her öğrenciye de bir yüksek öğrenim kurumunda devlet yer açmak zorundadır. Yükseköğretimin paralı olması normal karşılanırken “yer yok”, “okul yok” gibi bahaneleri ise devletin ayıbı olarak görür.⁴⁰⁴ Islahatlar konusunda hazineden medet ummak imkansız hale gelince halkın ödediği öşür adlı verginin yanı sıra iane namıyla bir meblağ daha istenir. Eğitimin gerekliliği için bu meblağ halk tarafından “seve seve”

⁴⁰² “Umur-ı Maarif”, **Mizan Gazetesi**, 28 Şaban 1326 (11 Eylül 1324),243.

⁴⁰³ “Çocuklarımızın Terbiyesine Dair Bir Varakada Deniliyor ki”, **Mizan Gazetesi**, 27 Şaban 1326 (10 Eylül 1324),242.

⁴⁰⁴ “Umur-ı Maarif”, **Mizan Gazetesi**, 28 Şaban 1326 (11 Eylül 1324),243

verilmiştir. Elde edilen gelir okulların ibtidaiye, rüşdiye, aliye kısımları için kullanılma amacı taşır. Gündüzlü ve yatılı olmak üzere okullar tertib edilecek, taşranın eğitimi için harcanacaktır ayrıca bu para. İlerleyen zamanlarda toplanan paralar istenilen surette israf edilememiş amaçlarından saptırılarak bir dil okulu kurmaya harcanmıştır. *Umur-ı Maarif* başlıklı yazıda özellikle halkın kendi parasıyla gerekli eğitimi alamadığı eleştirisi yapılır⁴⁰⁵.

Mizancı Murad'ın eğitimin maddi yönü ile ilgili uyandırdığı genel kanaate bakıldığında, özetle, görülen odur ki eğitimin gerekliliği devletin bekası için şart görülmüştür. Devlet elinden geldiği kadar bu alanda çalışma yapmalı, halk da devletin yetersiz kaldığı durumlarda destek olmalıdır. Bütün bunlara ek olarak eğitimle ilgilenen kişilerin rütbe veya seviyesi ne olursa olsun iyi niyetli ve işinde ehil olması gerekir.

3.2.1.4. Mizan Gazetesi'nde Eğitimde İslahat Tartışmaları

II. Meşrutiyet döneminde eğitim konusunda ıslahat tartışmaları dört ana başlıkta toplanmıştır: Bunlardan ilki strateji sorunu olarak karşımıza çıkar. Topyekün bir ıslahat mı yoksa her kurumun tek tek ıslahı yolu mu izlenecektir sorusu üzerinde kafa yorulmuştur. İkinci mesele ki Mizancı Murad da bu tartışma dahilinde gazetesinde fikirlerini sunmuştur eğitimde ıslahat eğitimin hangi kademesinde başlayacaktır. Bu alanda “Tuba Ağacı” projesi olarak adlandırılan ve ıslahata yüksek öğretimden başlanması gerektiğini savunan bir modelle Emrullah Efendi ve ilköğretimden ıslahata başlanması gerektiğini savunan Darülmuallimin Müdürü Satı Bey tartışmanın iki ucunu oluşturmaktadır. Eğitimde ıslahat tartışmalarının üçüncü ayağı eğitimin birleştirilmesi; dördüncü ise eğitim dili üzerinde yoğunlaşmaktadır.⁴⁰⁶ Meşrutiyetin ilan edildiği yıla kadar modernleşme çalışmaları devlet nezdinde tepeden başlatılarak uygulanmaya çalışılmış ve bu sistem eğitimde de uygulanmıştır. Diğer bir deyişle ıslahatlarda öncelik, yüksek öğrenim kurumlarına verilmiştir. Tepeden modernleşmeci bu ıslahat modeli ile Osmanlı içindeki Türk-Müslüman olmayan milletlerin oluşturduğu eğitim modeli tamamen tezat oluşturmuştur. Yeni bir millet oluşturma amacıyla ilköğretime önem veren azınlık mektepleri bir süre

⁴⁰⁵ “Umur-ı Maarif”, **Mizan Gazetesi**, 28 Şaban 1326 (11 Eylül 1324),243.

⁴⁰⁶ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, (Ankara:TTK,1993),84; Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, (İstanbul:Eser,1977),1276-1296

sonra meyvelerini almaya başlamıştır. Daha önce de belirtildiği üzere devlet okullarında ise devlet memuru yetiştirme amacı güdülmüş ve milli bilinç oluşturma gayesi kısmen ihmal edilmiştir.⁴⁰⁷ Mizancı Murad da devletin eğitim politikasını eleştirirken bu noktaya zaman zaman dikkat çeker. Bu konuda *Terakkiyat- Devlet Hakkında Mütalaat-ı Umumiye* adlı makalesinde: “Kaptanı ne kadar mahir olursa olsun teknesi çürük bir gemiyi kıyıya çıkarmak mümkün değildir” sözlerini sarf ederken kişilerin değil sistemin kendisinin asıl suçlu olduğu konusunda düşünceleri vardır. Kaldı ki durumun karmaşıklığı aynı makalede Mizancı Murad’ı bile bir ikileme sürükler. Devletin durumunu kurtarmak için acil tedbirlere ihtiyacın olduğu açıktır. Yapılması düşünülen ıslahatların faydası olsa dahi harcanan emek ve paraya oranla kısa vadede az getirisinin olması Mizancı Murad’ı tedirgin etmiştir⁴⁰⁸.

Mizan Gazetesi’nin önerdiği eğitim modelinde ise ilköğretimin yeri büyüktür. Hem devlet kontrolünü artırmak hem de yeni bir toplum yaratmak için ilköğretime değer verilmelidir. Çadır çadır gezen topluluklara kadar nüfuz edecek, din ve vatan sevgisi yaratmak amaçlı bir eğitim modeli önerilenler arasındadır.⁴⁰⁹ İlköğretime sadece Mizancı Murad Bey değil Meşrutiyet sonrasında eğitim konusunda eleştiri yapan pek çok kişi değinmiştir. Bunun nedeni olarak da Niyazi Berkes, Abdülhamid döneminde diğer eğitim kademelerinin aksine ilköğretime çok fazla önem verilmemesini gösterir⁴¹⁰.

Bütün bunlara ek olarak ilköğretim ve yükseköğretim konusunda da yeterli okul açmanın gereği de zaman zaman *Mizan Gazetesi*’nde vurgulanmıştır. Abdülhamit’in mutlakıyetçi döneminde her ne kadar nicelik açısından mektepler geliştirilmeye çalışılsa da 1908 yılına gelindiğinde okul sıkıntısının çekildiği açıktır. Maarif idaresine yapılan bir çağrıda her isteyen eğitim görebileceği sayıda okullaşmaya gidilmesi önerilir⁴¹¹. Avrupa ve Osmanlı modernleşmesi göz önüne alındığında Avrupa’da köklü eğitim kurumları tamamen safdışı bırakılmayıp ıslah edilerek eğitimin merkez kurumları haline getirilmiş; fakat Osmanlıda devletin köklü eğitim kurumları olan ve hemen her kademesine

⁴⁰⁷ Gencer, *age*, 85

⁴⁰⁸ “Terakkiyat-ı Devlet Hakkında Bazı Mütalaat-ı Umumiye”, *Mizan Gazetesi*, 9 Receb 1326 (24 Temmuz 1324), 40

⁴⁰⁹ “Milletlerin Felsefe-yi Tekamülü”, *Mizan Gazetesi*, 14 Şaban 1326 (28 Ağustos 1324), 187

⁴¹⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, ed. Ahmet Kuyaş, (İstanbul: YKY, 2003), 367

⁴¹¹ “Umur-ı Maarif”, *Mizan Gazetesi*, 28 Şaban 1326 (11 Eylül 1324), 243

eleman yetiştiren medreseler ıslahat döneminde merkezin dışında bırakılmıştır. Bu durum özellikle muhafazakar çevrelerce tepkiye neden olmuştur. Mizancı Murad'ın yorumuna göre de yeni açılan mektepler hem maddi yönden zor durumda olan devlete fazladan külfet getirmiş hem de yeni bir sistem olduğu için acil çözümlere yol açacak kadar çabuk örgütlenememişlerdir.

Sonuç olarak mektepler modern zihniyetin üretildiği merkezler olmasına rağmen bu dönemde pek çok sorunla baş etmek durumunda kaldıklarından nitelik açısından zayıf kalmış ve amaçlarına hizmet etme konusunda sınırlı bir seviyeye ulaşabilmişlerdir.

3.2.1.5. Mizan Gazetesi'nde Medreseler ve Medreseliler

Mizancı Murad Bey Avrupa'dan dönüşünden sonra Meşrutiyet'in ilanıyla beraber İttihat ve Terakki üyelerinin yanı sıra toplumun çeşitli kesimlerince de dışlanmış bir aydın sıfatına bürünmüştür. Bütün bu gelişmeler o dönemde meydana gelen olayların da etkisiyle onu muhafazakar kesimin saflarına iter. *Mizan Gazetesi*'nin ilk sayılarında görmediğimiz medrese vurgusu böylelikle son sayılara doğru artarken 31 Mart Vakası ile birlikte Mizancı Murad'ın etiketine de leke sürer. Gazetenin pek çok sayısında yer verilen medreselerle, müderrislerle yahut ulema ile ilgili sorunları ve çözüm önerilerini daha iyi irdeleyebilmek için medreselerin geçmişine ve Meşrutiyet'in ilanı döneminde Osmanlı toplumundaki statüsüne kısaca bakmak gerekir.

Medreseler, kuruluş döneminden itibaren Osmanlı devlet kademelerine, hukuk, eğitim ve idare teşkilatına eleman yetiştirmiş kurumlardandır. Çeşitli etnik ve sosyal gruplardan gelen öğrencilerin belli bir süreçten geçip en son başkentte tamamladıkları eğitimlerinden oluşan sisteme sahip olan medreselerin⁴¹² statüleri okuttukları dersler, sahiplerinin toplumsal konumları ve kurucularının sağladığı maddi imkanlar dahilinde derecelendirilirlerdi⁴¹³. Öncesinde şeyhülislamlığa bağlı olarak çalışırlarken 16. yy. sonrasında yine şeyhülislamlık bünyesinde kurulan ders vekaleti adlı birime havale edilmiş ve düzenlemeleri bu makam tarafından yapılmıştır. Öğrencilerin kabulü,

⁴¹² Ejder Okumuş, Ahmet Cihan, Mustafa Avcı, **Osmanlı Devletinde Eğitim Hukuk ve Modernleşme**, (İstanbul:Ark Kitabevi,2006),

⁴¹³ Salih Zeki Zengin, **İkinci Meşrutiyet'te Medreseler ve Din Eğitimi**, (Ankara:Akçağ),32

hocaların ve hizmetkarların maaşları, eğitim öğretim faaliyetlerinin düzenlenmesi gibi işlerle ilgilenen bu makam İkinci Meşrutiyet'e kadar etkinliğini sürdürmüştür. Daha sonrası içinse gerek maddi yetersizlikler gerekse personel eksikliği ders vekaletinin görevini yerine getirememesine neden olmuştur. Bu konuda Osmanlı Devleti'nde modernleşme döneminin sonlarına doğru ülke içine yayılmış medreseler bir tarafa dersaadettekilerde bile problemler çıkmaya başladığı⁴¹⁴ bilgilerine ulaşmak mümkündür.

Eğitim tarzı açısından da medreseler farklı yüzyıllarda farklı yollar izlemiştir. İctihat kapısının kapanması üzerine kendi içinde 19. yüzyılın ikinci yarısında felsefi düşünce üretilmek şöyle dursun asıl alanları olan din, hukuk, eğitimde dahi etkinlik gösteremeyecek kadar çağdışı kalmışlardır⁴¹⁵. Necdet Sakaoğlu, başlangıcından itibaren eğitim yöntemi olarak akılcılık ve nakilcilik konusunda ikilem yaşayan ve ilerleyen yüzyıllarda nakilciliğin ağır bastığı bu kurumların düşünce üretimine uzak kurumlar haline geldiğini dahi⁴¹⁶ savunur. Osmanlı Devleti'nde eğitimin dayandığı temel kurumlar olan medreselerde bu tip bozukluklar görülmeye başlayınca bu durumu telafi etmek için Avrupa'da olduğu gibi derin tarihsel kökleri olan medreseleri ıslah etmek yerine hiçbir temeli olmayan yeni kurumlar oluşturulmaya çalışılmış ve medrese gibi geleneksel kurumlar tamamen ortadan kaldırılmayıp yüzüstü bırakılmıştır⁴¹⁷.

Eski sistemde Osmanlı bürokrasisini yetiştiren medrese kurumlarının atıl bırakılmasının nedenlerinden biri de bürokrasi kaynağının buralardan, yurtdışında yahut yeni mekteplerde eğitim gören kesime kaymasıdır. Kendi iç problemlerinin yanında iktidar mekanizmasının bu şekilde el değiştirmesiyle de devlet tarafından dışlanma siyasetine maruz bırakılmıştır. Mektepli medreseli tartışması esnasında ulema ve medreseler yenilik karşıtı olarak gösterilerek yalnız bırakılmışlardır. Mustafa Gencer, medreselerin iktidar sisteminin dışında kalmasını ulemanın dinci tutuculuğundan çok Tanzimat reformcularının ulemayı devlet mekanizmasının dışına itmesine bağlayan

⁴¹⁴ Yaşar Sarıkaya, **Medreseler ve Modernleşme**, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 80-81

⁴¹⁵ Hüseyin Hatemi, "19. Yüzyılda Medreseler", c.3., **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, (İstanbul: İletişim, 1985), 501

⁴¹⁶ Necdet Sakaoğlu, "Eğitim Tartışmaları", c.3., **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, (İstanbul: İletişim, 1985), 478

⁴¹⁷ Sarıkaya, **age**, 84

aydınlardandır⁴¹⁸. Aynı bakış açısını *Mizan Gazetesi*'nin sayfalarında da görmek mümkündür. Medreselerin ve ulemanın Batılılaşma programlarının dışına itilmesinde yine Batıcı düşünce suçlanır. Mizancı Murad'a göre Batı'da yenilik yapılacağı zaman ruhban sınıfı bizdeki ulemayla görev ve statü açısından özdeşleştirilmiş, ruhban sınıfının yenilik engelleyici tutumu da bizdeki ulemaya atfedilmiştir. Halbuki batılı bir alimin *Şark* adlı eserinde de dile getirilip Mizancı Murad'ın bize bu durumun aktardığı kadarıyla bizdeki ulemanın Avrupa'daki ruhban sınıfıyla bir alakası yoktur. Ruhban sınıfı saltanatla hilafet arasında bir makam olup nasıl ki ordu saltanatı kılıçla koruyorsa ulema da hilafeti kalemle korur. Birinin görevi asayiş sağlamaktır, diğersininse düzeni kurmaktır; bu nedenle ikisine de Mizancı Murad tarafından mücahidlik payesi verilir⁴¹⁹. Hem modern okullarda yetişenlerin hem de yurt dışında eğitim alanların geleneğe sırt çeviren Batıcı tutumu medreseleri asıl alanları olan eğitim, hukuk ve idareden uzaklaştırmıştır. Yüzyıllardır devletin hemen her kadrosunda en üst düzey yöneticileri bile etki alanına alabilen yahut onlar tarafından yüksek değer atfedilen ulema ve dolayısıyla medreselilerin tepkisi bu durum sonucunda kaçınılmaz hale gelmiştir. Kaldı ki ulemanın ve medreselerin yüzyıllardır kendi içinde geliştirdiği, yönetimin ve toplumun hemen her kademesine nüfuz etmiş sisteminin top yekün diskalifiye edilme çalışmaları tepkiye yol açmıştır.

3.2.1.6. Meşrutiyette Medreselinin Hayal Kırıklığı

Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte ilan edilme sürecine destek verdikleri bir yönetimden beklentileri olan bir kesim halinde ortaya çıkar medrese camiası. Gerek düşüncelerini serbestçe açıklayabilme yönünden gerekse şartlarının iyileştirilmesi yönünden taleplerle sahnede medreselileri görmek mümkündür. İlk zamanlarındaki debdebeyi kaybeden bu kesimin tavrını normal bir tepki olarak kabul etmek gerekir. İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile beraber eline kalem alan birçok medreselinin, hoca yahut öğrenci devlet tarafından medreseliye reva görülen ihmal, ayrımcılık ve aşağılamalardan dolayı yöneticileri suçlarken bazı isteklerde bulunurlar. Eğitim ihtiyaçlarının giderilmesi, hatta müderrislerin çağın şartlarına göre eğitilmesi konusunda

⁴¹⁸ Gencer, *age*, 82

⁴¹⁹ "Hilafet-i İslamiye ve Tarik-i İlmiye", *Mizan Gazetesi*, 30 Receb 1326 (14 Ağustos 1324), 127.

finanse edilmesi ve onların dünyadaki gelişmelerden haberdar olması gibi istekler mevcuttur⁴²⁰. Meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamında isteklerini dile getiren medreseliler gerektiğinde ayet ve hadislerle de anayasal düzeni meşrulaştırmaya çalışmışlardır.⁴²¹ Bu kesimi 31 Mart'a kadar götüren nedenler nelerdir peki? *Mizan Gazetesi*'nde yayınlanan yazılardan yola çıkıldığında daha ilk sayılardan isyan belirtilerini görmek mümkündür. Gazetenin 22 Temmuz 1324 (4 Ağustos 1908) tarihli nüshasında Osmanlı Tahsil Görmüş Gençler Kulübü'ne medreselilerden herhangi bir kimsenin davet edilmemesi ayrımcılık fikrinin ortaya çıkmasına neden olur. Medreselilerden bir grubun gazeteye gönderdiği açıklamaya göre medreseliler Meşrutiyet sonrasında sanki yenilik karşıtı gibi gösterilmişler, Batı basınında böyle lanse edilmişlerdir. Bu yazının başlığının *İhtar* olarak konması da dikkate değerdir⁴²². Nuri ve Sadık isimli iki medreseli gencin bu yazısı *Mizan Gazetesi*'nin Meşrutiyet sonrası yayın hayatında medrese yanlısı çizgisini ilk ortaya koyan yazıdır diyebiliriz. Ayrımcılığı bu şekilde hisseden medreselilerle ilgili bozuklukların farkına varılması ve ıslahat fikirlerinin ortaya atılması ise 1908 yılı için konuşulacak olunursa yeni bir düşünce değildir. Gelibolulu Mustafa Ali, eğitim ve öğretimin düzensiz olmasından, rüşvet ve iltimasın yaygınlığından; on yedinci yüzyılda ise Katip Çelebi, akli ilimlerin ihmal edilmesinden şikayet eder. Medresenin sistemine herhangi bir eleştiri işareti olarak kabul edilmese de bozuklukların ifade edilmesi önemlidir. Asıl sistemli ıslahat çalışmaları ise Tanzimat'tan sonra gündeme gelir. İlk Osmanlı Maarif Nizamnamesi'nden bir yıl önce ulemadan on on beş kişilik bir grup toplanarak görüşmeler yapmış, şeyhülislama sunulan raporda okutulacak dersler, kitaplar, ders programları hakkında bilgi vermişlerdir. Öğretim süresi ise on dört yıl olarak belirlenmiştir⁴²³. Bu belge ıslahat çalışmalarının resmi olarak belgelenmesi konusunda önemlidir. İlerleyen zamanlarda ıslahatlar konusunda daha sistemli görüşler de ortaya çıkmıştır. Özellikle Meşrutiyet sonrasında ortaya atılan görüşlerde mekteplerinkine benzer bir yapı kurmak düşüncesi öne çıkar. Özel medreseler, daha kaliteli din adamı yetiştirme

⁴²⁰ Sarıkaya, *age*, 88; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, (İstanbul: Kültür Koleji Yayınları, 1993), 246

⁴²¹ Sarıkaya, *age*, 108

⁴²² “İhtar”, *Mizan Gazetesi*, 7 Receb 1326 (22 Temmuz 1324), 24

⁴²³ Sarıkaya, *age*, 93-94

konusunda meslek okulları, yahut mektep medrese entegrasyonu üretilen fikirler arasındadır. Teşkilatlanmasında medreseleri orta ve yüksek öğretim kurumu olarak düzenleyenler ya da Ziya Gökalp gibi medreseleri kompleks bir yapı olarak tasarlayanlar da vardır⁴²⁴. Medreselerdeki bozukluklarının nedenlerini ve çözüm önerilerini içeren yazılara da *Mizan Gazetesi*'nde yer verilmiştir. Mizancı Murad'ı, Meşrutiyet ilan edildikten sonra İttihat ve Terakki'nin dışlamasıyla ve hatta diğer grupların tepkiyle karşılaşmasıyla birlikte ulema taraftarlarına yakınlaşması yazıların karakterini belirlemektedir. Medreselerdeki sorunları açıklarken ve çözüm önerileri sunarken muhafazakar bir aydının çizgisi hakimdir.

Meşrutiyet'in ilk zamanlarında medreseler hakkında Mizancı Murad'ın görüşlerine geçmeden önce bu konuda genel duruma bakıldığında ilk göze çarpan meselenin medreselerin modernleşme döneminde mali kaynaklarının ellerinden alınması olduğu görülür. Medreselerin gelirlerinin büyük oranda karşılandığı vakıfların⁴²⁵ evkaf idaresine bağlanması bir anlamda devletleştirilmesi sonucunda medreseler mali kaynaklarını kaybetmiştir. Eğitimin devletleştirilmesi sürecinde getirilen sistemle birlikte eğitime özel teşebbüsün katkısını reddetmesi ve devleti oluşturan kadroların gelenekçilere karşı tutumu nedeniyle medreseler finansal açıdan da atıl konuma düşmüştür⁴²⁶. Yönetim merkezileşirken ilmiye sınıfının dayandığı vakıf kaynakları ellerinden alındıktan sonra yönetsel ve yargısal yetkilerin daraltılmasıyla birlikte imparatorluğun yeni bürokrasisinin medrese dışında yetişmesi mali kaynakların da medreselere değil mekteplere yöneltilmesi sonucunu doğurmuştur⁴²⁷. Mali kaynaktan yoksun kalan medreseler gerek bina gerekse alet edevat bakımından çok kötü durumdadır. Medrese hocalarının yani müderrislerin maaşları ilkokul hocalarından daha azdır. Bu durum eğitimin kalitesini de olumsuz etkiler. Müderrisler ilimle uğraşacakları zamanı ek iş yaparak harcar⁴²⁸.

⁴²⁴ Zengin, *age*, 32

⁴²⁵ Sarıkaya, *age*, 87

⁴²⁶ Gencer, *age*, 82; Zengin, *age*, 36

⁴²⁷ İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemimizdeki Değişmeler", c.3., **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, (İstanbul: İletişim, 1985), 456-475

⁴²⁸ Sarıkaya, *age*, 86

Devletin mali sıkıntısı göz önünde bulundurulduğunda tahmin edilmeyecek bir durum değildir bu; keza daha önce öğretmenlerin dahi ek iş yaptıklarından da *Mizan Gazetesi*'nde yer aldığı kadarıyla bahsedilmiştir. Fakat tepkinin asıl kaynağını oluşturan meselenin devlet birimleri içinde en az iane ayrılan birim olarak ilmiyenin bulunması yani bir nevi gelirin adaletsiz dağılımı oluşturmaktadır. Müderrisler tarafından *Mizan Gazetesi* sayfalarında adaletsizlik olarak tanımlanan durumun gelecekte tepkisel bir hareketin nüvelerini oluşturabileceği şüphelerini uyandırmaktadır.

Mizancı Murad yalnızca müderrislerin değil medrese öğrencilerinin de zor durumda olduğunu aktarırken memleketlerinden mallarını mülklerini satıp gelmiş bu kişilerin kötü şartlardaki han odalarında sığındıklarını, oda parasını ödeyemedikleri zaman hancıyla aralarında baş gösteren sorunları anlatırken eleştirici tutumunu takınır. Mizancı Murad'a göre bu şekilde kötü şartlarda eğitim alan medreselilerin aldıkları eğitimin de kalitesi düşük olacaktır⁴²⁹. Ayrıca medreselerin ilk döneminde medrese öğrencilerinin teoride öğrendiklerini pratiğe dökmek için ramazan ayında köylere hoca olarak gönderilmesi medreselerde bozulmaların had safhaya ulaştığı 19. yüzyılın ikinci yarısında öğrencilerin maddi durumları için bir umut vazifesini görmeye başlamıştır. Yalnız beklenenin aksine işin çığırından çıkması *Mizan Gazetesi* sayfalarından öğrenilen bilgilere göre öğrencileri halk nazarında dilenci konumuna dahi düşürmüştür⁴³⁰.

Öğrencilerin ve hocaların büyük bir kısmının bu kadar zor durumda olmasının yanı sıra medreselere ayrılan ianenin amaç dışı kullanımı da sorun oluşturmakta ve bu müesseseleri zor duruma sokmaktadır. Mehmet Hikmet adlı şahsın *Mizan Gazetesi*'ne gönderdiği *Talebe-yi Ulum* adlı yazısında medreselerin imarethanelerine tahsis edilen mutfak erzakının bir kısmının ricalin mutfaklarına aktarıldığı, diğer bir kısmının ise çalışanlar tarafından nakte çevrildiği; geri kalanların ise oda sahipleri tarafından paylaşılmca diğerlerinin bundan faydalanamadığı anlatılır. Aynı yazıda “Ne vakit ilim için memleketlerinden gelen bu genç nesiller dikkate alınacak” ifadesiyle sert bir çıkışı da getiren bu açıklama yavaş yavaş yaklaşmakta olan bir isyanın da

⁴²⁹ “Talebe-yi Ulum”, **Mizan Gazetesi**, 20 Safer 1327 (28 Şubat 1324),389.

⁴³⁰ Sarıkaya,age,89

belirtisidir⁴³¹. İlerleyen sayılarda *Medaris Ne Oldu?* başlıklı yazıda ise daha sert ifadelerle medreseler hakkında yapılması düşünülenler hakkında ümitsizliğe düşüldüğü şiddetli bir eleştiri ile belirtilir⁴³². Bu kadar yoğun bir tepkiden daha önce, istenilenler *Mizan Gazetesi*'nde ironik ve eleştirmeci bir dille dile getirilmiştir. Ne var ki sonuçlardan herhangi bir şey çıkmayınca dil bu kadar sertleşir. Daha 18 Ağustos 1324 (31 Ağustos 1908) tarihli *Mizan Gazetesi*'nde medrese öğrencilerinden alınan bir mektupta Meşrutiyet'i ilan eden askerlere teşekkürle birlikte medreselerde ıslahatın da yakın zamanda gerçekleşeceği umudu vardır. Mutlakıyet döneminde Çemberlitaş külhanlarında yakılan kitaplara seyirci kalan devlet büyüklerinin bunu hemen yapması mümkün değildir derken zamanla kendilerine de sıra geleceği düşüncesindedir medreseliler. Bir yandan da ıslahatı yapacak olan kadroya karşı duyulan itimatsızlık da dile getirilir. Zira medrese cephesine göre sakallarını çoluk çocuk eline veren bu kesimle birlikte rüşvetle iltimasla kazaskerlik rütbesine kadar yükselen ve bugün de ıslahatların ve öğrencilerin ön safında yer alan bu kişiler bütün cahilliklerine rağmen halkı etkilemeye devam etmektedir⁴³³.

Mali konuların yanında eğitimin niteliği konusunda medreselerle ilgili eleştiriler de mevcuttur. Mizancı Murad, mekteplere yapılan dini ilimlere yer verilmemesine yönelik eleştirinin diğer yüzü olan dünyevi ilimlere yer verilmemesini medreselere karşı yapmıştır. Daha önce bahsedildiği üzere son yıllarda medreselerde dünyevi ilimler geri planda kalmış ve dini ilimler ağırlıklı bir sistem benimsenmiştir⁴³⁴.

Mekteplerin sayıca fazla nitelikçe yetersiz oluşuyla beraber medreselerin karşısına çıkabilecek güçlü bir eğitim kurumunun olmayışı medreselerdeki ıslahat talepçilerinin sesinin yükselmesine neden olmuştur. Mizancı Murad'a gelen ıslahatlar konusunda detaylı bir çözüm önerisi sunan yazıda beyanat niteliğinde ve hoca öğrenci diyalogu tekniği kullanılarak bu mesele irdelenmiştir. Açıklamada sunulan fikirlere göre çözüm; eski ve köklü bir geleneğe sahip medreselerin ıslah edilmesidir. Avrupa'da da eğitim sistemi

⁴³¹ Mehmet Hikmet, "Talebe-yi Ulum", **Mizan Gazetesi**, 20 Safer 1327 (28 Şubat 1324),389.

⁴³² "Medaris Ne Oldu?", **Mizan Gazetesi**, 10 Safer 1327 (18 Şubat 1324),350.

⁴³³ "Talebe-yi Ulumden Aldığımız Bir Varaka" ,**Mizan Gazetesi**, 4 Şaban 1326 (18 Ağustos 1324),149.

⁴³⁴ **Mizan Gazetesi**, 27 Şaban 1326 (10 Eylül 1324),242.

modernize edilirken köklü kurumların ıslahı yöntemi seçilmiştir. Yapılacak şey, bir ilmiye dairesi kurmak ve bunu bir mübeccele-yi ilmiye, bir karar heyeti ve bir teftiş heyeti dairelerine bölmektir. Birinci heyet medreseleri tanzim eder; halk mekteplerinde öğrenim gören vatan evlatlarının dini ve milli terbiyeleriyle ilgilenip onlara uygun kitaplar seçerek ve eğitim programları hazırlayarak iş görür. Bu heyetin diğer bir görevi de yaygın eğitim sahasındadır. Olanlardan bihaber olan halka meşrutî idarenin aslında dinimizce teklif edilen idareden çok farklı olmadığını anlatan kitaplar da hazırlamaktır. (Aynı düşünce medrese öğrencilerinin halka meşrutîyeti anlatması konusunda da karşımıza çıkar; keza halk, aydınların eğitilmiş kesime hitap eden ağır dilini anlamamakta ve meşrutî idarenin kurallarına vakıf olamamaktadır)⁴³⁵ İkinci heyete gelince; ülkenin her yanına dağılmış olan vakıfların medreseler için tayin ettiği gelirin incelenmesi ve medreselerin gelişimi için kullanması asıl görevidir. Üçüncü heyetse medreselerde eğitim görenlerin davranışlarını, ders sırasındaki hal ve tavırlarını teftiş edip bu alanda kararlar ve talimatnameler hazırlar. Makalenin yazarı bu önerileri getirmeden önce eğitime devletin verdiği önemin yetersizliğini anlatmak amacıyla Osmanlı Devleti'nin tarihi içerisinde ilmiye ve medresenin yerini de kısaca anlatmıştır. Hoca ve öğrenci diyalogu şeklinde düzenlenen gizli imzalı bu makalede hafif hafif öğrenci muhalefetini hissetmek de mümkündür. Meşrutîyet'in ilanı ile birlikte bir beklentiye giren medrese camiasını teskin etmeye çalışan bir grubun da varlığı konusunda da gizli imzalı bu yazıdan bilgilere varmak mümkündür. Yazıdaki Hoca karakteri her şeyin zamanı var düsturuy ile hareket etmeleri gerektiğini önerir. Avrupa kilisesi ile Osmanlı medreselerinin durumu karşılaştırılır ve yine çoğu yazıda karşımıza çıkan kilisenin bağınazlığı ve medresenin yeniliğe açıklığı vurgusu görülür⁴³⁶. Daha önce de belirtildiği üzere bu iktidar değişikliği ulemayı ve medreselileri iktidar dışına itmiş; fakat onlara karşı oluşan tepkileri engellememiştir. Tepkiler karşısında şaşkınlık içinde kalan ulema ve medreseliler, dersleriyle mi uğraşmalı yoksa eleştirilere cevap mı vermeli? Bir yandan yüksek bir makam imajı yaratılıyor bir yandan da kötüleniyordur bu kesim. *Mizan*

⁴³⁵ Umum-ı Hacı ve Talebe-yi Ulum Efendilere Rica", **Mizan Gazetesi**, 7 Şaban 1326 (21 Ağustos 1324),159

⁴³⁶ "Medaris-i İlmiye Hakkında Üstad-ı Muhteremimle Bir Muhavere", **Mizan Gazetesi**,5 Şaban 1326 (19 Ağustos 1324),153

Gazetesi medrese camiasının yaşadığı bu ikilemi sayfalarına yansıtmaktan kaçınmamıştır⁴³⁷. Çıkarılabilecek sonuçlardan birisi; aslında medreselilerin yenilik karşıtı olmadıkları fakat yenileştirilme sürecinde dışlandıkları için tepkili olduklarıdır.

Medresenin iktidarı elinde tutan Batılılaşma taraftarı kesimlere tepkisinin yanında Batıcıların da medreselilere tepkisine yol açan meseleler de vardır. Bunlardan biri, Abdülhamit döneminde medreselilere tanınan askerlik muafiyetidir. Medreselilere tanınan bu hak önceleri beş bin olan medreseli sayısını yirmi binlere kadar çıkarmıştır⁴³⁸. *Mizan Gazetesi*'nde daha önce belirtilen medrese öğrencilerinin oda bulamamalarına neden olan, kamuoyunun dikkatini çeken bu duruma karşı çözümler üretilmeye başlanmıştır. *Mizan Gazetesi* bu konuda ilim talebelerinin de askerlik yapmaları gerektiğini, vatan tehlikeyken hiçbir vatan evladının askerlikten kaçmaması gerektiğini söyler. Sulh zamanları içinse makalenin yazarı S. Zühtü adlı şahsın önerisi askeri talimlerin öğrencilerin derslerine halel getirmediği sürece devam etmesidir. Yabancı devletlerle kıyaslandığında oralarda daha ilkokuldan itibaren zihinlere askerlik zihniyetini yerleştirmek maksadıyla haftada iki üç saat talim dersleri konduğundan ve bunlar idadi derecesine kadar devam ettiğinden övgüyle bahseder⁴³⁹.

Sonuç olarak; Meşrutiyet'in ilanından sonra da, Tanzimat'tan beri hemen her alanda olduğu gibi eğitim alanında da Doğu Batı karşıtlığını görmek mümkündür. Mizancı Murad Bey'in medrese yanlısı tutumunun gazetenin ilerleyen sayılarında daha da ön plana çıktığı bir yön vardır. Mekteplerin nicelikçe artışına karşılık nitelikçe zayıflığının eleştirildiği satırlarda okullar için mali kaynakların yetersizliği, hatta yetersizliğine rağmen ayrılan meblağların gerekli yerlere harcanmadığı konusunda yoğun eleştiriler yapılmıştır. İş başındaki insanların yetersizliği de vurgulanır. Medreselerin ise mali kaynaklarının ellerinden alınması büyük bir hezimete uğratmıştır bu kurumları. Gazetenin sütunlarında genel bir görüş vardır ki mektepler inşa

⁴³⁷ Umum-ı Hacı ve Talebe-yi Ulu Efendilere Rica", **Mizan Gazetesi**, 7 Şaban 1326 (21 Ağustos 1324),159

⁴³⁸ Sarıkaya, **age**,91;Yusuf Hikmet Bayur,**Türk İnkılabı Tarihi**, c.1,kısım: 2, (Ankara: TTK,1991),183;Cemal Kutay,**Laik Cumhuriyet Karşısında Derviş Vahdetiler**, (İstanbul: Aksoy,1999),392

⁴³⁹ S. Zühdü, "Talebe Efendiler Asker Olmalı Lakin Derslerine Halel Gelmemeli", **Mizan Gazetesi**, 29 Safer 1327 (9 Mart 1325), 427.

etmek için harcanan gayret, para ve zaman yerine medreseler ıslah edilmelidir. Islahat taleplerinin içinde binalar, eğitim programları, hocalar, mali kaynaklar, toplumsal saygınlık gibi başlıklar mevcuttur.

3.2.2. Meşrutiyet'in İlk Zamanlarında Ordu ve Ulema

Meşrutiyet'in ilanını takip eden aylarda ordu ve ulemanın durumu tartışmalara neden olmuş meselelerdendir. Meşrutiyeti ilan ettirerek iktidara aday olan İttihat ve Terakki ordu destekli bir cemiyet olup, ordu içinde destekçisi olmayan kesimle ihtilaf oluşturacak bir pozisyon yaratmıştır. Ulema da meşrutiyet öncesinde meşruti hareketi desteklemesine rağmen daha sonrasında dışlanması kaçınılmaz bir zeminde durmaktadır. Bu iki mesele *Mizan Gazetesi*'nde de değişik yönleriyle ele alınmıştır.

3.2.2.1. Klasik Sistemde Ordu ve Ulemanın Osmanlı Toplumunda Yeri-İlk Modernleşme Çabaları

Klasik Osmanlı toplumunu tanımlarken yönetenler ve yönetilenler olmak üzere iki sınıfın varlığından bahsedilir Bu tanımlamaya göre yönetenler askeri sınıfı oluşturmaktaydı ki başında bulunan padişahla birlikte ülkenin idaresini üstlenmiş ve buna karşılık kendilerine refah içinde yaşama ayrıcalığı verilmiştir. Bu sınıf vergilerden de muaf tutuluyordu. Askeri sınıfı da kendi içinde iki ayrı gruba ayırmak mümkündür ki bunlardan birincisi icrai askeriye, diğeryse ulema'dır⁴⁴⁰. Klasik düzende yönetime en fazla müdahale eden askeri grup ise merkezi İstanbul'da olan ve kapıkulu adıyla anılan seçkin ve vurucu nitelikteki yeniçeriler olarak görülmüştür. Bu grubun Padişah otoritesinin zayıfladığı dönemlerde yönetime müdahale gücünü fiilen ellerinde bulundurmakla birlikte ulemanın desteğini almaları da şarttı. Ulema ve yeniçeri, yeniçeri ocağının kaldırılmasına kadar ittifak içinde hareket etmişlerdir denebilir. Askerin özellikle on beşinci yüzyılda sık sık kazan devirerek isyan çıkarmalarına şahit olunmuştur ki isyan nedenlerinden çoğu kişisel çıkarlar üzerindedir. Ordunun siyasi hayata her ne kadar kişisel çıkarlar doğrultusunda dahi olsa müdahalesi II. Mahmut'un ocağı kaldırmasından sonra pek görülmemiştir⁴⁴¹.

⁴⁴⁰ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, (İstanbul:İmge Yayınları,2006),17

⁴⁴¹ Ahmet Turan Alkan, *Ordu ve Siyaset*, (İstanbul:Ufuk Yayınları,2001),48

1908'e kadarki süreçte ise siyasi hayatın dışına itiliş ordu içinde ıslahat hareketlerinin getirdiği huzursuzlukla birlikte hareketlenmelere neden olmuştur. Hareketlenmelerin temeline inmek için ıslahatların daha öncesini de incelemek gerekir; çünkü ordu içinde var olan çatışmanın temelinde genellikle yapılan ıslahatların niteliği bulunmaktadır. Mizancı Murad ordu içindeki düzeneği ve ıslahat ihtiyacının baş gösterdiği zamanları bir tarihçi titizliğiyle ele alarak sorunun başlangıcını, hakim bir devlet anlayışının bulunduğu yapılarda bozukluğun ilk fark edildiği devlet mekanizması ile açıklar. Bu düşünceye göre devlet düzeneğinin koruyucusu olarak da ordu, ilk düzenlemelerin yaşandığı kurum olmuştur. İç ve dış sorunların artması ve bunlara çözüm üretilmemesi dikkatleri ordunun üzerine çekmiştir. Yenilgilerin başlaması ve arkasının kesilmemesi yenileşme hareketlerinin ciddiye alınmasını sağlamıştır. Nizam-ı Cedid, Sekban-ı Cedid gibi yapılar buna örnek gösterilebilir. Bu düzenlemeler yapılırken dikkat çekilecek önemli bir husus da her alanda görüldüğü üzere eski düzen ya da düzensizlik de bir yandan varlığını sürdürmüştür. Yenildikçe bahaneler aramaya devam edilmiştir. Mizancı Murad bu durumu "Avrupa'daki değişiklikleri zamanında takip edememiş, üçe karşı bir yendiğimiz Macar ve Rus ordularını bire karşı bir bile yenememeye başlamışız." şeklinde özetler. Dost devletlerin yardımları da geri çevrilmiştir ki bunda neden, erkanın bu yenilikleri kabul etmeyeceği ve idareden ellerini çektiklerinde saltanatın değişimine kadar işin varacağı yorumlarını getirmiştir⁴⁴². Yeni sistem asker kaynağını yine bu eski sistemden sağlamıştır. Meşrutiyet'e damgasını vuran mektepli alaylı ikiliğini *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri ve Ordu* makalesinde Kurtuluş Kayalı Tanzimat'la birlikte ortaya çıkmıştır⁴⁴³ şeklinde açıklar. Daha sonraki dönemlerde de bu ikilik kendini iyice belirginleştirmiştir. Özellikle Abdülhamit'in açtığı okullarda ders programlarına resmi olmayan yollardan sızmış olan siyaset ordunun bu kesimini diğerlerinden farklı bir sürece itmiştir. Buna karşılık II. Abdülhamit de tahta çıktığı zamanlarda ordunun modernleştirilmesi taraftarıdır aslında⁴⁴⁴. Modernleşme süreci sırasında bu dönemde Alman usulü uygulanmıştır. Alman

⁴⁴² "Muvazene-yi Devlet ve İlmiye Tarikatı", **Mizan Gazetesi**, 26 Receb 1326 (10 Ağustos 1324),111

⁴⁴³ Kurtuluş Kayalı, "Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri ve Ordu",c.5., **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**,(İstanbul:İletişim,1985),1250-1258

⁴⁴⁴ François Georgeon,**Sultan Abdülhamid**,çev. Ali Berkay(İstanbul:Homer,2006),284

General Von der Goltz ile bu sisteme adapte olunmaya çalışılmıştır. Daha önceki Fransız sistemi Ahmet Turan Alkan tarafından eleştirilirken “askeri okullarımızdan pek çok şair, ressam, düşünce adamı yetişiyor yalnız ne yazık ki asker yetişmiyor” ifadeleri kullanılmıştır⁴⁴⁵. Abdülhamit’in açtığı okullardan yetişenler içinde siyasi alanda faaliyet gösterenler ve Abdülhamit’e muhalif görüşte olanlar çoğunluktadır. Bu yeni okul mezunları da muhalif fikirlerinden dolayı her ne kadar diğerlerine oranla askerlik mesleğinde daha yetkin olsalar, yeni usullere vakıf olsalar da Abdülhamit’in kişiliği ve otoritenin korunması açısından merkezde tutulmayıp Rumeli’deki birliklere gönderilmişlerdir. Merkezde ise daha çok alaydan yetişme gruplar vardı ki terfileri direkt olarak padişaha bağlı olduğundan diğerlerinden daha sadık görülüp merkezin güvenliği onlara emanet edilmiştir⁴⁴⁶. Mektepli alaylı çatışmasının bu surette devlet eliyle de desteklenmesi sonucunda karşıtlıklar iyice belirginleşmiştir. Grupların içerikleri belirlenmiş ve karşıt kutuplar oluşmuştur. Meşrutiyet ilan edildiği sırada ordu içindeki genel panorama bundan ibarettir.

Meşrutiyet ilan edildikten sonra devletin merkezi olan İstanbul’daki karışık ortam nedeniyle İstanbul’da askeri güçlere ihtiyaç duyulmuş ve ordunun sahneye çıkması Meşrutiyet sonrasında bu şekilde olmuştur. Merkezdeki kuvvetlerin gevşekliği nedeniyle karışıklıklar esnasında Rumeli’den asker getirilmek zorunda kalınmıştır. Merkezdeki alaylı askerlerle mekteplileri çatışması bu kadarla da kalmamıştır. 1908 Kasım ayı ortalarında bazı merkez askerleri meşrutiyete olan bağlılıklarını ispatlamak istercesine Arabistan’a gitmek istediklerini bildirmişler. Öte yandan Yıldız’daki ikinci fırkanın başındaki Şevket Paşa istifa ettirilerek buradaki taburların başına dört mektepli subay getirilmesi alaylı subaylar arasında tepki ile karşılanmıştır. Bu durum var olan mektepli alaylı çatışmasını daha da keskinleştirmiştir⁴⁴⁷.

Genel görünüm bu olmakla birlikte ordudaki karışıklığın boyutu çok daha büyüktür. Gerçi mali konularda yetersizlik, gelir ve rütbe dağılımındaki eşitsizlik ve ordunun bu gruplardan birinin tekeline geçmesi asıl karışıklık kaynaklarını özetlemek için yeterlidir demek de mümkündür.

⁴⁴⁵ Alkan, *age*,61;Zekeriya Türkmen,*Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması*, (İstanbul: İrfan,1993),16

⁴⁴⁶ Akşin, *age*,106;Georgeon,*age*,293;Türkmen,*age*,16

⁴⁴⁷ Akşin, *age*,146-147

Ulema cephesi için de benzer şeyleri söylenebilir. Eskinin yüzüstü bırakılıp yeniye yönelinmesiyle birlikte oluşan eski yeni çatışması meselenin temelini teşkil eder. Yönetici grubun diğer bir kolu olan ulema da, Sina Akşin' göre, yönetici sınıftan addedilmiştir. Yalnız askeri sınıftan farklı olarak bu grup yargılanmadan ceza alamaz, keyfi cezalandırılmaları tabi tutulamazdı. Ayrıca öldüklerinde malları varislerine dağıtıldı. Bu durum da tarihte büyük ulema ailelerinin oluşmasına neden olmuştur. Yine askerlerden farklı olarak devşirilirken genellikle Türk ve kesinlikle Müslüman olmalarına dikkat edilmiştir⁴⁴⁸. Ulemanın yetişmesinde bu kadar hassas davranan Osmanlı, yönetimde onu nereye koymuştur peki. Mizancı Murad ulemanın yerini açıklarken kullandığı cümlelerde padişah karşısındaki sınıflamada sağında ulema, solunda asker ve arkasında halk bulunurdu tabirlerine yer verir. Padişah amirdi. Emir vermeden önce sağına danışır; onun onayını alıp soluna emrederdi. Padişah tek başına hareket etmezdi. İlerleyen zamanlarda Osmanlının büyümesi bile Mizancı Murad'a göre ulemanın etkisini azaltmamıştır. Her ne kadar Kanuni döneminde etki haremlere kadar girip beşik uleması neslini ortaya çıkarsa da, bu ulemalar daha sonra tarikatı terk etse bile ulemanın etkisi Meşrutiyet'in ilanına kadar devam etmiştir⁴⁴⁹.

Ordu ve ulemanın yeri Osmanlı devlet ve toplum nezdinde bu şekilde açıklandıktan sonra meşrutiyetin ilk yılında ordu ve ulemanın nasıl bir konumda olduğunu ve ne tür çatışmalar yaşadığı açıklanacaktır.

3.2.2.2. 1908'e Gelindiğinde Maddi Yoksunluklar İçinde Osmanlı Ordusu

Hürriyetin ilan edilmesiyle birlikte Abdülhamit döneminde maddi yetersizlikler nedeniyle atıl kalmış pek çok alan gibi ordu da gündeme getirilmiştir. Abdülhamit meşrutiyet öncesindeki yönetiminde özellikle son devresi ele alındığında orduda bir çöküş hissetmek mümkündür⁴⁵⁰. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında bu duruma dikkat çekilmek amacıyla Harbiye nezaretinin başına Mizancı Murad'ın işinin ehli olarak tanımladığı Receb Paşa getirilir. Amaç bir yığın enkazdan mükemmel bir bina kurmak. İşlerin karışıklığı nedeniyle işe nereden başlanacağı, hangi işin diğerine üstün tutulacağı konusunda kafalarda

⁴⁴⁸ Akşin, *age*, 18

⁴⁴⁹“Muvazene-yi Devlet ve İlmiye Tarikatı”, **Mizan Gazetesi**, 26 Receb 1326 (10 Ağustos 1324), 111; François Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, çev. Ali Berktaş, (İstanbul: Homer, 2006), 293

⁴⁵⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c.8, (Ankara: TTK, 1991), 369

soru işaretlerinin olduğu da⁴⁵¹ açıktır. Hürriyet devrinin ıslahat düşüncesi dört bir yanı sarmakta; fakat o hürriyetin bahşedilmesinde asıl hak sahibi olana yönelenememektedir düşüncesi *Mizan Gazetesi*'nin sütunlarına hakimdir⁴⁵². Bahsi geçen asıl mesele ordunun ıslah edilmesidir. Sebebi ya da yöntemi ne olursa olsun bu dönemde ordudaki düzenleme kaçınılmaz hale gelmiştir. Abdülhamit dönemi ile ilgili ordunun gücünden bahseden çoğu yayının taraflı olarak kaleme alındığı görüşlerde hakim olan bir düşünceye göre ise asıl ordu Abdülaziz döneminde kuvvetli dönemini yaşamış; yine de Osmanlı Rus harbi bu gücün sadece şekil yönünden olduğunu ispatlamıştır⁴⁵³. Meşrutiyet ilan edildiği zamanlar için Sina Akşin'in cümlelerine bakıldığında ise hem kara hem deniz kuvvetlerinin ne kadar içler acısı bir durumda olduğunu anlamak mümkündür; mutlakıyet döneminden kalma subayların hakim olduğu ordu düzeninde birçok uzman denizci zorunlu olarak emekli edilmiş, daha az kıdemliler yüksek rütbelere getirilmiş,⁴⁵⁴ talimlerde sahte mermi kullanmaya kadar işler vardır. Yeni alınan gemiler işletilmesin diye bazı parçaları sökülüş ve var olan donanmanın gemilerinde sebze yetiştirilmiştir⁴⁵⁵.

Meşrutiyet'in ilan edildiği yıl ordu içindeki rahatsızlık verici durumlar ele alındığında da yine maddi sıkıntılar göze çarpmaktadır. Sina Akşin durumu "askerlerin yatacak yeri, giyecek elbisesi dahi yoktur" şeklinde özetler. Özellikle Rumeli'deki askerlerin oradaki Avrupa subaylarının karşısındaki pejmürdeliği dikkat çekmektedir⁴⁵⁶. *Mizan Gazetesi* de askerin sefaletlerini gündeme taşıırken askerlerin yarı aç yarı çıplak bir vaziyette bulunmalarına rağmen milli duygularını kaybetmediğini belirtir⁴⁵⁷. Askeri cesaretlendirecek bu cümlelere rağmen Mizancı Murad'ın bazı yazılarında ise kışkırtıcı bir üslup kullandığı da görülür. Askerlere karşı propaganda malzemesi olarak askerlerin ya gazi ya şehid olma amacıyla orduda bulunmalarına rağmen bir süre sonra babalarına karşı duran evlatlar pozisyonuna girdikleri anlatılır. Bir zamanlar dört yüz çadırdan bir imparatorluk çıkaran kişilerin şimdilerde paralı

⁴⁵¹ "Islahat-ı Askeriye", **Mizan Gazetesi**, 10 Şaban 1326 (29 Ağustos 1324),193

⁴⁵² "Tasfiye-yi Rütb-i Askeriye Layıhası", **Mizan Gazetesi**, 11 Rebiülevvel 1327 (20 Mart 1325),471

⁴⁵³ Alkan, **age**,60

⁴⁵⁴ "Islahat-ı Askeriye", **Mizan Gazetesi**, 15 Şaban 1326 (29 Ağustos 1324),193.

⁴⁵⁵ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, (İstanbul:İmge Yayınevi,2006), 107

⁴⁵⁶ Akşin, **age**,179

⁴⁵⁷ "Vazife-yi Askeriye ve Hudud-ı İtaat", **Mizan Gazetesi**, 15 Şaban 1326 (29 Ağustos 1324),191.

Roma ya da İtalya askerlerine benzetilmeye çalışıldıklarından şikayet edilir⁴⁵⁸. Ordunun kendi içinde de değişiklik isteyen gruplar bu sebepleri kullanarak tepki göstermektedir. Kaldı ki bu paragrafta kullanılan ordu sözcüğü mektepli grubu temsil eder. Düzenli maaş alamadıkları gibi İstanbul’da hassa ordusuna da atanamayan subayların toplumsal statüleri de onlara bir ayrıcalık tanıımıyordu. Bu sebepler, Rumeli’deki grubu bir süre sonra isyana götürecektir⁴⁵⁹.

Ayrıca ek olarak askerlerin sağlık sorunları konusuna da *Mizan Gazetesi*’nde yer verilmiş olup hastanelerin ve edevatın yetersizliğinden şikayet edilir. Her türlü yoksunluğa karşı görevlerini yerine getirmeye çalışan askerlerin köhne, aletsiz edevatsız durumda hastanelerde tedavi edilmeye çalışıldığı, yatacak yeri olmadığı, kırk paralık ilaçlarla tedaviye başvurulduğu söylenerek nasıl bir karşılık beklendiği sorulur. Hastaneler inşa edilmeli, ve gerekli alet edevat sağlanmalıdır⁴⁶⁰. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte ordudaki sağlık meselelerine de el atılmaya başlanmış ve durumun düzeltilmesine çalışılmıştır⁴⁶¹; lakin ilk yıl itibarıyla kesin sonuçların alınması mümkün gözükmediğinden *Mizan Gazetesi*’nde de bu çabaların sonuçları hakkında herhangi bir yorum yapılmamıştır.

3.2.2.3. Orduda Tensikat, Liyakat ve Terfiler- Gruplaşmaların Körüklenmesi

Meşrutiyet ilan edildikten sonra devlet kademelerinin her alanında olduğu gibi adam kayırma ve yolsuzluk iddiaları askeriye için de gündeme gelmiştir. Mizancı Murad dönemin bu tartışmasını “Damat ve mahdum beylerin oyunları her yerde kötüdür ki bu askeriyeye sıçrarsa daha da beter olur” şeklinde bir yorumla ele alır. Tevcihat ve istinat öyle derecelere varmıştır ki beşik reisleri ve gerçek askerler ayırt edilemez hale gelmiştir⁴⁶². Dönemin bu şartlarına bağlı olarak orduda da bir statü ve rütbe düzenlemesi söz konusu olmuştur. Yapılacak tensikatu zorunlu olarak addeden Mizancı Murad gazetesinde bu

⁴⁵⁸ “Vazife-yi Askeriye ve Hudud-ı İtaat”, **Mizan Gazetesi**, 15 Şaban 1326 (29 Ağustos 1324),191.

⁴⁵⁹ Kurtuluş Kayalı, **age.**1255

⁴⁶⁰ “Ettiba-yı Askeriye”, **Mizan Gazetesi**, 25 Şaban 1326 (8 Eylül 1324),233.

⁴⁶¹ İlder Uzel, “İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde (1908-1918) Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetleri”, **Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, (Ankara:Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları,1989),206

⁴⁶² **Mizan Gazetesi**, 24 Receb 1326 (8 Ağustos 1324),106

düşüncesini Harbiye Nezareti'nden ve taşradan gelen haberlerle destekler⁴⁶³. Eski dönemlerde fazladan rütbe verilerek haksız yere yükseltilmiş kişiler için bahane ise tensikatın şahsi değil devletin bekasını korumaya yönelik ve devlet ve millet esasına dayalı olacağı teminatıdır⁴⁶⁴.

Tensikatın gerekliliği bu şekilde açıklandıktan sonra yöntemi de *Mizan Gazetesi* sayfalarında günbegün yorumlarla birlikte takip edilmiş meselelerden olmuştur. Mizancı Murad orduda yapılacak tensikatın merkezinde adil bir düzenlemenin olması gerektiğini vurgularken kağıt üzerinde değil de ordunun ihtiyaçları göz önünde bulundurularak uzun vadeli çözümler getiren bir tensikat stratejisi önerir. Ordudaki teknik duruma da dikkat çekilirken alet ve edevata hakim kişilerin ordu için gerekliliği üzerinde durulduktan sonra ordudaki koordinasyonu sağlayacak kişilerin üst rütbedekiler olduğu ve asıl tensikat ve düzenlemelerin üst rütbelere başlanması gerektiği sonucuna varılır⁴⁶⁵. Askerlerin tasfiyesi veya rütbe yükseltmesi veya düşürülmesindeki amacın haksızlıkları önlemek olduğu konusundaki düşüncelerini bildirirken Mizancı Murad bu şekilde askeri bütçede de suiistimalden uzaklaşılacağını belirtir⁴⁶⁶. Yalnız yapılacak tensikat için en öncelikle güvenilir bir tensikat komisyonuna ihtiyaç olduğu⁴⁶⁷ da açıktır. Bu komisyonun henüz oluşturulmadığı dönemlerde buna rağmen başlangıç olarak alakadarlar arasında layihalar hazırlanmaya başlanmıştır. Bütün bunlarla birlikte herkesi memnun edecek bir layiha hazırlamanın zorluğu da takdirlere bırakılmıştır⁴⁶⁸. Komisyon kurulduğunda ise Harbiye Nezareti'nde oluşturulmuş çeşitli rütbelere on beş kişiye yer verilerek orduyu düzenleme yetkisi verilmiştir⁴⁶⁹. Meşrutiyet'in ilk yılı baz alındığında *Mizan Gazetesi*'nin görüşüne göre bu durum rahatsızlık vericidir ki erkan-ı harb olarak mektepten çıkmış ve pederinin sayesinde yükselmiş birinin orduda saçını ağartmış birine emir vermesi de acayip karşılanmaktadır⁴⁷⁰.

⁴⁶³ "Tasfiye-yi Rütb-i Asker", **Mizan Gazetesi**, 11 Rebiülevvel 1327 (20 Mart 1325),471

⁴⁶⁴ "Islahat-ı Askeriye", **Mizan Gazetesi**, 28 Şaban 1326 (11 Eylül 1324),245.

⁴⁶⁵ "Islahat-ı Askeriye", **Mizan Gazetesi**, 15 Şaban 1326 (29 Ağustos 1324),193.

⁴⁶⁶ "Tasfiye-yi Rütb-i Askeriye Layihası", **Mizan Gazetesi**, 11 Rebiülevvel 1327 (20 Mart 1325),471.

⁴⁶⁷ "Islahat-ı Askeriye", **Mizan Gazetesi**, 17 Şaban 1326 (31 Ağustos 1324),200.

⁴⁶⁸ "Tasfiye-yi Rütb-i Askeriye Layihası" **Mizan Gazetesi**, 11 Rebiülevvel 1327 (20 Mart 1325),471.

⁴⁶⁹ "Tasfiye-yi Rütb-i Asker Komisyonu", **Mizan Gazetesi**, 17 Safer 1327 (25 Şubat 1324),377.

⁴⁷⁰ **Mizan Gazetesi**, 24 Receb 1326 (9 Ağustos 1324),106

Tensikatın hangi kıstaslara dayanması gerektiğine dair *Mizan Gazetesi* de kendi çapında bir layiha sunmuştur. Gerçi her ne kadar tarafsızlık vurgusu yapılsa da alaylı subaylara yapılan haksızlıklara daha fazla içerlenmiştir. Yapılacak tensikatta Mizancı Murad'ın düşüncesine göre örnek olarak şu standartlar gözetilmelidir: Tensikat ve düzenlemelerde mektepli askerlerin mektepten çıktıkları tarih esas alınarak rütbe düzenlemesine gidilmelidir. Alaylı askerler içinse alaya girişleri esas kabul edilecektir. Yabancı memleketlerde tahsil görüp de ordunun emrine girenlerse yine orduya giriş zamanlarına göre tasfiyeye tabi tutulmalıdır. Sınıf arkadaşlarından daha üst rütbede olanlar içinse sınıf arkadaşlarının mezuniyet tarihleri esas alınmalıdır⁴⁷¹. Terfi esasları bir nizamnameye bağlanarak edilecek itirazlara karşı önlemler alınması da önerilenler arasındadır. Bu süreçte muhtemelen itiraz edenler bulunacağı gibi kendiliğinden tasfiye için başvuracak askerler de bulunacağı umuduna sahip olan⁴⁷² Mizancı Murad tasfiyeler sırasında dikkat edilecek diğer bir husus olarak liyakati ele alır. Normal şartlarda görev yapanların eşit değerlendirileceği açıktır. Yalnız Yemen, Hicaz ve benzeri yerlere gidenler ayrıca değerlendirilecektir⁴⁷³. Tasfiyeler sırasında ayrıcalıklı durumlar sırasında takip edilecek yol için *Mizan Gazetesi*'nde Batı tarzı bir yöntem tavsiye edilmiştir. Her ne kadar Alman taraftarı olmasa da Mizancı Murad'ın örnek olarak Alman ordularını göstermesi de şaşırtıcıdır. Ona göre Almanya gibi güçlü bir orduya sahip ülkelerin teknikleri uygulanabilirlik yönünden alınması muhtemeldir. Açıklanan sisteme göre hidmet-i devriye usulü denen bir yöntem önerilir. Bu sisteme göre belli bir müddet bir yerde kalan askerler daha sonra diğer bir merkeze nakl olunur. Bu talim müddetince devam eder. Osmanlı Devleti'ndeki durum tamamen farklı olup merkeze yakın birilerinin himayesinde bulunan askerler sürekli merkezde kalıp askerlik mesleğinden bihaber yaşarlar⁴⁷⁴ şeklinde eleştiri içerikli cümleler eşliğinde Osmanlı sistemi de yabancılarla karşılaştırılmıştır.

⁴⁷¹ “Tasfiye-yi Rütb-i Asker Layıhası-Mebde-yi Tasfiye”, **Mizan Gazetesi**, 12 Rebiülevvel 1327 (21 Mart 1325),475.

⁴⁷² “İslahat-ı Askeriye”, **Mizan Gazetesi**, 28 Şaban 1326 (11 Eylül 1324),245.

⁴⁷³ “Tasfiye-yi Rütb-i Asker Komisyonu”, **Mizan Gazetesi**, 11 Rebiülevvel 1327 (20 Mart 1325),471.

⁴⁷⁴ **Mizan Gazetesi**, 24 Receb 1326 (9 Ağustos 1324),106.

Askerlikte görev süresi de Mizancı Murad'ın tartışmaya açarak önerilerde bulunduğu konulardandır. Her beş yılda bir piyade, süvari, topçu, istihkam, ümera ve zabitan nöbetleşe olarak merkeze çekilmeli düşüncesine sahiptir. Böylece askerlerin büyük çoğunluğu, oluşturulan asker kulüplerinde bulunup memleketin diğer bölgelerindeki durumdan da merkezi haberdar ederler⁴⁷⁵. Ayrıca bu sistemin rütbe atlatmada işe yarayacağı tahmin edilir. Mizancı Murad bu konuda da Alman ordularını örnek göstererek: “Alman ordusu gibi muazzam ordularda rütbe saygınlığı vardır ki kendisinden bir gün kıdemli birisine dahi saygı muteberdir. Bizde ise birkaç rütbe üssüne bile bu hürmet gösterilmiyor. Gerçi hükümet oyunları ile rütbe kazanmış olanlara daha alt kademedeki hakkıyla bulunanların itibar etmesi de beklenemez. Bu durum askerinin gayretine halel getirir. Zabitleri daha öncede belirtildiği üzere yalnız kıdemen değil zeka, ilim, ve şecaatine göre de terfi ettirilmelidir; yalnız bu durumun ortaya çıkaracağı kaçınılmaz bir sonuç vardır ki o da terfi ettirilen askerinin bölüğünde yaşanan daha dün arkadaşları olan kişiden emir alma durumudur. Onu engellemek için de Alman usulü seçilmiş ve terfi ettirilen askerinin başka bölüklere kaydırılması söz konusu olmuştur”⁴⁷⁶ sözlerini sarf eder.

Alaylılar arasında ise rütbelerin tasfiyesinde Mizancı Murad'ın düşüncesine göre bir çeşit sınav uygulanacak, sınavı geçemeyenlerin işlerine son verilecektir. Hatta ilerleyen tarihlerde alaydan zabıt yetiştirilmesi usulüne son verilmesi de gündemdedir. Fakat halihazırdaki gün için orduda bulunan askerlerin bir kısmının hiçbir işe yaramayan, askerlik adabından yoksun kişilerden olduğu, böylece asker ocağının bir çeşit imarethaneye çevrildiği⁴⁷⁷ de *Mizan Gazetesi* sayfalarında şikayet edilen konulardandır. Üstelik önceki dönemlerde askerlik mesleklerindeki başarılarından çok iltimas yoluyla alınan rütbeler de işin içine karışınca kimin atılıp kimin muhafaza edileceği epey karışık bir hale gelmiştir. Hakkaniyet çerçevesinde rütbe verilecekse gizli bir imza ile *Terfi-i Muhakk* adlı makalesi yayınlanmış olan bir yazara göre daha önceden koştura koştura rütbe verilenlere biraz dur denmeli ve diğerleri gözetilmelidir⁴⁷⁸.

⁴⁷⁵ *Mizan Gazetesi*, 24 Receb 1326 (9 Ağustos 1324),106.

⁴⁷⁶ “İslahat-ı Askeriye”, *Mizan Gazetesi*, 17 Şaban 1326 (31 Ağustos 1324),200.

⁴⁷⁷ “İslahat-ı Askeriye”, *Mizan Gazetesi*, 30 Şaban 1326 (13 Eylül 1324),353.

⁴⁷⁸ “Terfi-i Muhakk”, *Mizan Gazetesi*, 5 Ramazan 1326 (18 Eylül 1324),273.

Erkan ve ümeranın maaşları da yaşlarına ve statülerine göre dengelenmelidir. Gerçi şimdiki durumda küçük yaşlarda yüksek rütbelere getirilmiş kişiler bu ayarlamamanın dışında tutulacaktır. 1908 yılındaki veriler dikkate alındığında yaşlarına bağlı olarak besledikleri nüfus hesaba katıldığında bekar bir mülazım bir mirlivaya göre daha zengindir⁴⁷⁹.

Mizancı Murad yapılması planlanan ıslahatlar konusunda alınacak diğer bir kriterin de insanların maişetleri olduğunu düşünür ve kriterle uyulmadığı sürece ıslahatların sonuçsuz kalacağını söyler. Bahsi geçen Osmanlı askeri profili için bu ekonomik düzenleme de mecburi hale gelmiştir. Temiz giyinen, kitap okuyan, tenvir-i efkar eden bir zabıt için aylık en az ne kadar maaş gerektiği de gazete sütunlarında belirlenmiştir⁴⁸⁰. Düzenlemeler bir süre sonra başlasa da istenen memnuniyet derecesine varılamaz. Meşrutiyete kadar rütbelerde olan hakkaniyetsizlik meşruti devirde artık seslerin yükselmesine yol açmıştır. Komisyonun yaptıkları dahi eleştirilir olmuştur. Özellikle alaylı subaylara karşı uygulanacak sınav endişe kaynağı haline gelmiştir. Mekteplilere hiçbir zaman böyle bir uygulamada bulunulmamış olması⁴⁸¹ alaylı mektepli arasındaki ayrımı daha fazla gün yüzüne çıkarmıştır.

Diğer yandan eski devirlerde rütbe açısından geri kalmış kişilerin ya da şehit ailelerinin durumu da gündemi meşgul eden ve düzenlemeler esnasında pürüz teşkil eden meseleler şeklinde ortaya çıkar. Kaç yıl muharebelere katılmış kişilerin üç kuruş maaşla emekli edilmesi⁴⁸² yahut Yemen’de şehit düşen bir askerin ailesinin bir dul ve yetim maaşı için aylarca bürokrasiye takılması⁴⁸³ ise Mizancı Murad tarafından eleştirilen bozuklukların başka bir yüzüdür. Sonuç olarak ortada haksız yere verildiği düşünülen rütbe ve maaşların bir şekilde dengelenmesine yönelik bir çalışmanın yapılması kaçınılmazdır ve her devlet dairesinde olduğu gibi orduda da Harbiye Nezareti kontrolüne bir tensikat uygulaması başlar. Tensikatın yönü ve yöntemi bazı çevreleri rahatsız edecektir mutlaka. Ordu içindeki farklı gruplar halihazırda bile kutup

⁴⁷⁹ “İslahat-ı Askeriye”, **Mizan Gazetesi**, 2 Ramazan 1326 (15 Eylül 1324),260.

⁴⁸⁰ “İslahat-ı Askeriye”, **Mizan Gazetesi**, 30 Şaban 1326 (13 Eylül 1324),353.

⁴⁸¹ “Tasfiye-yi Rütb-i Askeriye-yi Heyet-i Kiramına”, **Mizan Gazetesi**, 23 Safer 1327 (3 Mart 1325),402.

⁴⁸² “İslahat-ı Askeriye”, **Mizan Gazetesi**, 30 Şaban 1326 (13 Eylül 1324),353.

⁴⁸³ “Muamelat-ı Resmiye Kurbanları”, **Mizan Gazetesi**, 3 Ramazan 1326 (16 Eylül 1324),266.

oluştururken küçük bir kıvılcım, isyana teşvik görevini yapabilecek derecede kutupların keskinleşmesini sağlayabilecek potansiyele sahiptir.

Alaylıların kendilerine uygulandığını iddia ettikleri ayrımcılığa tepkileri gecikmemiştir. Zaten yeni usullerden rahatsızlık duyan ve uyum konusunda zorluk çıkaran alaylı grubun şikayetleri, yeni usullerin uygulanması sırasında abdest, namaz ve hamam için zaman kalmayacak kadar yoğun çalışılmasıdır. Şikayetler bizzat Abdülhamit tarafından dahi değerlendirilmiştir⁴⁸⁴.

3.2.2.4. Mizan Gazetesi'nde Ulema

Ulema sınıfı daha önce de belirtildiği üzere Osmanlı Devleti'nde ayrıcalıklı sınıflardan birini oluşturmaktadır. *Mizan Gazetesi*'nde yer aldığı kadarıyla hemen her dönemde padişahlar ulemanın danışmanlığına değer vermiştir⁴⁸⁵. İlimiye halkla yönetim arasında bir köprü vazifesini de kimi zaman yapmıştır. Osmanlıda ilmiye piramidinin üst kısmında olanlar daha çok yönetimle iletişim halindeyken, alt kısmında olanlarsa toplumun çeşitli kesimlerinin entegrasyonunu sağlıyor denebilirdi. Ulemanın bu görevi için bazı problemleri durumlardan bahsedilebilir. Çünkü ulema, eğitimi gereği İslami temellere dayandığı için Osmanlı toplumunda hetredoks İslam'ı yahut gayrimüslimleri temsil etmesi olanaksızdır. Buna rağmen Ahmet Cihan geleneksel Osmanlı toplumunda bu gruplarla ulemanın çatışmasının söz konusu olmadığını⁴⁸⁶ ifade eder. Yenileşme dönemine gelindiğinde ise Batı örnek alınarak oluşturulan ıslahatlarla yönetimin merkezinde olan ulema iktidar dışı bırakılmıştır. Yönetimin her kesiminde kaybeden grup olan ulema yönetim merkezileştikçe dayandığı vakıf kaynaklarından da mahrum kalmıştır. Ulema sınıfını diğer kaybeden sınıflarla birlikte hareket etmeye yönelten nedeni İlhan Tekeli onların iktidarın dışına itilmesine bağlar⁴⁸⁷.

Asker de saray ve ulema arasındaki dengenin korunmasını sağlamada önemli bir rol üstlenmiştir. Çoğu kez ulemanın kışkırtmasıyla saraya karşı

⁴⁸⁴ **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi Ali Cevat Bey Fezlekesi**, ed. Faik Reşit Unat, (Ankara: TTK, 1991), 47; Sina Akşin, **Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı**, (Ankara: İmge, 1994), 38; Ecevit Güresin, **31 Mart İsyanı**, (İstanbul: Habora, 1969), 87

⁴⁸⁵ "Asker Evladlarımıza Hitabımız", **Mizan Gazetesi**, 2 Rebiülahir 1327 (10 Nisan 1325), 553

⁴⁸⁶ Cihan, **age**, 327

⁴⁸⁷ İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Rğitim Sistemindeki Değişmeler", c.3., **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, (İstanbul: İletişim, 1985), 456

ayaklanmışır⁴⁸⁸. Meşrutiyet sonrasında 31 Mart ayaklanması sırasında da aynı durum söz konusudur. Ulema askerin dini hassasiyetlerini kullanarak İttihat ve Terakki aleyhine söylemlerle bu propogandayı gerçekleştirmiştir. Mizancı Murad da öncelikle askerin gücüne dikkat çekerek yapılan inkılapların asker desteğiyle olduğunu vurgularken “Osmanlı ve İslam askeri” olarak niteler askerleri⁴⁸⁹. Yapılan ıslahatlar sonuç vermeyince Batılılaşma hareketi ve ıslahatlar ulemanın da askerin de gözüne batmaya başlamıştır. Mizancı Murad bu safhada Japon lideri ya da Deli Petro gibi bir lidere ihtiyaç olduğu düşüncesindedir.⁴⁹⁰ Bir yandan hürriyeti destekleyen ulemanın bir yandan da Deli Petro gibi bir lidere ihtiyaç hissetmesi çelişik bir düşünce oluşturmuştur.

Meşrutiyet sonrasında ortaya çıkan tensikat uygulamalarında ulema da etkilendirilmiştir. Bu konuya daha önce eğitim başlığında da değinilmiştir. İlmiyedeki tensikatta, *Mizan Gazetesi*’ne göre, dikkat edilecek şey artık ulemanın da devlet memuru addedilmesi gerekliliğidir. Maddi kaynakları olan vakıflar devlete intikal etmiştir. Yalnız her bir payelerinin kazaskerden aşağı olmaması teklifi sunulmuştur. Şimdilik devletin maddi açıdan kötü durumu göz önünde bulundurulacağından amacın böyle olması dahi yeterli görülmüştür⁴⁹¹.

Ulema kaybettiği statüsüne yeniden ulaşmak için II. Meşrutiyet sonrasında öncelikle yasal yollardan hakkını aramaya kalkmış bunun mümkün olmadığını anlamaya başladığı anlardan itibaren askeri kullanmak istemiştir. Orduda alaylı denilen ve aynı ulema gibi iktidarın dışına itilmiş bir kesim ittifak yapmak için gayet uygun görünmektedir⁴⁹². Kaldı ki zaten muhafazakar kesimce bir süre sonra ulemanın hakkını aramak konusunda hareketsiz kalması da eleştirilere neden olmuştur. *Mizan Gazetesi* de ilk sayılarından itibaren bu sükuneti bozma konusunda tahrik edici cümleler kullanmaktan çekinmemiştir. 1909 Nisan’ında

⁴⁸⁸ “Muvazene-yi Devlet ve İlmiye Tariki”, *Mizan Gazetesi*, 26 Receb 1326 (10 Ağustos 1324), 111

⁴⁸⁹ “Vazife-yi Askeriye ve Hudud-ı İtaat”, *Mizan Gazetesi*, 15 Şaban 1326 (29 Ağustos 1324), 191.

⁴⁹⁰ “Muvazene-yi Devlet ve İlmiye Tariki”, *Mizan Gazetesi*, 26 Receb 1326 (10 Ağustos 1324), 111; Cemal Kutay, *Laik Cumhuriyet Karşısında Derviş Vahdetiler Cephesi*, (İstanbul: Aksoy, 1999), 309

⁴⁹¹ “Tensikat-ı İlmiye”, *Mizan Gazetesi*, 10 Rebiülevvel 1327 (19 Mart 1325), 467.

⁴⁹² Güresin, age, 27; Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, (Ankara: İmge, 1994), 239

gerçekleşen 31 Mart Vakası sonrasında ise ulema kendisinin anayasal düzene karşı olmadığını açıklamak zorunda hissetmiştir.

31 Mart Vakası sırasında ulemanın rolü reddedilemez. Özellikle ulema yanlısı Volkan Gazetesi ve Derviş Vahdeti cephesinin teşebbüsleri ulemayı da 31 Mart Vakası'nın failleri arasına sokmuştur. 31 Mart olayı gerçekleştikten sonra ulema bir kez daha sahnede görünür ki görevi galeyana sonrasında halkı teskin etmektir⁴⁹³. Galeyardan sonra ulemanın teskin etmeye çalıştığı grubu *Mizan Gazetesi* sütunlarından isyandan bir gün önce kışkırttığı da gözden kaçmaz. 31 Mart 1325 tarihli *Mizan Gazetesi*'nde yayınlanan *Ulemanın Sükutu* başlıklı yazı ki daha sonra Mizancı Murad'ı da 31 Mart'ın suçluları arasına sokacaktır ulemayı görevini yapmamakla suçlarken istibdatı çenelerini kilitleyen sansürün artık olmadığını söyler. Özürlerinin artık ne olduğunu sorar. Aciz bir Müslüman imzalı olan yazıda, fikir kulüpleri bünyesinde niçin haksızlıklara karşı çıkılmadığı sorgulanır⁴⁹⁴.

Medreselilerin bu alanda isyan için kullanılma konusunda biçilmiş kaftandı. Zira daha önceden askerlikten muaf tutulan bu şahısların bu hakları ellerinden alınmıştı. Bu durumu gazetelerde protesto yazılarıyla da ifade etmişlerdir⁴⁹⁵. Hareket sonrasında ise en çok etkilenen grupların içinde yine ulema ilk sıralarda yer almaktaydı⁴⁹⁶. Zira 31 Mart sonrasında yapılan itidal çağrılarında binaen verilen beyanatlarda ulema kendisini peygamberin varisi olarak göstermiştir. Askerlerse peygamberin askerleridir tanımlamalarda. Peygamber yok diye kendi başına hareket etmemeleri, onun varisi olan ulemanın sözünü dinlemeleri istenmiştir. İsyen sırasında zabıtların öldürölmesi konusunda da muhalefet gösteren ulema, askerın vazıfesını savaşmak olarak belirtir ki savaş sırasında zabıtlar olmadan kontrolün sağlanamayacağı düşüncesiyle askerlere itidal çağrılarında bulunur. Askerlere uyarı niteliğindeki bu seslenişler esnasında isyan sırasında sokaklarda atılan mermilerin parasının da halkın cebinden çıktığı üzerinden dem vurularak yine ulemadan kesim halkın dini duygularını kullanarak isyancıları yatıştırmaya çalışır⁴⁹⁷. Yapılan iki inkılapta da kan

⁴⁹³ “Ulemamız Ne Diyor?”, **Mizan Gazetesi**, 27 Rebiülevvel 1327 (5 Nisan 1325),534-535

⁴⁹⁴ “Ulemanın Sükutu”, **Mizan Gazetesi**, 22 Rebiülevvel 1327 (31 Mart 1325),513;Sina Akşın, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, (Ankara:İmge Kitabevi, 2006),167

⁴⁹⁵ Akşın, **age**,179

⁴⁹⁶ Feroz Ahmad, **age**,35

⁴⁹⁷ “Evladlarımıza Hitabımız”, **Mizan Gazetesi**, sayı:

dökülmeden halledilmesi üzerine askeri tebrik eden ulema askere olan nasihatinde fazla müdahalenin ilaç yerine zehir intibasını uyandıracağını söyler⁴⁹⁸. Sonuçta 31 Mart Vakası öncesinde askerleri isyana teşvik eden ulema çevresi isyan sırasında ve sonrasında kontrolü sağlamak için de sahneye çıkmıştır.

Kaldı ki Abdülhamit'in mutlakıyetçi rejimi sırasında ulema ve askerin birbirinden bilinçli bir şekilde habersiz bırakılıp ulemanın askerin korumasından çıkmasına da ortam sağlanmıştır Mizancı Murad'ın yorumuna göre. Aynı noktaya Şerif Mardin de dikkat çeker ki İstibdat döneminde ulemanın kayıklara doldurulup merkezden uzaklaştırılmaya çalışılması meselesi üzerine baskı dolayısıyla askerin sesi çıkmadığı kaynaklarda yer almıştır⁴⁹⁹.

Özetle ulema Meşrutiyet'in ilk zamanlarında iktidarın dışına itilmişliği üzerine yeni umutlarla girdiği bu dönemde aradığını bulamamaktan kaynaklanan bir muhalefet yoluna girmiştir. Muhalefetinin temelinde padişah ya da devlete karşılık değil halihazırdaki hükümete karşılık yatmaktadır. Bu sebeple askerleri de kışkırtarak 31 Mart gibi bir olayın tetikleyicileri belki de failleri arasında yer almıştır.

Mizan Gazetesi'nde yer alan sosyal meseleler bu kadarla sınırlı değildir elbette. Araştırmada eğitim, ordu, maliye ve ekonomi başlıklarının ele alınması Meşrutiyet'in ilk yılında genel tartışmaların da bu meseleler etrafında şekillenmesinden kaynaklanmaktadır. Buna mukabil *Mizan Gazetesi* ayrıca postane ve telgrafhanelerin yerleştirilmesi ve ücretlerinin makul seviyelere indirilmesi⁵⁰⁰; kadınların toplumsal hayatta ne kadar görünür olması⁵⁰¹ konularında da fikir beyan etmiştir. Özellikle kadın tartışmalarının yoğun bir

⁴⁹⁸ “Ey Asker-i Muvahhidin”, *Mizan Gazetesi*, 27 Rebiülevvel 1327 (5 Nisan 1325),535; **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi Ali Cevat Beyin Fezlekesi**,ed. Faik Reşit Unat,(Ankara:TTK,1991),56

⁴⁹⁹ “Evladlarımıza Hitabımız”, *Mizan Gazetesi*, 2 Rebiülahir 1327 (10 Nisan 1325),553; Akşin, **age**, 240;Şerif Mardin,**Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, 1895-1908**,(Ankara:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1964),41-42

⁵⁰⁰ T.H., “Postalar”,*Mizan Gazetesi*,6 Şaban 1326 (20 Ağustos 1324), 156-157;T.H., “Telgraf ve Postalar”,*Mizan Gazetesi*,9 Şaban 1326 (23 Ağustos 1324),168-169:38;T.H., “Telgraf ve Postalar”,*Mizan Gazetesi*,11 Şaban 1326 (25 Ağustos 1324),176-177;T.H., “Telgraf ve Postalar”,*Mizan Gazetesi*,17 Şaban 1326 (31 Ağustos 1324),600-601; “Gümrüklerimiz”,*Mizan Gazetesi*,24 Safer 1327 (4 Mart 1325),406-407

⁵⁰¹ “Uslu Oturalım”,*Mizan Gazetesi*,25 Şaban 1326 (8 Eylül 1324),234; “Mesturiyyet Adem-i Mesturiyyet”,*Mizan Gazetesi*,24 Şaban 1326 (7 Eylül 1324),226

şekilde yaşandığı İkinci Meşrutiyet sonrasında Mizancı Murad'ın bu meseleye fazla yer vermemesi de dikkate değerdir.

4. SONUÇ

Mizancı Murad'ın *Mizan Gazetesi* Meşrutiyet'in ilanını takip eden ilk haftalarda yayın hayatına girmiştir. Mizancı Murad'ın Meşrutiyet öncesinde Şura-yı Devlet üyesiyken Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte bu görevinden istifa edip 30 Temmuz 1908 tarihinde yayınlamaya başladığı *Mizan Gazetesi*, döneminin diğer gazeteleri gibi sosyal ve siyasi olayları yansıtmak için bir araç niteliğindedir.

Meşrutiyet'in ilk yılı diye adlandırılabilir 1908 Temmuz'u ve 1909 Nisan'ı arasındaki dönem Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir dönemdir. II. Abdülhamit'in mutlakiyet yönetimi sonrasında ilan edilen hürriyetle birlikte farklı düşünceler konuşulma alanı bulmuş ve Mizancı Murad'ın tabiriyle “efkar-ı umumiye” gelişmiştir. Osmanlı toplumu ciddi anlamda siyasallaşma evresine girmiştir. Uzun yıllar süren Abdülhamit'in baskıcı düzeni İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önderliğinde bir ihtilal hareketiyle son bulmuş, Kanun-ı Esasi ilan edilmiş ve iktidara daha önce devlet yönetimiyle ilgili herhangi bir tecrübesi olmayan İttihat ve Terakki üyeleri gelmiştir. Bu tecrübesizlik Cemiyet üyelerini ister istemez daha tecrübeli kişilerle birlikte çalışmaya zorlar. Onlar da halihazırda yönetimin çeşitli kademelerinde bulunan eski dönemin idarecileridir. Eski ve yeni düşüncelerin bu şekilde ortak bir alanda buluşması Meşrutiyet'in ilk yılında bir iktidar bunalımını kaçınılmaz hale getirmiştir. Yürütmede bulunan vekil heyetlerinin olaylar üzerindeki kontrol yetkisini perde arkasından müdahalelerle İttihat ve Terakki sınırlandırmaktaydı. Böyle bir dönemde eski yönetimde de zaman zaman sadrazamlık yapmış olan Said ve Kamil Paşalar görev yapmış; ayrıca Hüseyin Hilmi Paşa da bir dönem vekil heyetinin başına geçmiştir. 31 Mart Olayı'nın gerçekleşmesiyle birlikte de Tevfik Paşa hükümeti kurulmuştur. Bu süreç içerisinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gittikçe artan baskıcı tavırları Cemiyet'e muhalif yahut Cemiyetçe sahiplenilmeyen çevrelerce eleştirilmiş hatta olaylar isyana kadar ilerlemiştir. Mizancı Murad da bu dönemde başta İttihat ve Terakki yanlısı bir bildiriye gazetesinde yayınlasa da Cemiyet tarafından reddedilmesi üzerine Cemiyet'in

baskıcı tutumuyla doğru orantılı olacak şekilde muhalefетinin dozunu artırmıştır. Diğer bir deyişle Mizancı Murad'ın İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif bir alana yönelmesinde Cemiyetçe dışlanması yanı sıra Cemiyet'in Meşrutiyet sonrasında değişen çizgisi de etkili olmuştur. *Mizan Gazetesi*'nin sayfalarından bu durumu günbegün takip etmek mümkündür. Özellikle *Mizan Gazetesi*'nin bir süreliğine yönetim tarafından kapatılması Mizancı Murad'ın tavrını daha net çizgilerle ortaya koymasına neden olmuştur.

Meşrutiyet'in ilanının ilk zamanlarından itibaren muhalif taraftan seslenen Mizancı Murad, yönetimin nasıl olması gerektiği meselesini yönetimin nasıl olduğundan yola çıkarak yaptığı yorumlarla açıklamaya çalışmıştır. Meşrutî rejimin esaslarını, kendisinin bir tarihçi olması nedeniyle de tarihsel kökenlerine inerek *Mizan Gazetesi*'nde anlatmış; ayrıca bu düzende bireyin devletle, devletin bireyle, bireyin bireyle ilgili hak ve hürriyetlerini de belirlemiştir.

Mizancı Murad'ın aynı zamanda siyaset alanında da aktif bir şahıs olmasıyla birlikte, açıklanan “meşrutî düzen” onun yönetim karşısındaki pozisyonunu da belirlemiştir. İttihat ve Terakki'nin kendi iktidarını pekiştirmek adına uyguladığı baskı düzeni ile Mizancı Murad'ın hayalindeki birey hürriyetini esas alan düzen ters düştüğünden Mizancı Murad iktidarın karşı tarafında yer almıştır. Cemiyet'le ilişkisinin bu şekilde açıklanabileceği *Mizan Gazetesi*'nin dönemin hükümetleri konusunda da fikirleri olmakla beraber kendisini Kamil Paşa'nın destekçisi olarak almak mümkündür. Yalnız Mizancı Murad'ın Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinin iktidarda bulunduğu dönemde vatan ve millet hayrına çalışan tüm kişileri ayırt etmeksizin destekleyeceğini söyleyen tavrı onun belli kişiler değil de hükümet politikaları üzerinden eleştiri yahut taraftarlık yaptığını belirtir.

Vatan ve millet vurgusunu hemen hemen *Mizan Gazetesi*'nin her sayısında görmek mümkündür. Yapılacak olan ıslahatların da vatan ve milleti kurtarmak maksatlı yapılması gerektiğini savunur. Eğitimde, maliyede, ekonomide ve askeriyede yapılacak olan tüm düzenlemeler her ne kadar mali yetersizlikler gündemde olsa da günlük çözümler getirmemeli; köklü düzenlemelere gidilmelidir. Bu düzenlemeler konusunda da *Mizan Gazetesi*'nin tarzı, var olanın ıslah edilmesi yolundadır. Eğitimde ve askeriyede yapılan ve Osmanlı Devleti'nde herhangi bir kökü olmayan ıslahatların getirdiği kötü sonuçlara sık

sık dikkat çekilir. Bu yönüyle de Mizancı Murad Osmanlı toplum ve devlet yapısının değiştirilmesi konusunda toplum ve devletin temelinde var olanların kullanılması taraftarıdır. Bu yöntemin uygulanması aşamasında ise muhafazakar bir tutum benimser. Mizancı Murad'ın muhafazakar tutumunu *Mizan Gazetesi*'nin Meşrutiyet sonrası yazılarında gerek hilafet vurgusunun oldukça fazla yapılması ve medrese-ulema yanlısı bir çizgi izlenmesi gerekse meşrutiyet rejiminin açıklanması konusunda İslam'ın ilk zamanlarında uygulanan meşveret meclislerine gönderme yapılması gibi alanlarda rahatlıkla görebiliriz. İslam, medrese, meşveret, hilafet gibi kavramlara sık sık vurgu yapılmasına rağmen *Mizan Gazetesi* dönemi inceleyen yazarlar tarafından İslamcı safta sınıflandırılmamıştır.

Mizancı Murad konusunda yapılabilecek diğer bir yorum da başlangıçta İttihat ve Terakki tarafından dışlanmasının verdiği kızgınlıkla duygusal tepki verip Cemiyet'e muhalif saflarda kendine yer araması olabilir. Yalnız bu yorum yapılırken dikkatli olunmalıdır. *Mizan Gazetesi*'nin özellikle Meşrutiyet sonrası tatile girmediği ilk dönemler hesaba katıldığında İttihat ve Terakki konusunda tutarlı bir muhalefetin yanı sıra Meşrutiyet'in ilk yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara müdahale etmediği durumlarda savunusu da yapılmaktadır. Cemiyet ne zaman ki yönetime perde arkasından müdahaleyi artırır, o zaman Mizancı Murad oldukça sert eleştirilerle *Mizan Gazetesi*'nin sayfalarında Cemiyet'i kötüler. Diğer bir deyişle Mizancı Murad'ın İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtlığı Meşrutiyet sonrasında Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinin görevde bulunduğu zamana denk düşer. Bunda sebep bir önceki sadrazam Kamil Paşa'nın hem Mizancı Murad'ın beğenisini kazanması hem de İttihat ve Terakki'nin hükümetin işleyişine çok fazla müdahalesine izin vermemesi olabilir. Her ne kadar hükümetin başındayken Kamil Paşa da kendi baskı sistemini uygulama yönünde bazı adımlar atmışsa da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yahut basının karşıt tepki oluşturmasıyla herhangi bir grup iktidarı tamamen devralıp kendi hegemonyasını kuramamıştır. Mizancı Murad'ın tavrının netleşmesi ise Kamil Paşa'nın iktidardan düşmesiyle birlikte kendi üzerindeki baskının artmasına bağlıdır. Aynı baskıyı diğer muhalif basın kuruluşları da hissetmektedir. Gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürülmesiyle birlikte muhalefet safları kendini iyice belirginleştirmiş; olaydan birkaç gün sonra 31 Mart Vakası'yla da isyan halinde kendini göstermiştir.

Mizancı Murad'ın muhalefet saflarına kayışının süreci bu şekilde işlerken 31 Mart Vakası ile sonuçlanan muhalefet hareketinin müsebbibi olarak değerlendirilmesi de dikkate değerdir. *Mizan Gazetesi* Meşrutiyet sonrası yayın döneminde ikinci evre olarak adlandırabileceğimiz tatili sonrasında, halkı – bunların içinde Meşrutiyet'ten beklediği ilgiyi görmeyen kesim olarak ulema ve alaylı askerler grubu yer almaktadır- isyana teşvik eden yazılarına ağırlık vermiştir. 31 Mart Olayı gerçekleştikten sonra da isyanı öven cümleler kullanmıştır. Bu da 31 Mart sonrasında iktidarı tamamen ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti adına zaten yoğun eleştiri aldıkları bir şahıs olan Mizancı Murad'ın susturulması için yeterli olmuştur.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

“Adem-i Merkeziyet Meselesi”. **Mizan Gazetesi**. 8 Safer 1327 (16 Şubat 1324).

A. Hayrettin, “Bulgaristan İmaretinin İstiklali Havadisinin Türkiye Üzerinde İcra Etdiği ve Edeceği Teessür”, **Mizan Gazetesi**, 12 Ramazan 1326 (25 Eylül 1324).

Ahmet Hayati. “Bir Nasihat”. **Mizan Gazetesi**. 28 Receb 1326 (12 Ağustos 1324).

“Ahval-i Hazıra”, **Mizan Gazetesi**, 12 Ramazan 1326 (25 Eylül 1324).

“Akıbet”. **Mizan Gazetesi**. 14 Rebiülevvel 1327 (23 Mart 1325).

“Alamet-i Hayr”. **Mizan Gazetesi**. 6 Rebiülevvel 1327 (15 Mart 1325).

Ali Haydar Midhat. “Tevsi-yi Mezuniyet”. **Mizan Gazetesi**. 23 Şaban 1326 (6 Eylül 1324).

“Anlaşalım”. **Mizan Gazetesi**. 10 Şaban 1326 (24 Ağustos 1324).

“Artık Kafi”. **Mizan Gazetesi**. 14 Şaban 1326 (28 Ağustos 1324).

“Asker Evladlarımıza Hitabımız”. **Mizan Gazetesi**. 2 Rebiülahir 1327 (10 Nisan 1325).

“Ben Bir Mebus Olaydım”. **Mizan Gazetesi**. 27 Safer 1327 (7 Mart 1325).

“Beşaret-i Azima- Heyet-i Müttefike-yi Osmaniye’nin Beyannamesidir”. **Mizan Gazetesi**. 27 Rebiülevvel 1327 (5 Nisan 1325).

“Bir Fincan Suda Fırtına Koparmak”. **Mizan Gazetesi**. 18 Şaban 1326 (1 Ağustos 1324).

“Bir Milletin Hayatı Ne ile Kaimdir?”. **Mizan Gazetesi**. 2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324).

“Bir Mütalaa”. **Mizan Gazetesi**. 18 Safer 1327 (26 Şubat 1324).

“Bir Tedbir-i Musib”. **Mizan Gazetesi**. Safer 1327 (9 Şubat 1324).

“Boykotajın Netayıcı”. **Mizan Gazetesi**. 5 Safer 1327 (13 Şubat 1324).

“Bulgaristan Kapıkethüdası”, **Mizan Gazetesi**, 21 Şaban 1326 (4 Eylül 1324).

“Bulgaristan”, **Mizan Gazetesi**, 10 Ramazan 1326 (23 Eylül 1324).

“Bütçemiz”. **Mizan Gazetesi**. 7 Safer 1327 (15 Şubat 1324).

“Bütçe-Tensikat”. **Mizan Gazetesi**. 12 Şaban 1326 (26 Ağustos 1324).

“Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye”. **Mizan Gazetesi**. 21 Şaban 1326 (4 Eylül 1324).

“Ciddiyet... Yine Ciddiyet”. **Mizan Gazetesi**. 2 Rebiülevvel 1327 (11 Mart 1325).

Cihangirde Sakine Fatma. “Aynen”. **Mizan Gazetesi**. 10 Receb 1326 (25 Temmuz 1324).

“Cümle-yi Siyasiye”. **Mizan Gazetesi**. 8 Rebiülevvel 1327 (17 Mart 1325).

“Cümle-yi Siyasiye”. **Mizan Gazetesi**. 11 Rebiülevvel 1327 (20 Mart 1325).

“Cümle-yi Siyasiye”, **Mizan Gazetesi**, 8 Ramazan 1326 (21 Eylül 1324).

“Çıkar Yol”. **Mizan Gazetesi**. 20 Rebiülevvel 1327 (29 Mart 1325).

“Çocuklarımızın Terbiyesine Dair Alınan Bir Varakada Deniliyor ki”. **Mizan Gazetesi**. 27 Şaban 1326 (10 Eylül 1324).

“Din ve Devlet”. **Mizan Gazetesi**. 6 Ramazan 1326 (19 Eylül 1324).

“Ed-din-i Nasiha”. **Mizan Gazetesi**. 11 Şaban 1326 (25 Ağustos 1324).

“Elli Sene Sonra Yazılacak Vukuatın Şimdiden Tasvirine Teşebbüs”. **Mizan Gazetesi**. 3 Şaban 1326 (17 Ağustos 1324).

“Elli Sene Sonra Yazılacak Vukuatın Şimdiden Tasvirine Teşebbüs”. **Mizan Gazetesi**. 4 Şaban 1326 (18 Ağustos 1324).

“Elli Sene Sonra Yazılacak Vukuatın Şimdiden Tasvirine Teşebbüs”. **Mizan Gazetesi**. 5 Şaban 1326 (19 Ağustos 1324).

“Eminönü Muhabirimizden”. **Mizan Gazetesi**. 14 Şaban 1326 (28 Ağustos 1324).

“Ettiba-yı Askeriye”, **Mizan Gazetesi**, 25 Şaban 1326 (8 Eylül 1324).

“Ey Asker-i Muvahhidin”. **Mizan Gazetesi**. 27 Rebiülevvel 1327 (5 Nisan 1325).

“Fehim’in Maktuliyeti”. **Mizan Gazetesi**. 9 Receb 1326 (24 Temmuz 1324).

Feneryolu Müntesibin-i İlm-i Hukuktan Hasan Asıf. “Tamik ve Nazar”, **Mizan Gazetesi**. 5 Ramazan 1326 (17 Eylül 1324).

“Ferruh Tiyatrosu”. **Mizan Gazetesi**. 15 Safer 1327 (23 Şubat 1324).

“Garaib-i İcraat-ı Rüsumiye”. **Mizan Gazetesi**. 14 Safer 1327 (22 Şubat 1324).

“Gayur Bir Avukat”. **Mizan Gazetesi**. 13 Receb 1326 (28 Temmuz 1324).

“Gümrüklere Dair”. **Mizan Gazetesi**. 5 Ramazan 1326 (18 Eylül 1324).

“Gümrüklere Dair”. **Mizan Gazetesi**. 21 Safer 1327 (1 Mart 1325).

“Gümrüklerimiz”. **Mizan Gazetesi**. 7 Ramazan 1326 (20 Eylül 1324).

“Gümrüklerimiz”. **Mizan Gazetesi**. 24 Safer 1327 (4 Mart 1325).

“Gümrük İşleri”. **Mizan Gazetesi**. 15 Safer 1327 (23 Şubat 1324).

- “Hakim ve Mahkum”. **Mizan Gazetesi**. 16 Şaban 1326 (30 Ağustos 1324).
- “Hak Taksiratını Affetsin”. **Mizan Gazetesi**. 4 Rebiülevvel 1327 (13 Mart 1325).
- “Halisane Bir Temenni”. **Mizan Gazetesi**. 2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324).
- “Hangisi Doğru”. **Mizan Gazetesi**. 10 Safer 1327 (18 Şubat 1324).
- “Hasan Fehmi Bey”. **Mizan Gazetesi**. 17 Rebiülevvel 1327 (21 Mart 1325).
- “Havadis-i Hariciye”. **Mizan Gazetesi**. 2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324).
- “Henüz Bir Şey Yok”. **Mizan Gazetesi**. 22 Rebiülevvel 1327 (31 Mart 1325).
- “Heyet-i Vükela Beyannamesi”. **Mizan Gazetesi**. Safer 1327 (9 Şubat 1324).
- “Heyhat!”. **Mizan Gazetesi**. 21 Receb 1326 (5 Ağustos 1324).
- “Hikmet-i Hükümet”. **Mizan Gazetesi**. 18 Receb 1326 (2 Ağustos 1324).
- “Hilafet-i İslamiye ve Tarik-i İlmiye”. **Mizan Gazetesi**. 30 Receb 1326 (14 Ağustos 1324).
- “İslahat-ı Askeriye”. **Mizan Gazetesi**. 15 Şaban 1326 (29 Ağustos 1324).
- “İslahat-ı Askeriye”. **Mizan Gazetesi**. 17 Şaban 1326 (31 Ağustos 1324).
- “İslahat-ı Askeriye”. **Mizan Gazetesi**. 28 Şaban 1326 (11 Eylül 1324).
- “İslahat-ı Askeriye”. **Mizan Gazetesi**. 30 Şaban 1326 (13 Eylül 1324).
- “İslahat-ı Askeriye”. **Mizan Gazetesi**. 2 Ramazan 1326 (15 Eylül 1324).
- “İbtıla-yı Memurin”. **Mizan Gazetesi**. 16 Safer 1327 (24 Şubat 1324).
- “İcab-ı Hal”. **Mizan Gazetesi**. 18 Rebiülevvel 1327 (22 Mart 1325).

“İcraat-ı Devlet Hakkında Mütalaa”. **Mizan Gazetesi**. 16 Receb 1326 (31 Temmuz 1324).

“İcraat-ı Devlet Hakkında Mütalaa”. **Mizan Gazetesi**. 26 Receb 1326 (10 Ağustos 1324).

“İdare-yi Meşrutanın Meyvelerinden”. **Mizan Gazetesi**. 4 Rebiülevvel 1327 (13 Mart 1325).

“İhtar”. **Mizan Gazetesi**. 7 Receb 1326 (22 Temmuz 1324).

“İhtilaf-ı Ümmet-i Rahmet”. **Mizan Gazetesi**. 8 Safer 1327 (16 Şubat 1324).

“İki Taraf”. **Mizan Gazetesi**. 21 Rebiülevvel 1327 (30 Mart 1325).

“İnfılak”. **Mizan Gazetesi**. 4 Safer 1327 (12 Şubat 1324).

“İnkılab-ı Hayrın Kıymetini Bilip Biraz Ciddi Olalım”. **Mizan Gazetesi**. 5 Receb 1326 (20 Temmuz 1324).

“İnkılab-ı Hayriyemizin Tesirat-ı Siyasiyesi”. **Mizan Gazetesi**. 17 Receb 1326 (1 Ağustos 1324).

“İnkılab-ı Sahih Teşekkürat-ı Bi-payan”. **Mizan Gazetesi**. 23 Rebiülevvel 1327 (1 Nisan 1325).

“İnkılab ve Selamet-i Devlet ve Millet”. **Mizan Gazetesi**. 23 Rebiülevvel 1327 (1 Nisan 1325).

“İntihab-ı Mebusan”. **Mizan Gazetesi**. 10 Şaban 1326 (24 Ağustos 1324).

“İntihab Kanunu ve İntihabat”. **Mizan Gazetesi**. 9 Şaban 1326 (23 Ağustos 1324).

“İnsaf, İnsaf... Yine İnsaf”. **Mizan Gazetesi**. 9 Rebiülevvel 1327 (18 Mart 1325).

“İstizah”. **Mizan Gazetesi**. 6 Safer 1327 (14 Şubat 1324).

“İtidalimizi Muhafaza Edelim”. **Mizan Gazetesi**. 5 Receb 1326 (20 Temmuz 1324).

“Kamil Paşa Beyannamesinin Gazete Lisanına Tercümesi”. **Mizan Gazetesi**. 13 Rebiülevvel 1327 (22 Mart 1325).

“Kanuni Bir Suale Garib Bir Cevab”. **Mizan Gazetesi**. 19 Rebiülevvel 1327 (28 Mart 1325).

“Karin-i Kirama”. **Mizan Gazetesi**. 1 Safer 1327 (9 Şubat 1324).

“Kendimizi Toplayalım”. **Mizan Gazetesi**. 14 Receb 1326 (29 Temmuz 1324).

“Konferansımız”. **Mizan Gazetesi**. 20 Safer 1327 (28 Şubat 1324).

“Köylüler ve İstedikleri Mahkemeler”. **Mizan Gazetesi** 28 Şaban 1326 (11 Eylül 1324).

“Köylüler ve İstedikleri Mahkemeler”. **Mizan Gazetesi**. 5 Ramazan 1326 (18 Eylül 1324).

“Köylüler ve İstedikleri Mahkemeler”. **Mizan Gazetesi**. 7 Ramazan 1326 (20 Eylül 1324).

“Lüzum-ı İttirad ve Cevab-ı İttihad”. **Mizan Gazetesi**. 20 Receb 1326 (4 Ağustos 1324).

“Maarif Nezareti”. **Mizan Gazetesi**. 4 Receb 1326 (19 Temmuz 1324).

“Mebus Maaşı”. **Mizan Gazetesi**. 22 Şaban 1326 (5 Eylül 1324).

Mantık-ı Avam. “Eminönü Muhabirimizden”. **Mizan Gazetesi**. 3 Ramazan 1326 (16 Eylül 1324).

“Meclis-i Mebusan”. **Mizan Gazetesi**. 5 Safer 1327 (13 Şubat 1324).

Matbuat-ı Milliye Beyninde İttihadın Lüzumu”. **Mizan Gazetesi**. 28 Receb 1326 (12 Ağustos 1324).

“Matbuat Ne Vakit Serbest Olacak”. **Mizan Gazetesi**. 19 Şaban 1326 (2 Eylül 1324).

“Meclis-i Mebusanımız”. **Mizan Gazetesi**. 24 Rebiülevvel 1327 (2 Nisan 1325).

“Medaris-i İlmiye Hakkında Üstad-ı Muhteremimle Bir Muhavere”. **Mizan Gazetesi**. 5 Şaban 1326 (19 Ağustos 1324).

“Medaris Ne Oldu?”. **Mizan Gazetesi**. 10 Safer 1327 (18 Şubat 1324).

Mehmed Ali. “Neler Kaybettik Meşrutiyet Bize Neler Kazandıracak”. **Mizan Gazetesi**. 24 Receb 1326 (8 Ağustos 1324).

Mehmed Cemil. “Mebus”. **Mizan Gazetesi**. 4 Ramazan 1326 (16 Eylül 1324).

Mehmed Hikmet. “Talebe-yi Ulum”. **Mizan Gazetesi**. 20 Safer 1327 (28 Şubat 1324).

Mehmet Rauf. “Tarihçe-yi İntihabat”. **Mizan Gazetesi**. 9 Receb 1326 (24 Temmuz 1324).

Mekteb-i Mülkiye Mezunlarından Sami, “Terakkiyat-ı Devlet Hakkında Bazı Mütalaat-ı Umumiye”. **Mizan Gazetesi**. 24 Receb 1326 (8 Ağustos 1324).

“Mekteblerimiz”. **Mizan Gazetesi**. 25 Receb 1326 (10 Ağustos 1324).

“Memurin-i Devlet”. **Mizan Gazetesi**. 13 Receb 1326 (28 Temmuz 1324).

“Menfiler Firariler”. **Mizan Gazetesi**. 29 Receb 1326 (12 Ağustos 1324).

“Meslek-i Hükümet”. **Mizan Gazetesi**. 14 Receb 1326 (29 Temmuz 1324).

“Mesturiyet Adem-i Mesturiyet”. **Mizan Gazetesi**. 24 Şaban 1326 (7 Eylül 1324).

“Meşrutiyet”. **Mizan Gazetesi**, 4 Rebiülevvel 1327 (13 Mart 1325).

“Meşrutiyet”. **Mizan Gazetesi**. 6 Rebiülevvel 1327 (15 Mart 1325).

“Meşrutiyet”, **Mizan Gazetesi**. 7 Rebiülevvel 1327 (16 Mart 1325).

“Meşrutiyet”. **Mizan Gazetesi**. 19 Rebiülevvel 1327 (28 Mart 1325),

“Meşrutiyetimizi Hakkıyla Muhafaza Edelim”. **Mizan Gazetesi**. 12 Rebiülevvel 1327 (21 Mart 1325).

“Meyus Olmayalım”. **Mizan Gazetesi**. 12 Şaban 1326 (26 Ağustos 1324).

“Millet Namına”. **Mizan Gazetesi**. 4 Receb 1326 (19 Temmuz 1324).

“Milletlerin Felsefe-yi Tekamülü”. **Mizan Gazetesi**. 14 Şaban 1326 (28 Ağustos 1324).

Mizan Gazetesi. 2 Receb 1326 (17 Temmuz 1324). 2

Mizan Gazetesi. 5 Receb 1326 (20 Temmuz 1324). 20.

Mizan Gazetesi. 10 Receb 1326 (25 Temmuz 1324). 42.

Mizan Gazetesi. 18 Receb 1326 (2 Ağustos 1324).

Mizan Gazetesi. 21 Receb 1326 (5 Ağustos 1324).

Mizan Gazetesi. 24 Receb 1326 (9 Ağustos 1324). 106.

Mizan Gazetesi. 30 Receb 1326 (14 Ağustos 1324). 129.

Mizan Gazetesi. 20 Şaban 1326 (3 Eylül 1324). 210.

Mizan Gazetesi. 3 Safer 1327 (11 Şubat 1324). 322.

“Mösyö Loren-Bütçe-Ziya Paşa”. **Mizan Gazetesi**. 2 Safer 1327 (10 Şubat 1324).

Muamelat-ı Resmiye Kurbanları”. **Mizan Gazetesi**. 3 Ramazan 1326 (16 Eylül 1324).

Muammer Ferdi. “Hamiyet-Hamiyet-i Cahiliye”. **Mizan Gazetesi**. 12 Ramazan 1326 (25 Eylül 1324).

“Muvazene-yi Devlet ve İlmiye Tarikatı”. **Mizan Gazetesi**. 26 Receb 1326 (10 Ağustos 1324).

“Mücrimin-i Adliye-Hakk-ı Afv”. **Mizan Gazetesi**. 6 Receb 1326 (21 Temmuz 1324).

“Mühim Bir Tedbir”. **Mizan Gazetesi**. 26 Receb 1326 (10 Ağustos 1324).

“Müsavat”. **Mizan Gazetesi**. 30 Şaban 1326 (13 Eylül 1324).

“Müsterih ve Müdür Olalım”. **Mizan Gazetesi**. 23 Receb 1326 (7 Ağustos 1324).

“Müşkül Bir Vazife”. **Mizan Gazetesi**. 3 Receb 1326 (18 Temmuz 1324).

“Nisan İnkılabı”. **Mizan Gazetesi**. 23 Rebiülevvel 1327 (1 Nisan 1325).

“Osmanlı Darülfünun Talebesinin Muhak Bir Teessürü”. **Mizan Gazetesi**. 17 Rebiülevvel 1327 (21 Mart 1325).

“Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti”. **Mizan Gazetesi**. 14 Şaban 1326 (28 Ağustos 1324).

“Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti’nin Beyannamesidir”. **Mizan Gazetesi** . 5 Receb 1326 (20 Temmuz 1324).

“Osmanlı Uhuvvet Cemiyeti”. **Mizan Gazetesi**. 3 Receb 1326 (18 Temmuz 1324).

“Özür Yoktur Vazifenin İfası Lazımdır”. **Mizan Gazetesi**. 19 Rebiülevvel 1327 (28 Mart 1325).

“Rusya Politikası”, **Mizan Gazetesi**, 13 Ramazan 1326 (26 Eylül 1324).

“Rüsumat Bütçesi ve Neticesi”. **Mizan Gazetesi**. 5 Safer 1327 (13 Şubat 1324).

“Sadr-ı Sabık Said Paşa”. **Mizan Gazetesi**. 16 Receb 1326 (31 Temmuz 1324).

Said-i Kürdi. “Cemiyetlere İhtar-ı Mühim”. **Mizan Gazetesi**. 27 Rebiülevvel 1327 (5 Nisan 1325).

“Sakim ve Mantıksız Bir Hesab”. **Mizan Gazetesi**. 9 Receb 1326 (24 Temmuz 1324).

“Selamlık Resm-i Aliyesi ve Netice-yi Resmîyesi”. **Mizan Gazetesi**. 4 Receb 1326 (19 Temmuz 1324).

Selim Sabit. “Milletlerin Felsefe-yi Tekamülü”. **Mizan Gazetesi**. 13 Receb 1326 (28 Temmuz 1324).

Süleyman Nazif. “Murad Bey Efendiye”. **Mizan Gazetesi**. 25 Rebiülevvel 1327 (3 Nisan 1325).

S. Sabit, “İstiklal İlanının Yüzü ve Astarı”, **Mizan Gazetesi**, 11 Ramazan 1326 (24 Eylül 1324), 295.

S. Zühdü, “Talebe Efendiler Asker Olmalı Lakin Derslerine Halel Gelmemeli”. **Mizan Gazetesi**. 29 Safer 1327 (9 Mart 1325).

“Talebe-yi Ulumden Aldığımız Bir Varaka”. **Mizan Gazetesi**. 4 Şaban 1326 (18 Ağustos 1324).

Tortumlu Osman Nuri. “Kabine ve İntihabat-ı Mebusan Nizamnamesi”. **Mizan Gazetesi**. 25 Receb 1326 (9 Ağustos 1324).

Tortumlu Osman Nuri. “Meşrutî İdarenin Tarihçe-yi Tekamülü”. **Mizan Gazetesi**. 17 Safer 1327 (20 Şubat 1324).

Tortumlu Osman Nuri. “Meşrutiyet-i İdarenin Tarihçe-yi Tekamülü”. **Mizan Gazetesi**. 18 Safer 1327 (21 Şubat 1324).

Tortumlu Osman Nuri. “Kanun-ı Esasiye-yi Osmaniye Ahkâmınca Mesuliyet-i Vükela ve Salahiyet-i Kamile-yi Hikemiye”. **Mizan Gazetesi**. 13 Receb 1326 (28 Temmuz 1324).

“Tarziye”. **Mizan Gazetesi**. 20 Receb 1326 (4 Ağustos 1324).

“Tasfiye-yi Rütb-i Asker Komisyonu”. **Mizan Gazetesi**. 17 Safer 1327 (25 Şubat 1324).

“Tasfiye-yi Rütb-i Asker Komisyonu”. **Mizan Gazetesi**. 11 Rebiülevvel 1327 (20 Mart 1325).

“Tasfiye-yi Rütb-i Askeriye Layıhası”. **Mizan Gazetesi**. 11 Rebiülevvel 1327 (20 Mart 1325).

“Tasfiye-yi Rütb-i Askeriye-yi Heyet-i Kiramına”. **Mizan Gazetesi**. 23 Safer 1327 (3 Mart 1325).

“Tasfiye-yi Rütb-i Asker Layıhası-Mebde-yi Tasfiye”. **Mizan Gazetesi**. 12 Rebiülevvel 1327 (21 Mart 1325).

“Taşrada Neler Oluyor?”. **Mizan Gazetesi**. 22 Şaban 1326 (5 Eylül 1324).

“Taşrada Neler Oluyor”. **Mizan Gazetesi**. 18 Safer 1327 (26 Şubat 1324).

“Tebrik”. **Mizan Gazetesi**. 18 Rebiülevvel 1327 (22 Mart 1325).

“Teessüf”. **Mizan Gazetesi**. 18 Rebiülevvel 1327 (22 Mart 1325).

Telgraf-Mizan Gazetesi İdaresine”. **Mizan Gazetesi**. 12 Safer 1327 (20 Şubat 1324).

“Tensikat-ı İlmiye”. **Mizan Gazetesi**. 10 Rebiülevvel 1327 (19 Mart 1325).

“Terakkiyat-ı Develet Hakkında Mütalaat-ı Umumiye”. **Mizan Gazetesi**. 9 Receb 1326 (24 Temmuz 1324).

“Terbiye-yi Siyasiye ve Meşrutiyet”. **Mizan Gazetesi**. 17 Rebiülevvel 1327 (21 Mart 1325).

“Terfi-i Muhakk”. **Mizan Gazetesi**. 5 Ramazan 1326 (18 Eylül 1324).

T.H. “Postalar”. **Mizan Gazetesi**. 6 Şaban 1326 (20 Ağustos 1324).

_____. “Telgraf ve Postalar”. **Mizan Gazetesi**. 9 Şaban 1326 (23 Ağustos 1324).

_____. “Telgraf ve Postalar”. **Mizan Gazetesi**. 11 Şaban 1326 (25 Ağustos 1324).

_____. “Telgraf ve Postalar”, **Mizan Gazetesi**, 17 Şaban 1326 (31 Ağustos 1324)

“Ticaret Muahedelerimiz”. **Mizan Gazetesi**. 2 Ramazan 1326 (15 Eylül 1324).

“Ticaret Muahedeleri”. **Mizan Gazetesi**. 2 Ramazan 1326 (15 Eylül 1324).

“Ulemamız Ne Diyor?”. **Mizan Gazetesi**. 27 Rebiülevvel 1327 (5 Nisan 1325).

“Ulemanın Sükutu”. **Mizan Gazetesi**. 22 Rebiülevvel 1327 (31 Mart 1325).

“Umum-ı Hacı ve Talebe-yi Ulum Efendilere Rica”. **Mizan Gazetesi**. 7 Şaban 1326 (21 Ağustos 1324).

“Umur-ı Maarif”. **Mizan Gazetesi**. 28 Şaban 1326 (11 Eylül 1324).

“Umur-ı Maliye”. **Mizan Gazetesi**. 23 Receb 1326 (7 Ağustos 1324).

“Umur-ı Maliye”. **Mizan Gazetesi**. 30 Receb 1326 (14 Ağustos 1324).

“Umur-ı Maliye”. **Mizan Gazetesi**. 3 Şaban 1326 (17 Ağustos 1324).

“Umur-ı Maliye-Ecnebi Müşavirliği”. **Mizan Gazetesi**. 23 Şaban 1326 (6 Eylül 1324).

“Umur-ı Maliye- Ümmet-i Mukteside”. **Mizan Gazetesi**. 14 Ramazan 1326 (27 Eylül 1324).

“Umur-ı Maliye-Ziraat Bankaları”. **Mizan Gazetesi**. 7 Ramazan 1326 (20 Eylül 1324).

“Uslu Oturalım”. **Mizan Gazetesi**. 22 Şaban 1326 (5 Eylül 1324).

“Usul-i Maliyemiz”. **Mizan Gazetesi**. 1 Ramazan 1326 (14 Eylül 1324).

“Vaktimizi Boşa Geçirmeyelim Tembellikten Vazgeçelim”. **Mizan Gazetesi**. 22 Şaban 1326 (5 Eylül 1324).

“Vazife ve Mesuliyet-Had ve Hak”. **Mizan Gazetesi**. 3 Receb 1326 (18 Temmuz 1324).

“Vazife ve Mesuliyet-Hak ve Had”. **Mizan Gazetesi**. 4 Receb 1326 (19 Temmuz 1324).

“Vazife ve Mesuliyet”. **Mizan Gazetesi**. 6 Receb 1326 (21 Temmuz 1324).

“Vazife ve Mesuliyet-Mebusan Dairesinden Babıali’ye Nazar”. **Mizan Gazetesi**. 7 Receb 1326 (22 Temmuz 1324).

“Vazife ve Mesuliyet-Osmanlı Milletine Hitab”. **Mizan Gazetesi**. 10 Receb 1326 (25 Temmuz 1324).

“Vazife ve Mesuliyet-Temkin ve Basiret”. **Mizan Gazetesi**. 18 Receb 1326 (2 Ağustos 1324).

Vazife ve Mesuliyet-Hedefi Tecavüz”. **Mizan Gazetesi**. 1 Şaban 1326 (15 Ağustos 1324).

“Vazife ve Mesuliyet-Asar-ı Cinnet”. **Mizan Gazetesi**. 4 Şaban 1326 (18 Ağustos 1324).

“Vazife-yi Askeriye ve Hudud-ı İtaat”. **Mizan Gazetesi**. 15 Şaban 1326 (29 Ağustos 1324).

“Vazife-yi Matbuat”. **Mizan Gazetesi**. 22 Receb 1326 (6 Ağustos 1324).

“Yeni Kabine ve Babıalinin Mesuliyeti”. **Mizan Gazetesi**. 7 Receb 1326 (22 Temmuz 1324).

“Yine Hükümetle Matbuat. **Mizan Gazetesi**. 9 Receb 1326 (24 Temmuz 1324).

“Zeyl-i İnfilak”. **Mizan Gazetesi**. 9 Safer 1327 (17 Şubat 1324).

İkincil Kaynaklar

Akşin, Sina. **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**. İstanbul:İmge Yayınları,2006.

_____. **Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı**. Ankara:İmge,1994

Aktan,Coşkun Can, Dilek Dileyici, Özgür Saraç.**Vergi Zulüm ve İsyan**. Ankara: Phoenix,2002.

Akyıldız,Ali.**Para Pul Oldu Osmanlıda Kağıt Para Maliye ve Toplum**.İstanbul: İletişim, 2003.

Akyüz,Yahya.**Türk Eğitim Tarihi**.İstanbul:Kültür Koleji Yayınları,1993.

Alkan, Ahmet Turan, **II. Meşrutiyet’te Ordu ve Siyaset**. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2001.

Bayur, Yusuf Hikmet. **Türk İnkılabı Tarihi**. c.1. kısım.1. Ankara:TTK,1964.

Berkes,Niyazi. **100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi**. İstanbul:Gerçek,1969.

_____. **Türkiye’de Çağdaşlaşma**. İstanbul: YKY, 2003.

Cullagh, MC Francis. **Abdülhamit’in Düşüşü**. İstanbul: İstanbul, 1990.

Çavdar, Tefvik. **Türkiye Ekonomisi Tarihi**. Ankara: İmge, 2003.

_____. Çavdar, Tefvik. **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler**. Ankara: İmge, 2007.

Çetinkaya, Y. Doğan. **1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi**. İstanbul: İletişim, 2004.

Danışmend, İsmail Hakkı. **Sadr-ı Azam Tefvik Paşa’nın Dosyasındaki Resmi ve Hususi Vesikalara Göre 31 Mart Vakası**, İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1961.

Demir, Fevzi. **Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri**. Ankara: İmge, 2007

Duymaz, Recep. **Üç Tarz-ı Siyaset ve Düşünce Akımları**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2004.

Emil, Birol. **Mizancı Murad Bey**. İstanbul: Kitabevi, 2007.

Emiroğlu Kudret, **Anadolu’da Devrim Günleri**. Ankara: İmge, 1999.

Eraslan, Cezmi, Kenan Olgun. **Osmanlı Devletinde Meşrutiyet ve Parlamento**. İstanbul: 3F, 2006.

Ergin, Osman. **Türkiye Maarif Tarihi**. İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1939.

Ergün, Mustafa. **İkinci Meşrutiyet Döneminde Eğitim Hareketleri**. Ankara: Ocak Yayınları, 1996.

Ersoy, Mehmet Akif. **Safahat**. İstanbul: MEB, 1996.

Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki**. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007.

Findley, Carter. **Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Reform Babıali (1789-1922)**. İstanbul: İz, 1994.

Garnier, Jean Paul. **Osmanlı İmparatorluğu’Nun Sonu**. İstanbul:Remzi,2007.

Gencer, Mustafa. **Jön Türk Modernizmi ve Alman Ruhu**. İstanbul:İletişim Yayınları,2003.

Georgeon, François. **Sultan Abdülhamid**. İstanbul:Homer,2006.

Gündüz, Mustafa. **II. Meşrutiyetin Klasik Paradigmaları, İctihat, Sebilü’r Reşad ve Türk Yurdunda Toplumsal Tezler**.Ankara:Lotus,2007.

Güneş, İhsan. **Türk Parlamento Tarihi**.c.1. Ankara:TBMM.

Güresin,Ecevit. **31 Mart İsyanı**.İstanbul: Habora,1969.

Hanioğlu,Şükrü. “Osmanlı Devleti’nde Meslek-i İctima Akımı”.c.3. **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**.İstanbul: İletişim.1985. s:382-386.

Hasan Amca,**Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İçyüzü 1908-1918**.İstanbul:Arba,1989.

Hatemi, Hüseyin. “19. Yüzyılda Medreseler”.c.3.**Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**.İstanbul:İletişim,1985.s:501-510.

Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Bey Hatıratı. İstanbul:Örgün,2003.

İbrahim Temo’nun İttihat ve Terakki Anıları. İstanbul:Arba,1987.

II. Abdülahmit’in Sadrazamları Kamil Paşa ve Said Paşa’nın Anıları-Polemikleri-. (ed.Gül Çağalı Güven).İstanbul:Arba,1991.

İkinci Meşrutiyet’in İlk Yılı.2009.İstanbul:Yapı Kredi Yayınları

İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi. (yay. haz.Faik Reşit Unat) 1991.Ankara:TTK

İnuğur, Nuri. **Türk Basınında İz Bırakanlar**. İstanbul:Der,1999

_____. **Basın ve Yayın Tarihi**. İstanbul:Çağlayan,1982

İslamoğlu, Abdullah. **II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Muhalefet**. İstanbul:Gökkubbe Yayınları, 2004.

Kalkan,Veli Denizhan. “Hürriyete Giden Kısa Yolun Tarihi”.**Yüzüncü Yılında İkinci Meşrutiyet**.(ed.Halil Akkurt, Akif Pamuk). İstanbul:Yeni İnsan,2008.

Kansu, Aykut. **1908 Devrimi**. İstanbul:İletişim Yayıncılık, 2006.

Karabekir, Kazım. **İttihat ve Terakki**. İstanbul:TÜRDAY,1982

Karal, Enver Ziya. **Osmanlı Tarihi**.c.9. Ankara:TTK,1996.

Karakaş, Mehmet. “II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri”. **Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet**. İstanbul:Pınar,2008.

Karakuş, Gülbeyaz. “Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Yeni Üslup Arayışları, Mizan Gazetesi Örneği”. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Karpat, Kemal. **Türk Demokrasi Tarihi**.İstanbul:İstanbul Matbaası 1967.

Kayalı, Kurtuluş. “Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri ve Ordu”. c.5.**Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**. İstanbul: İletişim,1985.s:1250-1258.

Kocabaş, Süleyman. **Sultan II. Abdülhamit’in Şahsiyeti ve Politikası**. İstanbul:Vatan,1995.

Koçer,Hasan Ali.**Türkiyede Modern Eğitimin Doğuşu**.İstanbul:MEB,1970.

Kodaman,Bayram. **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**.Ankara:TTK,1991.

Koloğlu, Orhan.**Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Basın**. İstanbul: İletişim, 1992.

_____.**1908 Basın Patlaması**.İstanbul:Bas-Haş,2005.

Konuk,Osman Konuk. “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim (Yapı Süreç Sorunlar ve Tartışmalar)”.**Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet**.İstanbul:Pınar,2008.

Kuran, Ahmet Bedevi. **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**. İstanbul:Tan,1945.

Kutay, Cemal, **Laik Cumhuriyet Karşısında Derviş Vahdeti Cephesi**.İstanbul:Aksoy,1999.

Mardin, Şerif. **Türk Modernleşmesi, Makaleler IV**.İstanbul:İletişim,1994.

_____. **Osmanlı Çalışmaları:İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine**, Ankara:İmge,1998.

_____. **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, 1895-1908**.Ankara:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1964.

Mizancı Mehmed Murad, **Hürriyet Vadisinde Bir Pençe-yi İstibdad**.İstanbul:Nehir Yayıncılık,1997

Mizancı Mehmed Murad, **Turfanda mı Yoksa Turfa mı**. İstanbul:Akçağ,2005

Müftüoğlu, Mustafa.**Yakın Tarihimizde Siyasi Cinayetler**.İstanbul:Yağmur Yayınları,1977.

Okumuş, Ejder, Ahmet Cihan, Mustafa Avcı. **Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hukuk ve Modernleşme**. İstanbul:Ark Yayınları,2006.

Özden, Mustafa. **İkinci Meşrutiyetin Öncesi ve Sonrası**. İstanbul:Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı,2000.

Özçelik, Ayfer. **Sahibini Arayan Meşrutiyet**.İstanbul:Tez,2001.

_____.**Osmanlı Devleti'nin Çöküşünde Ekonomi-Politik Baskılar Üzerine Bir Deneme**.Ankara:Ecdad,1993.

Öztürk, Ali Haydar.**Dünden Bugüne Babıali**.İzmir:Kavram,1997.

Pamuk, Şevket.**Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme**. İstanbul:Tarih Vakfı,2005.

Prens Sabahattin Hayatı ve İlmi Müdafaları,ed.Nezahet Nurettin Ege.İstanbul:Fakülteler Matbaası,1977.

Ramseur, E.E. **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**. İstanbul:Sander,1972.

Sait Halim Paşa. **Buhranlarımız ve Son Eserleri**. İstanbul:İz,1993.

Sakaoğlu, Necdet. “Eğitim Tartışmaları”.c.3. **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**. İstanbul:İletişim,1985.s:478-484.

Sarıkaya, Yaşar. **Medreseler ve Modernleşme**.İstanbul:İz Yayıncılık,1997.

Sevimay,Hayri.**Cumhuriyete Girerken Ekonomi-Osmanlı Son Dönem Ekonomisi**. İstanbul:Kazancı,1995.

Son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, II. Meşrutiyet Olaylar.(haz. Bayram Kodaman, Mehmet Ali Ünal) 1996. İstanbul:TTK.

Sultan Abdülhamit Siyasi Hatıratım.İstanbul:Dergah,1984.

Şapolyo, Enver Behnan. **Ziya Gökalp İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi**. İstanbul:Güven,1943.

Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamit. İstanbul:Boğaziçi Yayınları,1990.

Tanpınar,Ahmet Hamdi.**19. Asır Türk Edebiyatı**. İstanbul:Çağlayan Kitabevi,1997.

Tekeli, İlhan. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemimizdeki Değişmeler”. c.3.**Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**. İstanbul: İletişim, 1985.s:456-475.

Tekin, Yusuf, Sabri Çiftçi. **1877’den Günümüze Parlamento Tarihi**.Ankara:Siyasal Kitabevi,2007.

Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif. **İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamit Han**. İstanbul:Yeni Matbaa,1960.

Tekeli, İlhan,Selim İlkin. **Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Dönüşümü**..Ankara:TTK,1993.

Timur, Taner. **Osmanlı Çalışmaları:İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine**. Ankara:İmge,1998.

Tokgöz, Ahmet İhsan. **Matbuat Hatıralarım**.İstanbul:Ahmet İhsan Matbaası,1931.

Toprak,Zafer. “Meşrutiyet’te Seçimler ve Seçim Mevzuatı”,c.4.,**Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**.İstanbul:İletişim,1985.s:973-976.

Topuz, Hıfzı. **100 Soruda Türk Basın Tarihi**. İstanbul:Gerçek Yayınevi,1973.

Tunaya, Tarık Zafer. **Hürriyet'in İlanı**. İstanbul:Arba Matbaası,1959.

_____. **Türkiye'de Siyasi Partiler**. İstanbul:İletişim,2007.

_____. **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler**.İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,2001

_____. **İslamcılık Akımı**.İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,2003

Türkmen, Zekeriya.**Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması**.İstanbul:İrfan Yayınları,1993.

Uçar,Fuat. **Üç Tarz-ı Siyaset Türkçülüğün Manifestosu**.Ankara: Fark,2008.

Unat,Faik Reşit.**Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**.Ankara:Milli Eğitim Yayınları, 1946.

Uzel,İlter. “İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde (1908-1918) Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetleri”, **Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, (Ankara:Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları,1989.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “1908 Yılında İkinci Meşrutiyet'in Ne Surette İlan Edildiğine Dair Vesikalar”. **Belleten**. s.78 (1956): 104-174.

Vatandaş, Celaleddin. “Batılılaşma Süreci ve İkinci Meşrutiyeti Hazırlayan Şartlar”. **Yüzüncü Yılında İkinci Meşrutiyet**. İstanbul:Pınar,2008.

Yalçın, Hüseyin Cahit. **Siyasal Anılar**.İstanbul:İş Bankası Yayınları,2000.

Yazgan,Haydar. “Düyun-ı Umumiye'nin Osmanlı Maliyesine Kazandırdıkları”. **Finans Dünyası**. Ekim 2003.

Zengin, Salih Zeki. **İkinci Meşrutiyet'te Medreseler ve Din Eğitimi**. Ankara: Akçağ Yayınları,2002.

Zürcher, Erik Jan. **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**. İstanbul:İletişim Yayıncılık,2004.

ÖZGEÇMİŞ

27.08.1982 tarihinde İstanbul'da doğdum. 1988'de başladığım Dr. Cemil ve Fevziye Özkaya İlköğretim Okulu'nu bitirdikten sonra ortaöğrenimime Çapa Andolu Öğretmen Lisesi'nde devam ettim. 1996-2000 yıllarını kapsayan ortaöğrenimimden sonra 2000 yılında Boğaziçi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne başladım. 2005 yılında bitirdiğim lisans eğitimimden sonra 2006 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü'nde yüksek lisans öğrenimime başladım.

Nur Gervan